

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Hazırlayan
Sevda BERİĞEL

İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. İlhan EROĞLU

TOKAT - 2017

YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE
ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Tezin Kabul EdiliŐ Tarihini: 17 / 06 / 2017

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Güven DELİCE
Üye : Doç. Dr. İlhan EROĞLU
Üye : Yrd. Doç.Dr. Umur AŐKIN

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
23.../05.../2017 tarih ve ...10...sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

ETİK SÖZLEŞME

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. İlhan EROĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum "Yoksulluk ve Kayıtdışı İstihdam Bağlamında Türkiye' de Çocuk İşçiliği" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

... / ... / ...
Sevda BERİGEL
İmza

TEŞEKKÜR

Gerek yüksek lisans eğitimim boyunca gerekse tez aşamasında her konuda destek ve ilgisini gördüğüm, bilgi vedeneyimlerini büyük bir özveri ve sabırla ile aktaran, ufkumu genişleten, zaman ve konu kısıtlaması olmadan çalışmama olanak sağlayan pek kıymetli hocam ve danışmanım Doç.Dr. İlhan EROĞLU' na ne kadar teşekkür etsem az! Bu çalışma hocamın sabrıyla, anlayışıyla ve desteğiyle ortaya çıkmıştır.

Çalışmama yaptığı önemli katkılarından dolayı değerli hocam Yrd.Doç.Dr.UmurAŞKIN'a ayrıca teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemde maddi ve manevi imzası bulunan, beni sevgi ile büyütüp yetiştiren, tüm hayatım boyunca yanımda olup, bana sonsuz emek ve destek veren fedakar ve kıymetli ailem: annem Ayşe ÇAKI'ya babam Celil ÇAKI'ya ve kardeşim Sedat ÇAKI'ya yürekten teşekkür ederim.

Süreç boyunca bilgisini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, sorularımı gece gündüz demeden büyük bir fedakarlıkla cevaplayan, çalışmamın “şekle” girmesinde parmak izi bulunan can dostum Musa ÇANKAYA'ya en içten duygularıyla sonsuz teşekkürler.

Ve yüksek lisans serüvenimin mimarı, yoldaşım Mustafa; anlayışın, sevgin ve sükunetin olmasa bu tez ortaya çıkmaz ve ‘yaşam’ denilen yolculuk bu denli huzurlu olmazdı. Teşekkür ederim.

İstanbul/ 2017

Sevda BERİGEL

ÖZET

Çocuk işçiliği gerek dünya genelinde gerekse Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde çalışma hayatının kar odaklı anlayışının doğurduğu sorunlardan biridir. Sanayi devrimiyle birlikte yaşanan köklü değişimler iş hayatında ucuz iş gücü olarak görülen çocuk işçiliğini artırmakla kalmamış; bu durumu uluslar arası bir sorun haline getirmiştir. Çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda başta ILO olmak üzere UNICEF ve OECD gibi çok sayıda uluslar arası kuruluş, on yıllardır birçok çalışma gerçekleştirmiş olsa da, hem dünyada hem de ülkemizde bu konuda alınması gereken daha uzun bir yol alınması gerektiği aşikardır.

Yapılan çalışmada çocuk işçi kavramı Türkiye ve Dünya genelinde ele alınıp Türkiye özelinde ise yoksulluk ve kayıt dışı istihdam bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın dünya geneliyle ilgili bölümünde ILO, IPEC, OECD, EUROSTAT gibi uluslar arası kuruluşların çalışmalarından; Türkiye ile ilgili bölümünde ise ağırlıklı olarak Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)'nun yapmış olduğu araştırmalardan ve elde ettiği verilerden yararlanılmıştır.

Çalışma sonucunda; kar odaklı hareket eden işverenlerin çocukları, içinde buldukları gelişimsel çağın özelliklerini- tecrübesizlik, bilgisizlik vb.- kullanarak, çalıştırmayı tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca, çocuk işçiliğinin tek bir nedene dayanmadığı, bunlar arasında; yoksulluk, kayıt dışı istihdamın önemli yeri olduğu ve bu nedenlerle çocuk işçiliği arasında güç bir sarmalilişkinin varlığı ulaşılan sonuçlar arasındadır. Çocuk işçiliği sorunun çözümünde uzun vadeli kamu destekli politikaların ve çocukları istihdam alanından uzak tutacak yasal düzenlemelerin inşası belirleyici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kayıt dışı istihdam, Çocuk işçüsü,

ABSTRACT

Child labour is one of the problems caused from the profit-minded perspective of business life both in the world wide and in the improving countries like Turkey. Change overs of the industrial revolution have increased the child labour, seen as low-cost labour in business life; additionally they have turned this situation into a big deal. Although many international organisations such as, firstly, ILO, UNICEF and OECD have done many studies about fighting against child labour for decades, there have been stil many things to do both in the World and in our country.

In the study I have done, child worker term in Turkey and around the world has been examined detaily and it has been viewed especially in Turkey in respect of poverty and informal employment. Inthepart of the study about the world wide, the studies of the international organisations such as ILO, IPEC, OECD, EUROSTAT have been used; in the part about Turkey, mostly there searches and the datas of Turkish Statistical Institute have been used.

As a result of the study, it is observed that the profit-minded employers prefer laboring the children by making use of the features of their developmental period like in experience, ignorance, etc. It is resulted that there is not only one reason of the child labour; also, poverty and informal employment play an important role in this situation; for these reasons, there is a strong relation between the child labour and these. In the solution of the child labour problem. It is essential that lond-term and public- supported policies and the legislative regulations, protecting the children from the employment area, are operated.

KeyWords: Poverty, Informal Employment, Child labour

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLOLAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM	4
1.1. YOKSULLUK KAVRAMI	4
1.2. YOKSULLUK TÜRLERİ	5
1.2.1. Mutlak Yoksulluk	5
1.2.3. Nispi Yoksulluk	6
1.2.4. İnsani Yoksulluk	7
1.3. YOKSULLUĞU ÖLÇMEKTE KULLANILAN ENDEKSLER	7
1.3.1. FGT Endeksi (Foster, Greer ve Thorbecke Index)	8
1.3.2. Kafa Sayım Oranı	9
1.3.3. Yoksulluk Açığı Endeksi	9
1.3.4. Sen Endeksi.....	10
1.4. BİLEŞİK YOKSULLUK ENDEKSLERİ	11
1.4.1. İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	11
1.4.2. İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE).....	12
1.4.3. Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (TCGE).....	13
1.4.4. Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi (TBYE).....	14
1.5. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	14
1.5.1. Büyüme ve Gelir Dağılımı Sorunu	15
1.5.2. Hanehalkının Demografik Özellikleri	16
1.5.3. İşgücü Piyasasının Özellikleri	17
1.5.4. Kalkınma Paradoksu: Azgelişmişliğin Sürekliliği.....	18
1.6. KAYITDIŞI İSTİHDAM KAVRAMI VE KAYITDIŞI İSTİHDAMA YOL AÇAN FAKTÖRLER	19

1.6.1.	Kayıtdışı İstihdam Kavramı.....	19
1.6.2.	Kayıt Dışı İstihdama Yol Açan Faktörler.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....		22
ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ.....		22
2.1 ÇOCUK VE ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMLARI.....		22
2.1.1	Çocuk Kavramı	22
2.1.2.	Çocuk-Genç Ayrımı.....	23
2.1.3.	Çocuk İşçi Kavramı ve Kapsamı	24
2.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE NEDEN OLAN FAKTÖRLER.....		28
2.2.1.	Yoksulluk.....	28
2.2.2.	İşsizlik.....	29
2.2.3.	Ebeveynlerin ve Hane Halkının Özellikleri.....	30
2.2.4.	Denetim Yetersizliği	30
2.2.5.	Eğitim İle İlgili Nedenler	31
2.2.6.	Göç ve Buna Bağlı Nedenler	31
2.2.7.	Literatür Özeti.....	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....		36
YOKSULLUK, KAYITDIŞI İSTİHDAM VE TÜRKİYE' DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ		36
.....		36
3.1. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK		36
3.1.1.	Türkiye'de Yoksulluğun Profili.....	36
3.2. YOKSULLUĞUN ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE ETKİSİ.....		43
3.3. TÜRKİYE' DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN GÖRÜNÜMÜ		47
3.3.1.	Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdama Neden Olan Faktörler	48
3.3.2.	Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam Biçimleri	48
3.4. TÜRKİYE' DE KAYITDIŞI İSTİHDAMIN ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE		
ETKİSİ		50
3.5. TÜRKİYE' DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN GENEL		
DEĞERLENDİRİLMESİ		53
3.5.1.	Türkiye'de Çocuk İşçiliğindeki Mevcut Durum.....	53
3.5.2.	Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Analizi	61
3.5.2.1.	Yaş Durumuna Göre	61
3.5.2.2.	Cinsiyete Göre	63
3.5.2.3.	Sektörel Bazda Çocuk İşçiliği.....	64
3.5.2.4.	Çocuk İşçilerin Okul Durumları	66

3.5.2.5. Çocuk İşçilerin Çalışma Saatleri.....	72
3.5.3. Türkiye’ de Çocuk İşçiliğinin Nedenleri	74
3.5.4. Türkiye’ deki Suriyeli Sığınmacılar ve Çocuk İşçiliği	78
3.5.5. Asgari Ücret Düzenlemesi ve Çocuk İşçiliği İlişkisi.....	79
3.5.6. Çıraklık Kavramı Ve Çocuk İstihdamı İlişkisi	80
3.5.7. Türkiye’ de Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Çalışmalar.....	82
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	87
KAYNAKLAR	92
YARARLANILAN KANUNLAR	99
ÖZGEÇMİŞ	100

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo2.1. 5-17 yaş grubunda 2000-2012 yılları için çocuk işgücü, çocuk işçi sayısı ve tehlikeli işlerde çalışma verileri	26
Tablo2.2. Bölge bazında 5-17 yaş grubunda 2008-2012 yılları için çocuk işgücü, çocuk işçi sayısı ve tehlikeli işlerde çalışma verileri	27
Tablo2.3. Sektörel bazda 5-17 yaş grubunda 2008-2012 yılları için çocuk işçi sayısı ve yüzde dağılımları	28
Tablo3.1. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2013	37
Tablo3.2. 2014 kasım ayı için açlık sınırı(disk)	40
Tablo3.3. Yoksulluk sınırı(disk, 2014)	41
Tablo3.4. Yardım alan hane oranı,2010-2013	43
Tablo3.5. Cinsiyet ve yaş grubuna göre yoksul çocuk sayısı ve yoksulluk oranı 2007-2013	44
Tablo3.6. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelire göre sıralı yüzde 20'lik gruplar,2012-2013	45
Tablo3.7. Yıllar itibariyle kayıt dışı istihdam oranı	48
Tablo3.8. Yıllara göre sektörelbazda kayıt dışı istihdam oranı	48
Tablo3.9. Yıllara göre cinsiyet bazında kayıt dışı istihdam oranı	48
Tablo3.10. İşyerlerinin kayıtlılık durumları ve ekonomik faaliyetlere göre ekonomik faaliyetlerde çalışanlar	51
Tablo3.11. Aylık gelir grubu,cinsiyet ve ekonomik faaliyet koluna göre gelir elde eden çocuklar	54
Tablo3.12. Temel çocuk işgücü göstergeleri(6-17 yaş)	55
Tablo3.13. Çalışma nedenlerine göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar	57
Tablo3.14. Yaş grubu,cinsiyet ve çalışma durumuna göre çocuk sayısı ve oranı	59
Tablo3.15. Yaş grubu,cinsiyet ve çalışma durumuna göre çocuklar	61
Tablo3.16. Yaş grubu ve cinsiyete göre kurumsal olmayan nüfus ve istihdam	62
Tablo3.17. Yaş grubu, cinsiyet ve sektöre göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuk sayısı ve oranı	64
Tablo3.18. Cinsiyet ve yerleşim yerine göre okula devam etme oranları 1994-1999-2006	67
Tablo3.19. Cinsiyet ve yerleşim yerine göre okula devam etme oranları 2006-2012 ...	69
Tablo3.20. Cinsiyet, yerleşim yeri ve yaş grubuna göre okula devam etme oranları ...	69
Tablo3.21. Haftalık fiili çalışma süresi,cinsiyet ve yerleşim yerine göre çocuklar	72
Tablo3.22. Çalışma nedenine göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar(2006) ...	74
Tablo3.23. Çalışma nedenine göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar(2014) ...	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 3.1.** Çalışma Nedenine Göre Okula Devam Eden ve Etmeyen Çocuklar, 2012.....58
- Şekil 3.2.** 6-17 yaş grubu çocukların okula devam ve çalışma durumuna göre dağılımı(bin) 66
- Şekil 3.3.** Çocukların okula devam ve çalışma durumuna göre dağılımı 68
- Şekil 3.4.** Haftalık fiili çalışma süresi ve okula devam etme durumuna göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar..... 72

KISALTMALAR LİSTESİ

BM	: Birleşmiş Milletler
ÇİA	: Çocuk İşgücü Anketi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİSK-AR	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü
DB	: Dünya Bankası
FGT	: Foster, GreerveThorbecke Endeksi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC	: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
KSO	: Kafa Sayım Oranı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SGP	: Satınalma Gücü Paritesi
SIMPOC	: Çocuk İşçiliğinin İncelenmesi Ve İstatistiksel Bilgi Programı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBYE	: Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi
TCGE	: Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi
TİSK	: Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK- İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

GİRİŞ

Geçmişten günümüze çocuk işçiliği tüm dünyada çalışma hayatının bir realitesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan çocuklar özellikle işverenler açısından iş gücü maliyetini düşüren bir unsur olarak görüldüğü için gelişen ekonomik şartlar neticesinde –özellikle sanayi devrimi sonrası- istihdam edilmektedir. İktisadi ve sosyal şartlar işverenleri bu şekilde çocuk işçi istihdam etmeye yönelttiği sürece çocuk işçiliğiyle mücadele gerek Türkiye’de gerekse tüm dünyada göz ardı edilmemesi gereken bir olgudur.

Çocuk işçiliği sorunu tüm dünyanın ortak sorunlarından biri olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde bu sorun diğer ülkelere nazaran daha fazla hissedilebilir seviyelerdedir. Çocuk işçiliğine Türkiye özelinde baktığımızda ise ortaya diğer gelişmekte olan ülkelere farklı bir tablo çıkmamaktadır. Türkiye’de özellikle son yirmi yıl içinde oluşan göç hareketleri, artan sanayileşme etkisiyle çocuk istihdamının da görünürlüğünü artırmaktadır. Ayrıca gelir dağılımındaki adaletsizlikler, büyük şehirlerdeki mevcut zor yaşam şartları vs gibi nedenler de çocukları aile bütçesine ek kaynak yaratmak amacıyla çalışma hayatına sevk etmektedir. Artan çocuk istihdamının ekonomik yönünün yanı sıra bir de çocuklar açısından olan yönü vardır. Çalışan çocuklar genellikle eğitimlerinden uzak kalmakla birlikte, psikolojik olarak da olumsuz etkilenmektedirler. Bu durum, çocukların yetişkin dönemlerinde travmatik sorunlarla daha farklı bir boyut almakta ve toplumsal sorunlara yol açabilmektedir.

Çocuk işçiliğiyle mücadele çerçevesinde hem uluslar arası seviyede hem de Türkiye’de mücadele veren kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Bu kuruluşlardan ILO (International Labour Organization)’ nun 2006 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre dünya genelinde 218 milyon çocuk işçi mevcut olup, bu çocukların ise 126 milyonu tehlike arz eden işlerde çalışmaktadırlar. ILO 2008 yılında yaptığı çalışmada ise çocuk işçilerin dünya genelindeki sayısını 215 milyon olarak tespit etmiş ve bu çocukların 115 milyonunun tehlike arz eden işlerde çalıştıklarını dile getirmiştir.

Ülkemize baktığımızda ise Türkiye İstatistik Kurumu’nun yaptığı çocuk işgücü anketleri, ülkemizdeki çocuk işçi fotoğrafını daha net olarak görmemizi sağlamıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2006 yılı ve 2012 yılında yaptığı çocuk işgücü anketlerine göre, istihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 2006 yılı için 6 milyon 540 bin iken; 2012 yılında bu sayı yaklaşık 1 milyon kişi artarak 7 milyon 503 bin olmuştur. Sonuç itibariyle 5-17 yaş arası toplam çalışan çocukların (istihdama katılan ve ev içinde çalışan) sayısı 8 milyon 397 bine ulaşmıştır. Türkiye'deki kişi başına düşen gayri safi milli hasılanın düşük olması, ailelerin içerisinde buldukları ekonomik problemler, eğitim yetersizlikleri, kalabalık aile yapıları, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, işverenlerin kar güdüsüyle çocuk işçileri maliyet düşürücü bir unsur olarak görmeleri, yüksek seyreden işsizlik oranları, mevzuattan kaynaklanan yetersizlikler ve etkinlikten uzak düzenli bir denetim anlayışının olmaması gibi nedenler çocuk işgücünün ortaya çıkmasındaki temel etkenlerdir.

Her biri henüz eğitim çağındayken hem okul hem de oyun alanlarından alınıp çalışma hayatına çekilen çocukları, iş hayatına çeken sebepleri tespit etmek çocuk işçiliği sorunu için önemli bir adımdır.

Ulusal bir sorun haline gelen çocuk işçiliğinin boyutunu ve yoksulluk vekayıtdışı istihdamın çocuk istihdamına etkisini ortaya koyabilmek bu çalışmanın temel amacıdır.

Aile ve çocuk yoksulluğu, ailenin eğitim durumu, işyeri denetimlerinin eksikliği ve yasal boşluklar, göç sonrası yaşanan iktisadi ve sosyal değişimler çocuk işçiliğini tetikleyen unsurlardır. Tüm bu unsurlar yoksulluğun kayıtdışılığı, kayıtdışılığın da çocuk işçiliğini doğurduğu ve bunlar arasında her biri birbirinin hem nedeni hem sonucu olacak şekilde bir sarmal yarattığı, bu çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır.

Çalışan çocuklar sorunu, hem dünyada hem de Türkiye'de gündemi meşgul eden ciddi bir mesele olmasına rağmen veri kısıtı henüz aşılabilmiş değildir. Ülkemizde başta TÜİK olmak üzere kimi kurum ve kuruluşlar çocuk işçiliğiyle ilgili araştırmalar yapmaktadır.

Bu çerçevede ilk olarak 1994 yılında IPEC programı çerçevesinde çocuk işgücü anketi uygulanmıştır. İkinci çocuk işgücü anketi ise "Çocuk İşçiliğinin İzlenmesi ve İstatistiksel Bilgi Programı (SIMPOC)" çerçevesinde Ekim 1999'da

gerçekleştirilmiştir. TÜİK 2006 ve 2012 yıllarında çalışan çocuklara yönelik kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Bu sebepten dolayı araştırmanın temel verileri söz konusu yıllara aittir.

Türkiye’ de çocuk işçilere dair veriler yalnızca 15-17 yaş grubundaki çalışan çocuklar için vardır. Ayrıca turizm sektöründe çalışan ‘stajyer’ler ile çıraklık eğitime tabii olan çocuklar resmi kanallarca çocuk işçi sayılmamaktadırlar. Ek olarak 15 yaş altı ve mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuklara ait veriler de mevcut değildir (DİSK/GENEL-İŞ sendikası: 2017, 4). Tüm bu sebeplerden ötürü daha sağlıklı ve güncel verilerin olamayışı çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, TÜİK, ILO ve UNICEF gibi kurum ve kuruluşların verilerinden ve literatür tarama yönteminden yararlanılarak çocuk işçiliğinin dünyada ve Türkiye’deki durumu incelenmiştir. Ülkemiz için ise çocuk işçiliği yoksulluk ve kayıt dışı istihdam bağlamında ele alınmıştır. İlgili çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk, yoksulluğu ölçme yöntemleri ve yoksulluğa sebep olan faktörler ile kayıt dışı istihdam konusu ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, çocuk ve çocuk işçi kavramları ile çocuk işçiliğine neden olan faktörler incelenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilk iki bölümde ele alınan yoksulluk ve kayıt dışı istihdam kavramları ülkemiz açısından ele alınmış ve çocuk işçiliğine etkileri değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde ise yoksulluk, kayıt dışı istihdam ve çocuk işçiliği arasındaki sarmal göz önüne alınarak bu sarmalın kırılabilmesi adına nasıl politikalar izlenebileceği hakkında görüşlere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Yoksulluk ve kayıt dışı istihdamın ele alınacağı bu bölümde, yoksulluk türleri, yoksulluğu ölçmede kullanılan endeksler, yoksulluğa sebep olan faktörler, kayıt dışı istihdama sebep olan etmenler ele alınacaktır.

1.1.YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk kavramı, insanların temel ihtiyaçlarını giderememe, asgari yaşam standartlarına erişememe olarak tanımlanır. Yoksulluk insanlık tarihinin en eski problemlerinden biri olmakla birlikte günümüzde de büyük bir süratle artmaya devam etmektedir(Turgut, 2011: 4). Yoksulluk, tanımında barındırdığı temel gereksinimler ya da asgari yaşam standardı kavramları kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık gösterdiği için, üzerinde uzlaşılın net bir tanım yoktur.

Yoksulluk kavramı ilk olarak, ön ad niteliğinde olup bir nesnenin ya da canlı bir varlığın genellikle yetersiz ya da istenilen seviyede olmadığını (yoksul toprak, yoksul sağlık gibi)vurgulamak amacıyla kullanılmaktaydı. Kavram genel olarak, sağlıklı-sağlıksız, iyi-kötü örnekleri gibi bir karşıtlık ilişkisini ortaya koymaktır. Yıllar boyunca ön ad olarak kullanılan yoksul sözcüğu, takas-mübadele toplumlarının ortaya çıkmasıyla birlikte ad olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle yoksul sözcüğu kimlik görünümüne bürünmüş ve ön ad olmaktan çıkmıştır. Yoksulluk ise kavramsal olarak toplumsal ilişkilerde belli sınıflara özgü ya da belli özelliklerden yoksun, eksik olan kimseler için kullanılmaya başlanmıştır(Eroğlu, 2010: 7).

Yoksulluk dar ve geniş kapsamda tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan dar anlamda yoksulluk; yaşamak için asgari olan gereksinimleri karşılayamama, barınacak yer bulamama ve açlıktan ölme olarak açıklanabilir. Bu tanım aynı zamanda

yoksulluğun en düşük halini karşılayan mutlak yoksulluk kavramını da açıklamaktadır(Ala, 2009:2).

Yoksulluğu tanımlamada ve ölçmede kullanılan kriterlerin farklılık göstermesi yoksulluğun çeşitli açılardan ele alınarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Genel olarak farklı yoksulluk türlerine karşılık gelen mutlak yoksulluk, nispi yoksulluk ve insani yoksulluk tanımlamaları literatürde mevcuttur.

1.2.YOKSULLUK TÜRLERİ

Yoksulluk seviyesini saptayabilmek amacıyla özellikle 19. Yüzyılın sonlarında yoksulluğa dair kavramlar geliştirilmeye başlanmıştır. 20. Yüzyıla geldiğimizde ise bu kavramların sayılarında ve çeşitlerinde artış yaşanmıştır(Gün, 2010:18).

Bu açıdan, tanımlamada benimsenen bakış açısı yoksullukla mücadele yöntemlerinin ana karakterini vermektedir. Gerek dünyada gerekse Türkiye’ de yoksullukla mücadelede izlenen yol, söz konusu kavramlar çerçevesinde çizilmektedir. Yoksullukla mücadele stratejilerinin ana hatları bu yöntemler ışığında şekillenmiştir(Eroğlu, 2010: 9).

1.2.1. Mutlak Yoksulluk

Hanehalkının asgari yaşam düzeyini devam ettirebilmesi için gerekli temel ihtiyaçlarını karşılayamaması mutlak yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Mutlak yoksulluk sınıfındaki insanlar birinci dereceden yardıma muhtaç kimselerdir(May, 2011:25).

Mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımı; gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ölçülmesinde en sık kullanılan yöntemdir. Mutlak yoksulluk sınırı hesaplamada kullanılan iki yöntem vardır. Bunlardan ilki, tüm nüfus için tavsiye edilen kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarı alınarak belirlenen ve bu sınırın altında kalanları yoksul kabul eden ‘minimum gıda sepeti’ dir(Özcan, 2003: 84-85).

İkincisi ise, insanları hayatlarını idame ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu en alt seviyede karşılanması gerekengıda, giysi, eğitim, barınma, sağlık harcamalarının hesaplanmasıyla bulunan “temel gereksinimler yaklaşımı” yöntemidir. Hesaplamaya

gıda ile başlanır ve diğer mallar eklenerek bir tutar hesaplanır(Tokatlıoğlu ve Başaran, 2003: 113).

1.2.2. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü, ABD' li antropolog Oscar Lewis' in geliştirdiği ve ilk defa 1958' de yine Lewis tarafından kullanılan bir kavramdır. Buna göre yoksul bireyler, içine kapanık, umutsuz, alt sınıflara bağlı niteliklere sahip bir yaşam biçimi geliştirip bunu nesilden nesile aktarmaktadırlar. Yoksulluk içindeki insanların sosyo-psikolojik durumunu açıklayan yoksulluk kültüründeki kişiler aşırı kaderci anlayışa sahiptirler ve yoksulluktan kurtulmak adına herhangi bir çabaları yoktur. Bu da yoksulluk kültürü kavramını sürekli bir yoksulluk durumunu ifade eder niteliğe bürümüştür(Gün, 2010: 22).

1.2.3. Nispi Yoksulluk

Nispi yoksulluk bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyini temsil eden ve hesaplanan belli bir oranının altında olması durumudur (www.tuik.gov.tr). Nispi yoksullar, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine karşın hala imkanlarının kısıtlı olması sebebiyle toplumun genel refah seviyesinin altında kalmaktadırlar. Herhangi bir hane halkının gelir ve tüketim harcamalarının diğer hane halklarından toplanan verilerin sonuçları ile karşılaştırılması şeklide açıklanan nispi yoksulluk kavramıyla, aynı toplumda yaşayan farklı sınıflar arasında bir karşılaştırma yapılması imkânı doğmaktadır.

Belirli bir seviyenin altındakilerinin yoksul olarak kabul edildiği görelî yoksullukta haneler elde ettiği gelirlere yahut tüketimlerine göre sıralandırılırlar. Burada önemli olan ise yoksulluğu ölçmede kullanılan tüm ölçütlerin görelî olmasıdır(Özcan,2003:85).

Mutlak yoksullukla görelî yoksulluk arasında bir tercih yapmak yoksulluk ölçümlerinde atılması gereken ilk adımdır. Zira gelir dağılımıyla arasında doğrudan bir

ilişki olan görelî yoksulluğa göre toplumda daima yoksul bir grup olabilirken, mutlak yoksullukta bir toplumda yoksul hiç kimse olmayabilir(Şenses,2001:92).

1.2.4. İnsani Yoksulluk

Yoksulluğun kavramlaştırılması çalışmalarına, hem yoksulluk kavramı hem de yoksulluğun ölçülmesi yaklaşımlarını genişleterek katkıda bulunan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 1997 yılında yayınladığı 'İnsani Gelişme Raporu' nda ilk kez "İnsani Yoksulluk" (Human Poverty) kavramından bahsetmiştir. Bu kavrama göre insana yakışır seviyede yaşayabilmek için maddi imkanlarıyanısıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için kültürel, sosyal ve ekonomik olanaklara da sahip olunması gerekmektedir(Gündoğan, 2007: 75).

Gelire dayalı yoksulluk ölçütleri, mutlak gelire odaklanırken, 'insani yoksulluk', yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, eğitim seviyesi, sağlık imkanlarına erişme gibi temel insani kapasiteden yoksun olmaya odaklanır. Bu kavrama göre,insanın temel insani yeteneklerini devam ettirebilecek imkanlara erişememesi yahut kısıtlanması yoksulluğun 'insani' boyutunu oluşturmaktadır(Arpacıoğlu, 2012: 12-13).

Mutlak yoksulluk kavramı, gıdaya erişememe kaynaklı yoksulluk; başka bir deyişle beslenme yoksulluğu olarak bilinir. Görelî yoksulluk kavramı, mutlak yoksulluğa nispeten daha geniş bir açıdan yoksulluğu niteler. Görelî yoksulluk, sadece gıdaya ulaşamama değil, aynı zamanda gıda dışında kalan konut,enerji giyim vs gibi temel ihtiyaçları karşılamak için elzem olan gelirden yoksun olmak demektir. Bu iki kavramda daha kapsamlı bir şekilde içine alan bir kavram vardı ki, bu da insani yoksulluktur.İnsani yoksulluk, kişinin ihtiyaç duyduğu hizmet, mal ve altyapıya ulaşımını azaltan yahut engelleyen yoksulluğu karşılar. UNDP her yıl yayınladığı İnsani Gelişme Raporunda, insani yoksulluk kavramına büyük önem verir ve ülkelerin yoksulluk profilini bu kavram üzerinden inceler(Aktan ve Vural,2002:7)

1.3.YOKSULLUĞU ÖLÇMEKTE KULLANILAN ENDEKSLER

Yoksulluğu tanımlanmasında farklı kriterlerin ele alınması yoksulluk kavramının, tanımlanmasında olduğu gibi ölçülmesinde de birden fazla yöntemi

doğurmuştur. Yoksulluğu ölçmekte kullanılan pek çok yöntem olmakla beraber bu çalışmada, en çok tercih edilen ölçme yöntemleri ele alınacaktır.

1.3.1. FGT Endeksi (Foster, Greer ve Thorbecke Index)

Foster, Greer ve Thorbecke Endeksi yoksulluk ölçüm yöntemlerinin en kapsamlısı olarak değerlendirilmektedir. Bu yöntem yoksulluğu farklı alt gruplara ayırıp bunlara ilişkin yoksulluk oranlarını ayrı ayrı hesaplayabilmektedir. Böylece yoksul sayısının yanı sıra yoksulluğun derinliği ve alt gruplar arası göreceli yoksulluğun ölçümü yapılabilmektedir. FGT endeksi ayrıca, yoksul grupların gelirlerindeki yükselişin diğer gruplardaki artışlara oranla daha fazla fayda sağlayacağı yaklaşımından dolayı bir yoksulluk tepki katsayısına sahiptir ve bölüşüm sorunlarına daha duyarlıdır (Şenses, 2001: 67). FGT endeksi aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$p_{\alpha}(y,z) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left(\frac{z - Y_i}{z} \right)^{\alpha}$$

n: gözlem kişi sayısı

q: yoksul sayısı

y: yoksul bireylerin eşdeğer geliri

z: yoksulluk eşiği

α : bireysel yoksulluk açığı için tartı parametresi ($\alpha \geq 0$) için ölçüler tanımlanır ve α indeksin yoksulluğa duyarlılığının bir göstergesidir. $\alpha=0$ ile; Kafa Sayım Oranı ya da FGT 0 (yoksulluk göstergesi) elde edilir. Bu formül $\alpha=1$ için, yoksulluk açığını verir. Bu şekilde yoksulluk açıklarının toplamı hesaba katılıp tüm nüfusa bölünmüş olur. Elde edilen ortalama yoksulluk açığı FGT1 sonucunu verir. İlgili formül $\alpha=2$ için, yoksulluk şiddetini (yoksulluk açığının karesini) verir. α değerinin 1'den büyük olması, yoksulluk ölçüsünün hem yoksulluk göstergesi hem de yoksulluk açığına duyarlı olduğunu gösterir (Bildirici, 2011: 13). FGT endeksinin artması, yoksul bir bireyin gelirinin düştüğünde ve yahut yoksul bireyler arası yaşanabilecek gelir transferleri sonucunda olacaktır. Her ne kadar FGT endeksi bize, yoksul kitleleri alt gruplara indirgeyerek inceleme ve bu gruplara ilişkin yoksulluk oranlarını ayrı ayrı hesaplama

olanağı sağlasa da bu endekste kullanılacak en uygun α değerinin belirsizliği sürmektedir(Doğan, 2014: 17).

1.3.2. Kafa Sayım Oranı

Yoksulluk sınırı altındaki nüfusun genel nüfusa oranı şeklinde ifade edilen “Kafa Sayım Oranı”, yoksulluk ölçümlerinde sıkça başvurulan bir yöntemdir.

$$\text{KSO (Kafa Sayım Oranı)} = \text{YS} / \text{TN}$$

YS: Yoksulluk sınırı altında yer alan yoksul sayısı

TN: Toplam nüfus

Bu oran, yoksulluk sınırı altında bulunan yoksulların oranlarında meydana gelen değişmelerin izlenebilmesine imkan tanırken; yoksulluğun hangi boyutlarda yaşandığına dair bir bilgi vermemektedir. Yoksulluk çizgisinin hemen altındaki bir kişi ile çizginin çok altındaki bir kişi arasında ayırım yapmaması ve dolayısıyla yoksulluğun şiddetine duyarsız oluşu bu endekse getirilen eleştirilerden biridir. Örneğin; geliri yoksulluk çizgisinin altında olan bir yoksulun gelirinin yarısının azalması kafa sayım oranında bir değişiklik yaratmayacaktır. Yine KSO’ ya göre yoksul birinin daha da yoksullaşması endekste bir değişim yaratmazken bu kişinin ölmesi yoksulluk oranını düşürmektedir(Şenses, 2001: 66).Kafa sayısı oranı, verilere ulaşmada ve verilerin hesaplanmasında kolay ve avantajlıdır. Ancak, yoksulluk sınırı altında kalanların yoksulluk şiddeti hakkında bilgi vermemesinden dolayı sadece yoksul sayısını belirlemede kullanılır. Hemen belirtmek gerekir ki; bu oran yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun yoksulluktan kurtulmaları için gerekli gelir miktarının saptanmasında başvurulan bir oran değildir.

1.3.3. Yoksulluk Açığı Endeksi

Kafa Sayım Oranı'nda yoksulluğun derinliği ölçülememektedir. “Yoksulluk Açığı Endeksi”, yoksulların gelirinin/tüketiminin yoksulluk çizgisine oranı olarak belirlenir. Yoksulluk derinliğinin ölçülebilmesi ve yoksulluk oranının yoksulluk çizgisine duyarlılığının azaltılabilmesi için geliştirilmiştir.

$$P1 = \frac{1}{n} \sum_{i=q} \left(\frac{Z_i - Y_i}{Z_i} \right)$$

(n) nüfus büyüklüğünü,

(yi) ferdin gelirini (tüketimini),

(zi) ise yoksulluk sınırını ifade etmektedir.

Toplam yalnızca yoksullar üzerinden alınmaktadır. Ele alınan nüfusun toplam yoksulluk açığının ortalaması yoksulluktan kurtulmanın asgari maliyetini ifade eder (Bildirici, 2011: 10).

1.3.4. Sen Endeksi

Bu yöntem, Amartya Sen (1976) tarafından geliştirilmiştir. Yoksullar arası gelir dağılımını hesaba kattığı için yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtmaktadır. Sen Endeksi, Kafa Sayısı Oranı, Gelir Açığı Oranı ve Gini Katsayısı'nın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur ve aşağıdaki gibi formüle edilmektedir.

$$S = HI + H(1 - I)G_p ;$$

H: Kafa Sayısı Oranı

I: Gelir Açığı Oranı

G_p: Gini Katsayısı

Formüle göre, herhangi bir yoksulun gelirinde oluşan bir azalma, yoksulluk ölçütünde artışa sebep olmaktadır. Yani yoksulların durumunda meydana gelen bir kötüleşme yoksuluk oranını artırmaktadır. Dolayısıyla yoksulun gelirindeki değişimle ters orantılı bir ilişki söz konusudur. Diğer yandan zenginlerden yoksullara bir gelir transferinin gerçekleşmesi yoksulların gelir açığını (G_p) 0'a doğru yaklaştıracak ve yoksulluk ölçütünde bir azalma yaratacaktır. Endeks, gelir yetersizliğindeki azalmalara ve yoksullar arasındaki gelir dağılımına büyük ölçüde cevap vermektedir (Eroğlu, 2010: 18).

1.4. BİLEŞİK YOKSULLUK ENDEKSLERİ

Yoksulluğun tek bir kıstasla ölçülemeyeceğinden yola çıkarak gelir ve tüketim harcamalarına ait verilerin en başta sağlık ve eğitim olmak üzere diğer sosyo ekonomik verilerle birlikte kullanılıp birleşik göstergeler oluşturulmuştur. Yoksulluk tanımlarına göre kullanılan göstergeler birbirinden farklıdır. Göstergeler arasında sıklıkla kullanılanlar bebek ölüm oranları, ilk ve orta okulda okullaşma, işsizlik oranı gibi daha somut göstergelerdir(Arpacıoğlu, 2012: 21).

1.4.1. İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

1990 yılından bu yana her yıl Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) İnsani Gelişme Rapor Ofisi tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişmenin birleşik ölçümünü üç boyutlu olarak sağlamaktadır. Bunlar;

- a) Yaşam ömrü ile ölçülen uzun ve sağlıklı yaşama,
- b) Eğitilmiş olma durumu ve satın alma gücü paritesi,
- c) Kişi başına düşen gelire ölçülen iyi yaşam standartına sahip olmadır.

İGE hesaplanmadan önce yukarıda belirtilen üç boyut için endeks bulunur. Bu endekslerin hesaplanmasında ise aşağıdaki minimum ve maksimum değerler seçilip ' $Endeks = (Gerçekdeğer - mindeğer) / (Maxdeğer - mindeğer)$ ' formülünde yerine konulup sıfır ile bir arası bir değere ulaşılır. En nihayetinde de İGE üç endeksin (yaşam beklentisi endeksi, eğitim endeksi, GSYİH endeksi) toplamı alınarak hesaplanır(Kabaş, 2009: 30).

	Maksimum değer	Minimum değer
Doğumda Yaşam Beklentisi	85	25
Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı	100	0
Bileşik Okullaşma Oranı	100	0
Kişi Başına Düşen GSYİH(SGP A.B.D \$)	40.000	100

Endekse göre ülkeler, düşük, orta ve gelişmiş olarak sınıflandırılır. İGE, cinsiyet ve gelir adaletsizliğini dikkate almadığından insani gelişmenin tam ölçümünü

yapamamaktadır. İndeks değerinin 1'e yaklaşması, insani gelişme performansının iyileştiğini ifade eder. Bu endekste ülke sınıflandırması, İGE çeyreklerine göre yapılmaktadır. Eğer, ülkenin hesaplanmış İGE değeri en yüksekteki 76-100 çeyreğinde ise "Çok Yüksek Düzey İnsani Gelişme" grubunda, 51-75 çeyreğinde ise "Yüksek Düzey İnsani Gelişme" grubunda, 26-50 çeyreğinde ise "Orta Düzey İnsani Gelişme" grubunda ve en alttaki 25-00 çeyreğinde ise "Düşük Düzey İnsani Gelişme" grubunda yer almaktadır(Arpacıoğlu, 2012: 23).

1.4.2. İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE)

İGE, bir ülkenin insani kalkınma sürecindeki ilerlemesini bir bütün olarak ölçerken; İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) bu ilerlemenin dağılımını gösterir ve varolan yoksulluğu ölçer. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için hazırlanmış iki tür İYE'densöz edilebilir.

Gelişmekte Olan Ülkeler'deki yoksulluğu ölçen *İYE-1*, insan yaşamının 3 boyutundaki yoksulluğa dikkat çeker.

a) Yaşam süresini, 40 yaşına kadar hayatta kalamama olasılığı ile;

b) Bilgiyi, yetişkin okuryazar olamama oranı ile;

c) Genel ekonomik görünümü ise sağlıklı su kaynaklarına ulaşamayan nüfus ve 5 yaşın altında yeterli beslenemeyen çocukların oranıyla ölçer(Karakaş ve Köksel, 2003: 17).

İnsani Yoksulluk Endeksi'nde yoksulluğu ölçmek için kullanılan göstergeler aşağıdaki gibidir:

P_1 = 40 yaşına kadar yaşam beklentisi olmayan nüfus oranı

P_2 = Okur – yazar olmayan yetişkinlerin oranı

$P_{3,1}$ = Sağlık hizmetlerine ulaşamayanların oranı

$P_{3,2}$ = Temiz suları bulunmayanların oranı

$P_{3.3}$ = Beş yaşından küçük olup normal ağırlığından az olan çocukların oranı

$$P_3 = \text{İyibir yaşam standardına sahip olmayanların oranı } P_3 \\ = \frac{P_{3.1} + P_{3.2} + P_{3.3}}{3} \text{ şeklinde hesaplanır}$$

$$iYE = \left[\frac{1}{3} (P_1^\alpha + P_2^\alpha + P_3^\alpha) \right]^{1/\alpha}$$

α bir değerini aldığıında İYE söz konusu üç boyutun ortalamasını ifade eder. α değeri arttıkça eksikliklere sahip noktalara daha büyük önem atfelimekedir. İYE-1 $\alpha=3$ ise gelişmekte olan ülkelerin verilerine uygulanmaktadır(Kabaş, 2009: 31).

İYE-2, hakkında daha çok verinin bulunduğu seçilmiş Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) ülkelerindeki insani yoksulluğu ölçmektedir. İYE-1 deki ölçülere ek olarak sosyal dışlanma ölçüsünü de kullanır. Ölçümde kullanılan endeksler(Arpacıoğlu, 2012: 24):

- Uzun ve sağlıklı bir yaşam: Doğumda 60 yaşına kadar yaşamama beklentisi ile ölçülür.
- Bilgi düzeyi: Okur yazarlık becerilerinden yoksun olan yetişkinlerin (16-65 yaş arası) oranı ile ölçülür.
- İyi bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırının (medyan hane halkı harcanabilir gelirinin % 50'si) altında kalan insanların sayısı ile ölçülür.
- Sosyal dışlanma: 12 ay ve daha uzun süreli işsizlik oranıyla ölçülür.

1.4.3. Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (TCGE)

Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi, İGE ile aynı verileri kullanan bir endekstir. Farkı, TCGE' nin yaşam beklentisi, eğitim düzeyi ve gelir konularında her ülkenin kazanımlarının kadın ve erkekler arasındaki farklılıklarına göre düzeltilmiş olmasıdır(Karakaş ve Köksal, 2003:18). Bir ülkede cinsiyet eşitsizliği arttığı zaman TCGE değerleri küçülür, eşitsizlik azaltığında ise değerler büyür. Yani bu endeks, İGE' nin cinsiyet eşitsizliğine göre ayarlanmış halidir.

TCGE üç safhada ölçülür. Birinci safhada her boyutta kadın ve erkek endeksleri, İGE başlığı altında işlediğimiz formül ve belirtilen maksimum ve minimum değerlere göre hesaplanır. İkinci safhada her boyuttaki erkek ve kadın endeksleri, erkeklerin ve kadınların edinimlerindeki farklılıkları cezalandırarak birleştirilir. Söz konusu eşit dağıtılmış endeks aşağıdaki formüle göre hesaplanır.

$$\text{Eşit Dağıtılmış Endeks} = \{[\text{kadın nüfusunun payı}(\text{kadın endeksi}^{1-\varepsilon})] + [\text{erkek nüfusunun payı}(\text{erkek endeksi}^{1-\varepsilon})]\}^{1/1-\varepsilon}$$

Buradaki e simgesi cinsiyet eşitsizliğine verilen cezanın derecesini ölçmektedir. Bu değer arttıkça cinsiyet eşitsizliğine verilen ceza artmaktadır(Kabaş, 2009: 31).

1.4.4. Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi (TBYE)

TCGE' sinde gelir, kadınlar ve erkekler arasında eşitsizliği ölçerken, Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi (TBYE)' sinde kadının politik ve ekonomik hayatta ne kadar aktif olduğunu ortaya koyar. Ekonomik ve politik katılım, karar alma gibi önemli alanlardaki cinsiyet eşitsizliklerini ölçmeye odaklanmıştır(Karakaş ve Köksal, 2003:18).

Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi aşağıda belirtilen üç kritik alanda cinsiyet eşitsizliğini ölçmektedir(Arpacıoğlu, 2012: 26):

- a)Kadınların ve erkeklerin parlamentoda sahip olduğu sandalye sayısı ile ölçülen kadınların ve erkeklerin siyasi katılım ve karar verme gücü.
- b)Kadın ve erkek yöneticilerin ve meslek sahibi kadın ve erkeklerin ve teknik personelin oranı ile ölçülen kadınların ve erkeklerin ekonomide katılım ve karar verme gücü.
- c)Kadınların ve erkeklerin tahmini ortalama geliri ile ölçülen kadınların ve erkeklerin ekonomik kaynaklar üzerindeki gücü.

1.5. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluğun nedenlerinin araştırılması, sorgulanması en az yoksulluğun tarihi kadar eskidir. Yoksullukta olduğu gibi yoksulluğun nedenlerine yönelikte pek çok çalışma yapılmıştır. Nasıl ki yoksullukta farklı bakış açıları farklı tanımları doğurmuşsa; aynı bakış açısı birden fazla yoksulluk sebebi doğurmuştur. Bu bağlamda, yoksulluğa

sebebe olan tek bir gerçekte birleşip karar kılmak mümkün değildir. Bu doğrultuda farklı ülkelerde ve bölgelerde farklı sebepler yoksulluğa sebep olmaktadır.

Genel olarak yoksulluk nedenlerinin incelenmesinde iki önemli bakış açısı vardır. Bunlardan ilki yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumlulukları, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi şahsi özellikleri ile ilişkilendirir. Bu yaklaşım ayrıca yoksulları yoksulluğa hem maruz kalan hem de neden olan olarak görmektedir. İkinci yaklaşım ise yoksulluğu yoksulların dışında, kişilerden bağımsız olarak, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları gibi yapısal etmenlerle ve bütün olarak iktisadi ve sosyal sistemle ilişkilendirir (Şenses, 2009: 63).

Yoksulluk uzun süreli olabileceği gibi tam tersi kısa süreli de olabilmektedir. Kısa süreli yoksulluk daha çok kısa süreli işsizlik, boşanma, geçici gelir düşüşleri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Uzun süreli yoksulluk da ise sosyo-ekonomik sistemin birikim ve bölüşüm ilişkileri yoksulluğun temel belirleyicileridir (Eroğlu, 2010: 21).

1.5.1. Büyüme ve Gelir Dağılımı Sorunu

Yoksulluk, gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ve eşitsizliğiyle ilişkili bir kavramdır. Gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan insanların ürettikleri mal ve hizmetlerden elde ettikleri gelirin, o ülkede yaşayan insanlara pay edilmesi veya bölüştürülmesini ifade eder. Gelir eşitsizliği ise bir ülkede elde edilen toplam gelirin o ülkede yaşayan insanlara eşit ve adaletli bir şekilde dağıtılmadığını göstermektedir. Sosyal bilim araştırmacıları genel olarak gelir dağılımındaki eşitsizlikleri istenilmeyen bir durum olarak görmektedirler. Ekonomik büyümeye olan negatif etkisi sadece bunun sebeplerinden bir tanesidir. Teorik olarak düşünmek gerekirse, eşitsizlik bölüşüm mücadelesini artırır ve bu da ekonomik büyümeye zarar verir. Gelir dağılımı bir ülkedeki tüm nüfusu incelemektedir ve bu haliyle yoksulluktan daha kapsamlı bir kavramdır. Gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluk arasında ise pozitif yönlü bir ilişki saptarız. Buna göre gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa, yoksulluk düzeyi de bir o kadar artmış olur (Arpacıoğlu, 2012: 29).

Dollar ve Kraay (2004)'ın 1960-2000 dönemine ait 92 ülke verileriyle yaptığı çalışmaya göre, büyüme ile gelir dağılımı arasında bir ilişki yoktur ve büyüme, en

yoksul kesimin gelirini yalnızca mutlak olarak iyileştirmektedir. Ayrıca büyümenin iyi bir hukuki sistem, uluslararası ticarete açıklık ve gelişmiş finansal piyasalar gibi belirleyicilerinin, en yoksul beşte birlik kesimin gelir payı üzerinde önemli bir sistematik etkisi de bulunamamıştır. Dolayısıyla da bu faktörler yoksullar açısından, toplumun diğer kesimi için olduğu kadar faydalıdır. Sonuç olarak, yoksulların koşullarındaki iyileşmeler açısından büyüme tek başına yeterli değildir(Arpaçoğlu, 2012: 30).

1.5.2. Hanehalkının Demografik Özellikleri

Yoksulluğun nedenleri hanehalkı bazında ele alındığında dikkat edilmesi gereken hususlar; ailedeki fert sayısı (nüfus), aile fertleri arasında çalışanlar, hane halkının eğitim ve sağlık (sakatlık, malullük gibi) durumları gibi etkenlerdir. Hane halkı özelliklerinin yoksullukla ilişkisi daha çok mikro düzeydedir ancak sorunların mevcudiyeti makro nedenlere dayanmaktadır. Hane halkının büyüklüğü ve bileşiminin yoksullukla ilişkisinde her zaman pozitif yönde bir ilişki olmadığı yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir. Hane halkı büyüklüğü, hane halkının elde ettiği gelir ile değerlendirildiğinde ilişkiselliğin yönü açıkça ifade edilebilir. Örneğin hane halkında sadece bir kişi gelir elde ediyor ve hane halkının ihtiyaçları tek gelirden karşılanıyorsa, hane halkının büyüklüğü ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir(Eroğlu, 2010: 32).

Ülkelerin hane halkının büyüklüğü yönünde uyguladığı politikalarda hanehalkı ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Örneğin görece nüfus yoğunluğu az olan ülkelerde hane halkı büyüme yönünde maddi destek almaktadır. Özellikle, sosyal dayanışmanın yerleşik ve sosyal hizmetlerin gelişkin olduğu ülkelerde hane halkı gelir ve tüketimlerinde doğrudan destek alabilmektedir. Tüm bu uygulamalardan kaynaklı farklılıklardan ötürü hane halkının yoksullukla ilişkisi farklılaşmaktadır(Eroğlu, 2010: 32).

Diğer taraftan hane halkı reisinin eğitim durumu ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki olduğu yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir(Şenses, 2009: 160). Çalışmalara göre hane halkı reisinin eğitim düzeyi yükseldikçe hane halkının yoksullaşma eğilimi azalmaktadır. Bu ilişkinin varlığı, eğitim düzeyi ile işgücü piyasasında yüksek düzeyde

ücrette istihdam edilebilme arasındaki ilişkiye dayanmaktadır(Eroğlu, 2010: 33). İşgücü piyasalarında eğitim seviyesi düşük kimseler daha çok niteliksiz alanlarda istihdam edilirken; nitelik gerektiren alanlarda daha eğitilmiş kimseler istihdam edilmektedir. Bu da aile reisinin dolayısıyla hane halkının gelirini artırmakta ve yoksullaşma eğilimini azaltmaktadır.

Kontrol edilemeyen nüfus artışı, yoksulluğu etkileyen hane halklarına ilişkin etmenlerden bir diğeridir.Yıllık nüfus artışının %2'den büyük olduğu, güçsüz devlete sahip yoksul ülkelerde ekonomik kalkınma sınırlanmaktadır. Dünyanın en az gelişmiş bölgesi olarak nitelendirilen Güney Sahra ülkelerinde varolan kitlesel yoksulluğun çoğu kez bu bölgedeki hızlı nüfus artışlarıyla ilişkilendirilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu sebepten ötürü bu ülkelerde 1970'lerden bu yana çok küçük yahut negatif büyüme oranları izlenmektedir(Arpacıoğlu, 2012: 39).Hızlı nüfus artışının, kalkınmayı yavaşlatarak yoksulluğu artırdığı ve olumsuz yaşam koşullarına sebebiyet verdiği ileri sürülmektedir.

1.5.3. İşgücü Piyasasının Özellikleri

Yoksulluğun nedenlerinden bir diğeri de işgücünün sosyal ve sendikal haklardan yoksun bir şekilde güvencesiz ve esnek istihdam edilmesidir. Genel anlayış, yoksul kimselerin çalışanlardan ziyade çalışmayan, iş bulamayan kimselerden, başka bir ifade ile işsizlerden oluştuğu yönündedir. Ancak kapitalist üretim tarzındaki egemen eğilim, kar oranlarının artırılması, en önemli üretim faktörü olan emeğin kendisinin ve değerinin baskı altına alınmasını zorunlu kılmaktadır. Küreselleşme süreciyle üretimin ve emeğin değişen yapısıyla çalışan ücretli kesimlerin de yoksullaşma eğilimi içerisine girdikleri birçok ülkede gözlemlenmiştir. Üretim piyasasındaki değişimlerin en belirgin etkilerini işgücü piyasasında görmek mümkündür. İstihdamın yapısı yüksek ortalamalarda ücret düzeyini ödeyen imalat sanayiden, düşük ücret yapısına sahip hizmet sektörüne doğru bir değişim göstermiştir(Eroğlu, 2010: 26).

İş gücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişkiyi farklı kategorilerde incelemek mümkündür. Bu kategoriler, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizlerdir. İşsizlik profili, yoksulluk ve işsizlik arasındaki bağlantının doğru tespit edilebilmesi adına önemli bir rol oynar. Yoksulluk ve işsizlik arasındaki temel ilişkiyi oluşturan etmenler

ise, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri, işsizlerin yaş ve eğitim durumlarıdır. Kimi ülkelerde işsizler çalışacakları iş konusunda, seçici olabilecek kadar mali güvenceye ve görece yüksek eğitim düzeyine sahip kesimleriken, kimi ülkelerde ise, iş aramalarına rağmen iş bulamayanlar ve ekonomik durgunluk dönemlerinde sahip oldukları işlerini kaybeden yoksul veya aniden kendilerini yoksulluk içinde bulan kesimler üzerinde yoğunlaşmaktadır(Arpacıoğlu, 2012: 35).

Sonuç itibariyle, işgücü piyasasının değişen yapısı, çalışan şartlarını, gelirini ve dolayısıyla yoksullaşma eğilimini doğrudan etkilemektedir.

1.5.4. Kalkınma Paradoksu: Azgelişmişliğin Sürekliliği

Neo-klasik iktisadi anlayışa göre ‘az gelişmişlik’ ya da ‘geri kalmışlık’ kavramları söz konusu ülkenin kapitalist gelişmede gecikmiş olması veya kalkınma yarışına geç başlamış olma durumunu ifade etmektedir(Başkaya, 2004: 44). Sorun bu şekilde ortaya konulduğunda, azgelişmişlik, gelişme yolunu geriden takip etmek anlamına gelmektedir. Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin kaç yıl gerisinde bulunduğu değerlendirebilmek için kişi başına düşen milli gelirden hareket edilerek hesaplanmalar yapılır(Eroğlu, 2010: 23).

Az gelişmişlik, gerçek anlamda kapitalist sermaye birikimin yoğunlaşmaya başladığı sanayi devrimi sonrasında değişmiş ve az gelişmiş ülkeler farklı işlevleri üstlenmeye başlamıştır. Öncelikle merkezde sermaye, ticaretten, sanayiye kaymıştır. Bu şekilde bir iş bölümü ile dünya, sanayi merkezleri ile bu merkezlere hammadde ve tarım ürünleri pazarlayan az gelişmiş ülkelere dönüşen bir bütün olmaya başlamıştır. Bu süreçte birlikte merkez-çevre (gelişmiş-az gelişmiş) kutuplaşması ve farklılaşması, kesin olarak belirginleşmeye başlamıştır. Bu aşamadan sonra süreç, az gelişmiş ülkelerin üretim stratejilerini değiştirmiş ve gelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verir bir nitelik kazanmıştır. Bu, az gelişmiş ülkeleri ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkilemiştir. Bu durumun en büyük kanıtı, değişen üretim yapılarından bu yana az gelişmiş ülkelerin durumlarının iyileşmemesi, kötü yaşam şartlarının ve yoksulluğun devam etmesi; gelişmiş ülkelerin ise iyi hallerinin sürmesidir (Başkaya, 2004: 73).

1.6. KAYITDIŞI İSTİHDAM KAVRAMI VE KAYITDIŞI İSTİHDAMA YOL AÇAN FAKTÖRLER

1970' li yıllarda baş gösteren iktisadi bunalımlar ve üretim yapısında meydana gelen değişimler işgücü piyasasında köklü değişimlere sebep olmuştur. Yaşanan dönüşümde kazançlarını artırmak güdüsüyle hareket eden işveren ve işçiler, kayıtdışı istihdam kavramını yaratmışlardır(Sığırcı, 2009: 46). Süregelen bu durum, kayıtdışılığı çalışma hayatının olumsuz bir gerçeği haline getirmiştir.

Bu başlıkta kayıtdışı istihdam kavramına değinilerek, kayıtdışı istihdama yol açan çeşitli faktörler ele alınacaktır.

1.6.1. Kayıtdışı İstihdam Kavramı

Kayıtdışı ekonominin çalışma hayatında hissedilmesiyle beraber ortaya bir çok sorun çıkmıştır. Bu sorunlardan en önemlisi ise, çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarını ve sosyal güvenlik sistemini hiçe sayarak, kayıtsız ve beyan edilmeyen kaçak işçiler çalıştırılması yahut kendi nam ve hesabına kayıtdışı girişimlerde bulunması şeklinde ortaya çıkan kayıtdışı istihdamdır. Kayıtdışı istihdam kavramını bir cümleyle açıklamak gerekirse; kayıtdışı istihdam, mevcut yasalar çerçevesinde belirlenen üretim faaliyetlerinde yer almasına rağmen, kamu kurum kuruluşları tarafından tutulan kayıt ve istatistikler içerisinde bulunmayan ya da eksik bir şekilde bulunan istihdam şeklidir(Türkay, 2009: 43).

1972 tarihinde Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hazırladığı Dünya İstihdam Programı kapsamındaki Kenya Raporu'nda, "Enformel Sektör" ifadesiyle Kayıt dışı istihdam kavramının temeli oluşturulmuştur. Rapor, kayıtlı sektör tarafından açıklanamayan açık işsizlik kavramını, kayıtlılıktan ve düzenlilikten uzakta olan enformel sektör tarafından karşılanmasına vurgu yapmıştır (Komşu,2005:140).

Enformel sektör kavramı açıldığında, bu kavramın daha çok kentsel işgücünü tanımladığı görülür. Enformel sektörler, yasal düzenlemelere ve vergi yükümlülüklerine bağlı olmayan, az sayıda çalışanın istihdam edildiği, resmi istatistiklere yansımayan, şirketleşmemiş ve kurumsal bir yapı oluşturamamış faaliyetlerdir. Enformel sektörün kayıt dışı istihdam ile aynı anlama geldiği düşünülse de bu iki kavram farklı anlamlara

gelmektedir. Enformel sektördeki işler, daha düzensiz, verimsiz ve yasal sorumluluklardan uzak nitelikte iken; kayıt dışı istihdam kamu kurumlarına ve herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bildirim yapmaksızın çalışmaya ifade etmektedir(Erdut,2007:55).

Kayıt dışı ekonomi ile yakından ilgili olan kayıt dışı istihdam çok yönlü bir kavramdır.Temeline kayıt dışı ekonomi ile kayıt dışı istihdam kavramının ayrımını yapmak zordur. Ekonominin gelir elde etmeye yönelik olan iktisadi faaliyetlerinin vergi, sigorta ve diğer işlemler açısından yasadışı kalışıyla kentsel kesimde formel sektörlerde istihdam fırsatı bulamayan geniş işgücü kesiminin üretken olmayan düşük gelirli sektörlerde kayıt dışı bir istihdam yapısı içinde çalıştırılmasını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bu iki kavram iyice incelendiğinde birbirini tamamlayan iki sektör halini almaktadır. Kayıt dışı ekonomi kavramı ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı kalışını, kayıt dışı istihdam kavramı ise bunların sosyal boyutunu ifade etmektedir (Filiz, 1999: 29).

Kayıt dışı sektörde çalışanları genellikle çocuklar, yabancı kaçak işçiler, kadınlar ve kayıtlı sektörde iş bulamayan niteliksiz işgücü oluşturmaktadır. Bu işgücü kayıt dışı çalışmaya kendi istek ve iradesi dışında mecbur kalmalarının yanı sıra, bunun tam tersi kendi istek ve iradeleriyle kayıt dışı olarak çalışan işgücü de bulunmaktadır. Bu kişiler bir kamu kurumuna kayıtlı olup ikinci işlerinde kayıtsız çalışmayı kabul ederek kayıt dışı sektörde yerlerini almaktadırlar.

Kayıt dışı istihdamda, çalışma hayatı ile ilgili mevcut yasalarda çalışanların haklarını korumak adına konulmuş olan bir çok kurala uyulmadığı gözlemlenmektedir. Bu kuralların bazıları, çalışma saati, yıllık izin hakları, asgari ücret, doğum, ölüm, sakatlık yaşlılık ölüm aylığı vb yardımlar ile iş güvenliği ve işçi sağlığı ile ilgili kurallardır. Çeşitli nedenden dolayı kayıt dışı olarak çalışanlar, bu kötü çalışma koşullarını kabul ederek kendilerine ve kendi ülke ekonomilerine zarar vermektedirler(Us, 2004: 20).

Kayıt dışı istihdamın önlenmesi adına çeşitli yaklaşımlar öne sürülebilir. Bunlar; iş gücü üzerindeki mali yükümlülükleri düşürmek, iş gücünü biçimlendirmek, denetim ve cezaları arttırmak, işverenin işyeri açma ve işletme ile ilgili bürokratik

işlemleri azaltmak ve kamu kurum ve kuruluşları arasına koordinasyonun artırılmasına kadar bir çok tedbirin hayata geçirilmesi şeklinde özetlenebilir. Avrupa birliğinin kayıt dışı istihdamla mücadelede önerdiği politikalarda belirlenen tedbirlerin hepsinin birlikte uygulanması ile de kayıt dışı istihdamın düşürülmesinin mümkün olabileceği için bir diğer farklı yönüdür(Yereli ve Karadeniz ,2004a:45).

1.6.2. Kayıt Dışı İstihdama Yol Açan Faktörler

Kayıt dışı istihdam kavramı karmaşık bir içeriğe sahiptir. Birçok sebebe dayanarak ortaya çıkan ve siyasal, sosyal ya da ekonomik açıdan toplum içinde çeşitli sıkıntılara sebep olan bir konudur. Kayıt dışı istihdama yol açan sebepler, her ülkede farklı nitelikler ile ortaya çıkabilmektedirler. Örneğin gelişmiş ülkelerde işgücü maliyetinin yüksek olması kayıt dışı istihdamın temel sebebi olurken; gelişmekte olan ülkelerde temel sebep ekonomik sıkıntılar ve yeterli iş olanaklarının sağlanamaması şeklinde ortaya çıkmaktadır(Azaklı, 2009: 26).

Kayıt dışı istihdama sebep olan faktörleri üçe ayırabiliriz. Bu faktörler sosyal, ekonomik, idari ve yasal sistemden kaynaklanan nedenlerdir.

a) *Sosyal faktörler*: Bu faktörlerde nüfus artış hızının ve işsizlik oranının yüksek olması, kentleşme ve iç göç sorunları, ülkeye kaçak olarak giriş yaparak izinsiz çalışan yabancı kaçak işçileri görmek mümkündür.

b) *Ekonomik faktörler*: Ekonomik faktörler arasında; enflasyon, işletmelerin yapısı, firmaların rekabet gücü, emek piyasasındaki temel değişiklikler, alışılmışın dışındaki istihdam biçimleri, istihdamın sektörel yapısındaki değişimler gibi faktörler yer almaktadır.

c) *İdari veyasal sistemden kaynaklanan faktörler*: Burada karşımıza Türk Vergi Sistemi, çalışma yasaları, devlet yapısından kaynaklanan faktörler çıkmaktadır(Çadırcı, 2010: 31).

Kayıt dışı istihdam, hem ekonomik hayata hem de sosyal hayata olan olumsuz etkileri nedeniyle tüm dünyada üzerinde önemle durulması gereken sorunlardan birisidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ

Gerek ülkemizde gerekse dünyada acilen çözüme kavuşturulması gereken sorunlardan biri olan çocuk işçiliği, bu bölümde belirleyicileri ile ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

2.1 ÇOCUK VE ÇOCUK İŞÇİ KAVRAMLARI

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1.maddesinde “daha erken yasta resit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar herkes çocuk sayılır” ifadesi yer almakta olup, kanunlarda belirtilen sebeplerle 18 yaşın altında resit olanların çocuk sayılmayacaklarına vurgu yapılmıştır.

Çocuk istihdamı ise, çocuğun içinde bulunduğu döneme özgü yaşantısını, faaliyetlerini kısıtlayan, kapasitesini sınırlayan ve çocuğun psikolojik ve fiziksel olarak olumsuz etkilendiği iş olarak tanımlanmaktadır(Traş, 2010: 2).

2.1.1 Çocuk Kavramı

Çocuk algısı toplumsal gelişime paralel olarak değişim yaşamıştır. Kırsalda hüküm süren geleneksel anlayışa göre çocuk; aile için duygusal bir varlık olmak yerine, ebeveynlerin bakımını üstlenecek bir sosyal güvenlik aracı ve işgücüdür. Algının bu yönde olma sebebi ise kırsalda çocuk yetiştirmenin maliyetinin düşük olması ve tarımsal aile işletmelerinin yaygınlığıdır. Buna karşılık çocuğun ekonomik yükünün ve her türlü bakımının ebeveynler tarafından karşılandığı, iş gücü piyasasının da gelişmiş özellikte olduğu kentsel kesimlerde çocuk; aile için duygusal bir varlıktır ve gelecekle ilgili sorumluluktan uzak tutulur(Günöz, 2007: 3).

Çocuk kavramı tanımlanırken birçok farklı parametreden yararlanılmıştır. Bunlar arasında öne çıkan ülkelerin gelişim düzeyi olurken, bu düzey tek parametre değildir. Bu değerlendirmede farklı yaş dönemlerinin de kıstas olarak alındığı görülmüştür. Çocukluk döneminin hangi yaşlarda başladığı ve hangi yaşlarda bittiği birçok toplumda hukuki, sosyolojik, siyasi vb. farklı parametrelerle

belirlenebildiğinden, çocukluk her toplumda aynı şekilde tanımlanmamaktadır(Karaman ve Özçalık, 2007: 32).

Ergenliğin net bir yaş sınırı olmamakla birlikte, çocukluk kavramını bedensel, biyolojik yahut zihinsel gelişim kıstaslarıyla açıklamak gerekirse; çocukluktan gençlik dönemine geçiş, ergenlik belirtilerinin başlamasıyla olur. Biyolojik gelişim, her kişide farklı yaşlarda kendini gösterse de; kabaca bu yaş sınırı 11 ile 15 yaş olarak belirtilmiştir (Yörükoğlu, 1992: 34).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, istisnalar hariç, 18 yaşına kadar her insanı çocuk olarak tanımlamıştır.

Türk Hukuk Sisteminde bu konuya yönelik pek çok düzenleme yapılmıştır. Medeni Kanunumuza göre bir kimsenin reşit olabilmesi için evlenme, ergin kılınma gibi istisnalar hariç 18 yaşını tamamlamış olması gerekmektedir. Buna göre 18 yaşını tamamlamamış kişiler Türk Medeni Kanunu'na çocuk sayılmaktadır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (Türk-İş) göre çocuk; biyolojik ve psikolojik gelişimini sağlıklı tamamlayabilen, aile ve devlet tarafından korunup gelecek kaygılarına teslim edilmemiş ve gerekli eğitim verilerek geleceğin nitelikli iş gücünü oluşturan bireylerden her biridir.Çalışma yaşamını düzenleyen 4857 Sayılı İş Kanunu' a göre 18 yaşını tamamlamamış kişiler, çocuk olarak kabul edilmektedir(Günöz, 2007: 4).

2.1.2. Çocuk-Genç Ayrımı

İnsanın doğumdan ölüme dek geçirdiği evreler birbirinden kesin sınırlarla ayrılmayıp her çağ kendine özgü psikolojik ve bedensel özellikler taşımakta ve birbirini etkilemektedir. Her evre kendine özgü,özellikle doğumdan ölüme dek,belirli süreçler içinde gelişir, duraklar ve geriler. Çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık olarak bilinen bu evrelerden bir diğerine geçişte, insanın fiziksel, ruhsal ve kültürel faktörlerinin etkisi altındadır(Murat, 2000: 175).

Genç tanımı yapılırken birden fazla ölçüt(psikoloji, biyolojik ve sosyolojik) kullanıldığından ötürü gençlik dönemini nitelemeye ilişkin genel geçer bir yaş aralığı

verilememektedir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Dünya Bankası (WB), 15–24 yaş aralığındaki kişileri “genç” olarak tanımlamaktadır(UNESCO, 2011; World Bank, 2011).

Ortaçağ Avrupası gibi endüstri toplumu öncesinde yer alan dönemlerde gençlik, bir toplumsal grup olarak değerlendirilmemiştir. Gençlik kavramı modern zamanlarda ortaya çıkmış ve çocukluk ile yetişkinlik arasındaki geçiş dönemi olarak nitelendirilmiştir. Modern zamanlarda gençliğe büyük önem atfedilmiş ve gençler geleceğin bireyleri ve çalışanları olarak görülmüştür. Geleneksel toplumlarda ise gençlik bu şekilde bir zaman zarfına yayılmamış ve kısa bir döneme sıkışmıştır. Gelirini tarımla sağlayan tarım toplumlarında ise gençler ve çocuklar aileye katkı sağlayan birer iş gücü olarak görülmüştür. Çünkü bu toplumlarda tarım, aile bireylerinin ortak bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiştir. Sanayileşme ile gelişen toplumlarda, gelişen iş tanımı sayesinde uzmanlaşma ihtiyacı ortaya çıkmış ve çocukların eğitim süreleri de uzamıştır. Bunun sonucunda ise çocuklar iş gücüne geç katılmış ve gençlik kavramı ortaya çıkmıştır(SETA, 2012: 16).

2.1.3. Çocuk İşçi Kavramı ve Kapsamı

“Çalışan çocuk” kavramı, toplumların yapısına göre farklı anlamlara büründüğü için, tanımında ülkeden ülkeye; ülke içinde ise kırdan kente farklılıklar görülmektedir (Fidan, 2004: 30).4857 sayılı İş Kanunu’nda çalıştırma yaşı 15 olarak belirlenmiş, fakat hafif işlerde bu sınırın 14’e kadar düşebileceği belirtilirken, Umumi Hıfzısıhha Kanunu’na göre ise çalışma yaşı 12 olarak tespit edilmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO), çocuk işgücü ile ilgili temel sözleşmelerinden olan 138 Sayılı Sözleşme’de, çalışma sınırı 15 olarak belirlenmiştir. Ancak, kimi istisnai durumlarda yaş sınırının 13’e kadar inebileceğini bildirmiştir. Sonuç olarak ILO’ya göre 13 yaş altı çalıştırılan her çocuk “çocuk işçi” olarak nitelendirilmektedir.

Çocuk iş gücü ve çocuk çalışması kavramları çok sık kullanılmakta olup, birbirleriyle çok fazla karışabilen kavramlardır. Bu kavramlardan çocuk işgücü;

çocuğun gelişimini olumsuz etkileyerek, çocuğun eğitimini engelleyen, fiziksel sosyal ve ruhsal olarak çocuğu olumsuz yönde etkileyecek şekilde işlerde çalıştırılmasıdır. Çocuk çalışması ise; çocuk işgücünün tersine, çocuğun eğitimini engellemeyen, çocuğun, zihinsel, fiziksel, sosyal vb. faktörlerde gelişimini kötü etkilemeyecek işlerde çalışmasıdır (Günöz, 2007: 5).

Çocukların çalıştırılması, gelişmişlik düzeyinden bağımsız, gelişmiş ülkelerde daha az görülmekle birlikte, her ülkede mevcuttur ve yalnızca günümüze ait bir sorun değildir. Sanılanın aksine uzun bir tarihi olan çocuk emeğine, geçmişte günümüzden daha yoğun ve yaygın olarak başvurulduğunu söyleyebiliriz. Bu durum şüphesiz sanayileşme sonra süreçte olumsuz evrilmiştir.

Sümerler üzerinde yapılan araştırmalarda, her çocuğun eğitim hakkının olmadığı, eğitim hakkından yalnızca üst düzey konumda olan kişilerin çocuklarının yararlandığı ve çocuk işçilerin tam gün çalışıp yarım ücret aldıklarından bahsedilmiştir(Dinç, 2008: 15).

Ortaçağda çocukların çalıştırıldıkları yer, daha çok esnaf ve sanatkârların yanı sıra olmuş ve çırak olarak çalıştırılmışlardır. Bu dönemde çıraklık yaşı genel olarak 10-18 arasında idi.Sanayi Devrimi, mevcut üretim biçimini değiştirmiş; geleneksel üretim yerini fabrika üretimine bırakmıştır. Bu durum daha az maliyetle daha çok kazanma güdüsünü beslemiş ve her dönem ucuz iş gücü olarak görülen çocuk emeğinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Çocuk emeği, sanayi devriminden önce de kullanılmıştır fakat söz konusu değişimle birlikte çocuklar dayanma güçlerinin ötesinde çalıştırılarak sömürülmüştür. Bu sebeptendir ki çocuk işçiliğinin bir sorun olarak ortaya çıkması Sanayi Devrimiyle gerçekleşmiştir (Yıldız, 2007: 137).

Sanayileşmenin yeni yeni geliştiği dönemlerde işverenler için çocuk emeği oldukça kıymetli olmuştur. Robert Owen, söz konusu dönemde çocuk emeğinin kullanımı ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

“Çocukların neredeyse bebekliklerinden itibaren, hepsi az ya da çok sağlıklı olan fabrikamızda çalıştırılmalarına izin veriliyor. Bütün zamanlarını, açık havada yapacakları sağlıklı egzersizlerle okul arasında paylaşılması gereken bir yaşta, dört duvar arasında uzun, tekdüze ve yorucu bir çalışmaya mahkum ediliyorlar”.

Owen, çocukların tekstil fabrikalarına 5-6 yaşlarında işe alındığını ve çalışma süresinin işverenin inisiyatifinde olduğunu belirtmiştir(Çelik, 2007: 51,52).

Çocuk işçiliği, ulusal ve uluslararası yasalara rağmen varlığını sürdüren; çocukların zihinsel, fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimini olumsuz etkileyen, hayatını tehdit eden bir durumdur. Bu haliyle çocuk emeği, çocuklara yapılan en büyük haksızlıktır. ILO' nun 2013 yılında yayınlamış olduğu rapora göre dünyada 168 milyondan fazla çocuk işçi bulunmaktadır. Bunlardan yaklaşık 86 milyonu tehlikeli olarak nitelenen işlerde çalışmaktadır(ILO,2013: 3).

Tablo2.1: 5-17 Yaş Grubunda 2000-2012 Yılları İçin Çocuk İşgücü, Çocuk İşçi Sayısı ve Tehlikeli İşlerde Çalışma Verileri (Dünya)

Yıl	Çocuk İşgücü('000)		Çocuk İşçi('000)		Tehlikeli İşler('000)	
2000	351.900	%23.0	245.500	%16.0	170.500	%11.1
2004	322.729	%20.6	222.294	%14.2	128.381	%8.2
2008	305.669	%19.3	215.209	%13.6	115.314	%7.3
2012	264.427	%16.7	167.956	%10.6	85.344	%5.4

Kaynak: ILO(Marking Progress Against Child Labour-Global Estimates and Trends, 2000-2012)

Tablo 2.1'de dikkat çeken husus 2000 ile 2012 yılları arasında çocuk işgücü oranının %23'den %16,7'ye düşüş eğiliminde gelişme göstermesidir. Bu işgücü içinde tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçilerin oranı %11,1'den %5,4'e gerilemesi çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çabaların olumlu sonuç vermeye başladığına işaret etmektedir.

Tablo2.2: Bölge Bazında 5-17 Yaş Grubunda 2008-2012 Yılları İçin Çocuk İşgücü, Çocuk İşçi Sayısı ve Tehlikeli İşlerde Çalışma Verileri

Bölge	Yıl	Çocuk Nüfusu		Çocuk İş gücü		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşler	
		'000	'000	%	'000	%	'000	%	
Asya- Pasifik	2008	853.895	174.460	20.4	113.607	13.3	48.164	5.6	
	2012	835.334	129.358	15.5	77.723	9.3	33.860	6.1	
Latin Amerika ve Karayipler	2008	142.693	18.851	13.4	14.125	10.0	9.436	6.7	
	2012	141.043	17.843	12.5	12.505	8.8	9.638	6.8	
Sahra Altı	2008	257.108	84.29	32.8	65.064	25.3	38.736	15.1	
Afrika	2012	275.397	83.570	30.3	59.031	21.4	28.767	10.4	

Kaynak: ILO (Marking Progress Against Child Labour-Global Estimates and Trends 2000-2012)

Çocuk işçiliğine bölgesel bazda baktığımızda 2012 yılı verilerine göre yaklaşık 78 milyon ile Asya ve Pasifik bölgesi en fazla çocuk işçi barındıran bölge olurken bunu yaklaşık 60 milyonla Sahra Altı Afrika, son olarak da 13 milyonla Latin Amerika ve Karayipler takip etmektedir. Tablo 2.2'ye göre bahsi geçen bölgelerin tamamında 2008-2012 yılları arasında çocuk işçi oranında azalma gözlenirken, Tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi oranında Asya Pasifik ile Latin Amerika ve Karayipler'de artış gözlenmiştir. Bu durumun tersine Sahra Altı Afrika'da tehlikeli işlerde çalışan çocukların oranında bir gerileme gözlenmektedir.

Sanayi devrimiyle evrilen üretim biçimi çocukların çalışma alanlarında da değişime sebep olmuştur. Başlarda aile işlerinde yer alan çocuklar, sonraları fabrikalarda yani başkalarına ait işlerde çalışmaya başlamışlardır. Çocuk işçiliği sektörel bazda incelendiğinde bu değişim daha net görülebilmektedir. Nitekim 2008 yılında çocuk işçilerin %60'ı tarım sektöründe yer alırken bu oran 2012'de %58.6'ya gerilemiştir. Yine 2008'de %25.6'lık bir orana sahip hizmet sektörü 2012 yılında %32.3'e yükselmiştir.

Tablo2.3.Sektörel Bazda 5-17 Yaş Grubunda 2008-2012 Yılları İçin Çocuk İşçi Sayısı ve Yüzde Dağılımları(Dünya)

Sektör	2008		2012	
	'000	%	'000	%
Tarım	129.161	60.0	98.422	58.6
Sanayi	15.068	7.0	12.092	7.2
Hizmet	55.109	25.6	54.250	32.3

Kaynak: ILO(Marking Progress Against Child Labour-Global Estimates and Trends 2000-2012)

Aşağıda, yasalara rağmen etkili çözüm bulunamayan ve ucuz iş gücü olarak görülen çocukları çalışmaya zorlayan diğer sebepler ele alınacaktır.

2.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Ülkemizde çocukların çalışma sebepleri incelendiğinde karşımıza yoksulluk, işsizlik, ailenin ekonomik ve eğitim durumu, çocukların fiziksel ve psikolojik olarak kimi işlere uygunluğu, denetimsiz iş yerleri, ailenin çocuğun çalışmasına olumlu bakışı gibi pek çok neden çıkmaktadır.

2.2.1. Yoksulluk

Çocuk işçiliği hakkında yapılan çalışmaların bizlere gösterdiği ortak sonuç, yoksulluğun çocuk işçiliğine yol açan nedenlerin en temeli olduğudur. Ekonomik sıkıntı çeken aileler çocuklarının eğitimsiz kalacaklarını bilmelerine rağmen, mevcut şartlarının kötü olması, geçim sıkıntısı vb nedenlerle çocuklarını okula göndermeyip çalıştırmayı tercih etmektedirler.Bundaki en önemli etken ise çocuğun elde ettiği gelirin aile ekonomisindeki yerinin önemli olması ve bundan vazgeçilmek istenilmemesidir(Günöz, 2007: 8).

Yoksul ailelerin kazançlarının çoğunu temel gıda maddelerine ayırdıkları gerçeği, çocuk emeğinin söz konusu kesim için ne denli hayati bir öneme sahip olduğunu gözler önüne serer. Bu durum yoksullukla beraber çocuk emeği kullanımının da artmasına sebep olur.

Çalışan çocuklar hakkında yapılan birçok çalışma bu görüşleri doğrulamaktadır. Yoksulluk ve çocuk işçiliği arasındaki ilişki hakkında tartışmalar da mevcuttur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, yoksulluğun çocuk işçiliğini, çocuk işçiliğinin de yoksulluğu doğurduğu görülmektedir. Bu döngü "Az gelişmişlik Kısır Döngüsü" olarak adlandırılır ve bu ilişki geri kalmışlığı sürekli hale getirir(Tunçcan, 1999: 244).

Çocuklar küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatına girdiğinde; eğitimlerini tam olarak alamadıkları için, iş hayatında ve yaşamlarının geri kalan dönemlerinde gereksinim duyacakları tecrübeden yoksun kalmaktadırlar. Bunun sonucunda ise yüksek gelir getirebilecek işlerde çalışma şansları da kaybolmuş olur. Bu durum, yoksul ailelerin nesilden nesile yoksulluğunun süre gelmesine sebebiyet verir. Söz konusu gerçeğe makro açıdan baktığımızda, bu durumun ülkelerin kalkınmasını olumsuz etkilediğini ve beşeri sermayenin heba edildiğini görürüz(Sunal, 2011: 120).

Sonuç olarak, çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün ancak sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu bilinmektedir.

2.2.2. İşsizlik

Toplumsal ve ekonomik yapıda meydana gelen olumsuz değişimler işsizliği körüklemektedir. Bu durumhanehalkı yetişkinlerini düzenli iş ve gelirden mahrum bırakıp geçinebilmek için ailenin hemen tüm mensuplarını çalışma hayatına itmektedir. Hanehalkı bireylerinden anne ve babanın işsiz olması demek çocuğun çalışması demektir(Tunçcan, 2000: 481).

Yapılan araştırmalar sosyal güvenlikten mahrum işlerde çalışan ebeveynlerin çocuklarının çalışma hayatında daha fazla yer aldıklarını, görece daha iyi şartlarda çalışan anne babaların çocuklarının çalışmadığını ortaya koymuştur(Sarı, 2006: 126–137).

Çocukların çalışma hayatında kendilerine yer bulabilmelerine neden olan faktörlerden bazıları, iş yerinde yaşadıkları problemleri çeşitli nedenlerden dolayı dile getirememeleri, sosyal güvenliklerinin olmayışı, sendikal hak vb gibi hak arayışlarına

girememeleri ve en önemlisi yetişkinlerin sahip olduğu birçok hak ve imkâna sahip olmayışlarıdır(Kılıç, 2009: 63).

2.2.3. Ebeveynlerin ve Hane Halkının Özellikleri

Çocukların çalışma hayatına atılmalarıyla ebeveynlerinin sosyal ve ekonomik koşulları ilintilidir. Ebeveynlerin mesleği, eğitimleri bu konuda belirleyici rol oynamaktadır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi çocuğu okula yönlendirme aşamasında etkilidir. Nitekim eğitimleri yüksek olan ebeveynler çocuklarının da eğitimlerine önem verirler ve görece daha yüksek bir gelire sahip oldukları için çocuğu iş yerine okula yönlendirirler. Yine, babanın çocukken çalışıp çalışmamış olması da çocuğun çalışması üzerinde etkilidir. Çocukken çalışma hayatında bulunmuş ebeveynlerin çocuklarının çalışmasına olumsuz bakmadıkları bilinmektedir(TÜİK, 2012: 56).

2.2.4. Denetim Yetersizliği

Çocuk işçiliği ile mücadelede en etkili araçlardan biri de yasa çıkarmaktır. Ancak yasa çıkarmak tek başına sorunu çözmede yeterli değildir. Çünkü çocuk işçiliği pek çok sosyal ve ekonomik neden kökenlidir ve mücadelede mutlaka bu sebeplerin de köküne inmek gerekmektedir. Yasa çıkarırken diğer mücadele araçlarına zarar vermemeye özen gösterilmemesi daha büyük sorunları doğurabilmektedir. Bu hususla ilgili olarak, 1948'de Hindistan'daki fabrikalarda çocuk çalışmasını yasaklayan Fabrikalar Kanunu küçük işletme ve baraka atölyelerini kapsam dışında bırakmasının ardından bu tarz iş yerlerinde çocuk işçi sayısında artış yaşanmıştır. Buna sebep olarak ise çocuk işçi çalıştırmanın maliyetinin düşük olması görülmüştür(Şahin, 2009: 40).

Çocuk işçiliği yasalarının, anlaşılabilir, uygulanabilir ve diğer yasalarla çelişmemesi yasanın etkinliği açısından önem arz eder. Yasanın sonuç vermesi için gerçekçi bir denetim de gerekmektedir. Kağıt üzerinde kalan, uygulamaya geçirilmeyen yasalar sorunu çözmek bir kenara, başka problemler de yaratır. Bu durum en çok da çocuk emeğinin yoğun kullanıldığı kayıt dışı sektörlerde gözlenmektedir. Bu sebepten dolayı etkili bir yasa ancak etkili bir denetimle olumlu sonuç verir. Unutulmamalıdır ki çocuk işçiliğinin bugün geldiği nokta, caydırıcı yaptırımların olmamasının ve yasal düzenlemelerin etkili şekilde uygulanmamasının bir sonucudur(Ege, 2016: 30).

2.2.5. Eğitim İle İlgili Nedenler

Eğitim; bireyi bilgi ve beceri kanalıyla uzmanlaştırıp daha verimli ve üretken kılan; çevreyle iletişimini olumlu etkileyen bir araçtır. Okul çağına gelmiş çocukların zamanlarını eğitime ayırmaları gerekirken çalışmaya ayırmaları, o ülkenin az gelişmiş olduğunun göstergelerinden biridir. Çocukların erken yaşta iş hayatına atılmalarının başında ekonomik sebepler olsa da eğitim olanaklarının sınırlı ve eşitsizliği çocuk işçiliğine sebep bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim yapısına ait bazı aksaklıklar sebebiyle eğitim hizmetinden mahrum kalan çocuklar mecburen iş hayatına atılmakta yahut işsiz kalmaktadırlar. Ailenin yetersiz gelire sahip olmasından dolayı çocuğun eğitim masraflarını aile için külfete neden olması yine çocuğun okul yerine bir işte çalışmasını tetikleyen unsurlardandır(Serter, 1994: 140).

Çocuğun eğitiminin yarattığı iktisadi maliyet aile ve çocuk için çift yönlüdür. Söz konusu maliyetin ilki, eğitim masrafları için aileden ayrılan bütçedir. İkinci maliyet ise iş hayatından eğitim hayatına dönen çocuğun artık gelir kaynağı olmamasıdır. Çocuk işçiliğiyle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda eğitimin parasız ve eğitim imkânlarının ulaşılabilir nitelikte olması halinde düşük gelirli ailelerin bile çocuklarını okula gönderme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir(Tunçcan, 1999: 248).

Yine, çocuğun eğitime ayırdığı süre uzadıkça emek piyasasında yer alma payı da düşmektedir. Bu da zorunlu eğitim süresini uzatmaya yönelik çalışmaları gündeme getirmektedir.

2.2.6. Göç ve Buna Bağlı Nedenler

İktisadi, toplumsal yahut siyasi nedenlerle insanların ya da toplumların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi olarak tanımlanan göç; yapıldıkları yerleşim yerlerine göre iç göç ve dış göç olarak adlandırılmaktadır. İç göç, nüfusun ülke içerisinde bir yerden başka bir yere gitmesidir. Dış göç ise, nüfusun bir ülkeden başka bir ülkeye gitmesidir(Günöz, 2007: 16).

Daha çok köyden kente olan göç, yerleşim birimlerinin istihdam yapısını da önemli düzeyde etkilemektedir. Öyle ki göçle kente gelip yerleşen kişiler, daha önce

çoğunlukla tarım sektöründe veya zirai alanlarda istihdam edildiğinden, kentsel işgücü piyasasının aradığı özellikleri kendilerinde barındırmamaktadır. Bu durum söz konusu kitlenin vasıfsız bir eleman olmasına ve kentte iş bulmakta zorlanmasına yahut hiç iş bulamamasına; en nihayetinde de yaşamlarını devam ettirmek için ailedeki bireylerin ve çocukların çalışma hayatına itilmelerine sebep olmaktadır(Ege, 2016: 24).

Kentlerin kırsala göre zorlayıcı iktisadi ve toplumsal şartları göç eden aileleri çok yönlü etkilemektedir. Bu etkilerin en önemlisi iktisadi açıdan olmaktadır. Ailenin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve iş tecrübelerinin kentsel iş gücü talebine uymaması geçim sıkıntısını da beraberinde getirir. Bu durum çocuklar dahil tüm aile fertlerinin iş hayatına atılmasını ortaya çıkararak çocukların gelir kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır(Sönmez, 2007: 319).

2.2.7. Literatür Özeti

Çocuk işçiliği ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalar gerek uluslararası düzeyde gerekse Türkiye’de yoksulluk, kayıt dışı istihdam ve çocuk işçiliğinin nedenleri ve çözüm önerileri hakkında birçok bulguya yer vermektedir.

Arpacioğlu (2012) çalışmasında, iktisadi ya da sosyal boyutlu gelişmelerle birlikte ortaya çıkan, yeryüzünde geniş bir alan üzerinde görülen yoksulluğun; hangi endeksler yardımıyla ölçülebileceği, ne gibi göstergeler ile belirleneceği ve ilişkili kavramları açıklamıştır. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslar arası ve Türkiye İstatistik Kurumu gibi ulusal kurumların verileri diğer çalışmaların sonuçlarından elde edilen veriler kullanılarak, gerek dünya gerekse Türkiye’de ve özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yakın geçmişi içine alan; çeşitli sosyo ekonomik analizler çerçevesinde değerlendirme yapmış ve yoksullukla mücadelede bazı yardım kuruluşlarını tanıtmıştır. Tüm bunlara ek olarak, yoksullukla mücadelede Türkiye’de ve dünyada yoksulluğun boyutu hakkında ve bu mücadelede yer alan kurumların yapıları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Günöz (2007) çalışmasında, Türkiye’de çocuk istihdamına yol açan faktörleri irdelemekte ve Türkiye’de çocuk işgücünün yapısı incelemektedir. Ayrıca çocukları çalışma hayatında korumayı amaçlayan uluslararası ve ulusal düzenlemeleri, bu

düzenlemeleri hayata geçiren kurum ve kuruluşları, hükümetlerin, ilgili kurum ve kuruluşların çocuk işçiliğini önlemeye yönelik geliştirdiği politikaları ve bu konuda gerçekleştirilen faaliyetleri ele almaktadır.

Eroğlu (2010) çalışmasında, yoksulluğun tarihçesine, nedenlerine, hangi endeksler ile ne şekilde ölçülebileceğine, Türkiye’de yoksulluğun hangi boyutlarda olduğuna ve son olarak da Türkiye’de yoksullukla mücadelede izlenen politikaların ne aşamada olduğunu aktarmış ve bu politikaları değerlendirmiştir. Eroğlu’na göre yoksulluk probleminin çözümüne dair geliştirilen kamusal politikalar yoksullukla mücadelede yeterince etkin olmamaktadır. Esas olarak bu iddia iki sebebe dayanmaktadır. Bu sebeplerden birincisi giderek artan yoksulluğun, kapitalist ekonominin işleyişindeki aksaklıklardan kaynaklandığı gerçeğinin göz ardı edilmesi ve yoksullukla mücadelede politikaların, piyasadaki işleyişin dışlanılarak belirlenmesidir. İkincisi ise; yoksulluğun sadece yeterince gelire sahip olmamaya indirgenmesi ve yoksullukla mücadelede çözüm için çoğunlukla gelir odaklı önlemlerin alınmasıdır.

Efe H. ve Uluoğlu S.A. (2015) çalışmalarında çocuk işçi kavramını, tarihçesini, çocuk işgücünün belirleyicilerini ILO verileriyle ele almış; çocuk işgücünü azaltma çabalarında alınan yoldan ve ileriye yönelik öngörülerden bahsetmişlerdir. Ayrıca çocuk işçiliğine azaltma yönünde uluslar arası ve ulusal kurumların ne gibi politikalar izleyebileceği hakkında görüşler belirtmişlerdir.

Avşar ve Öğütoğulları (2012) çalışmalarında öncelikle çocuk işçiliğinin tarihine, gelişimine ve nedenlerine değinmişlerdir. Ardından çocuk işçiliğinin toplumsal yapı açısından ne gibi sakıncalar doğuracağından bahsetmişlerdir. Çocuk işçiliğinin Avrupa birliği ve Türkiye ekseninde durumun ele almışlar ve AB mevzuatında ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarında çocuk işçiliğini önlemeye yönelik düzenlemeleri incelemişlerdir. Son olarak da Dünyada çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda ne gibi düzenlemeler yapılması gerektiği hakkında görüşlerine yer vermişlerdir.

Bildirici, Z. (2011) çalışmasında yoksulluğu, yoksulluk çeşitlerini ve yoksullukla mücadele politikalarını incelemiştir. Ayrıca Avrupa birliğinde yoksulluğun ne boyutlarda olduğunu ve AB ekseninde yoksullukla mücadele kapsamında ne gibi

politikalar yürütüldüğü açıklanmıştır. Son olarak ise Türkiye' nin Avrupa Birliğine üyelik sürecinde yoksullukla mücadelede izlediği yolları ele almıştır.

Turgut (2011) çalışmasında, ilk olarak yoksulluk kavramını, yoksulluğun çeşitlerini, yoksulluk sınırının ne olduğunu ve yoksulluk sınırının nasıl hesaplandığına değinmiştir. Bunlara ek olarak Türkiye'de mevcut olan yoksulluğun boyutlarına değinmiş ve bu yoksulluğu önlemek için ne gibi önlemler alınması gerektiği hakkında görüşlere yer vermiştir. Son olarak ise Çalışmasını, ekonometrik modelle desteklenmiş Türkiye'de 1988-2009 yılları arasında, yoksulluğu etkileyen nedenleri belirlemiş ve 2010 yılı yoksulluk sınırını tahmin etmiştir. Sonuç itibariyle Türkiye'nin 2010 yılı yoksulluk sınırı değeri bulunmuştur.

Filiz (1999) çalışmasında, kayıt dışı sektörlerin tanımı ve oluşum nedenlerini, kayıt dışı sektörlerin doğurduğu kayıt dışı istihdam kavramını, kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam ilişkisini incelemiştir. Bunlara ek olarak Türkiye'de kayıt dışı çalıştırılan çocuk işçilerin nasıl ve hangi şartlarda çalıştırıldığına ve iş yaşamında ne gibi sorunlar yaşadıklarına değinmiştir.

Azaklı (2009) çalışmasında, kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı istihdam gibi kavramları açıklamış, bu başlıklar altında çocuk işçiler, kadın işçiler, kaçak işçiler gibi kayıt dışı çalışan sınıflardan bahsetmiş, TÜİK verileri ışığında Türkiye'de mevcut olan kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam tablosunu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Tüm bunlara ek olarak da kayıt dışı istihdamı ve kayıt dışı ekonomiyi önlemek için nasıl stratejiler izlenmesi gerektiğini açıklamış, bundan sonra ne gibi politikalar izlenebileceği hakkında görüşlere yer vermiştir.

May (2011)'in yılında yaptığı çalışma, UNDP sponsorluğunda 11 ülkeyi içeren yoksulluk üzerine bir eserdir. May'e göre yoksulluk tanımı ülkeden ülkeye farklılıklar içerir. Bu çalışmada ayrıca, bahsi geçen ülkelerdeki yoksulluk sınırları, sosyal refah ve yoksulluğa alternatif kavramlar üzerine incelemeler yapılmıştır. Tüm bunlara ek olarak, çalışma kapsamındaki ülkelerin ulusal politikaları ile yoksulluğa karşı alınan tedbirleri incelenmiştir.

Lichter (1997) yaptığı çalışmada, gitgide kötüleşen ekonomik refahla birlikte, bugünün fakir çocuklarının, yarının yoksul yetişkinleri olacağını dile getirmektedir. Ayrıca uluslar arası düzeyde çocukların ekonomik refahını karşılaştırarak analiz etmiştir. Tüm bunlara ek olarak, yoksulluk kavramını, tarihini, çocukların içinde bulunduğu refah düzeyini, toplumda değişen ailenin rolünü, ebeveynlerin istihdamını, yoksul aileler için oluşturulan hizmet düzeylerini ve kamunun bu konular hakkındaki politikalarını tartışmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLUK, KAYITDIŞI İSTİHDAM VE TÜRKİYE’ DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Kavramsal olarak ele aldığımız yoksulluk, kayıt dışı istihdam ve çocuk işçiliği bu bölümde Türkiye perspektifinde ele alınarak, ülkemizde bu olguların hangi durumlarda olduğu ve birbirlerini ne ölçüde etkiledikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.1. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK

Türkiye’de yoksulluk her dönemin ana sıkıntılarında biri olmuştur. Bir çok hükümet bu sıkıntıları aşabilmek adına farklı politikalara başvurmuş olsa da yoksulluk hala günümüzün en önemli sosyolojik ve ekonomik problemlerin başında gelmektedir.

3.1.1. Türkiye’de Yoksulluğun Profili

Yoksulluk, hemen her ülkede sorun teşkil etmekle beraber az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere daha büyük boyutlarda kendini göstermektedir. Yaşanan ekonomik krizler, adaletsiz gelir dağılımı gibi faktörler yoksulluğu derinleştirmiştir. Türkiye’de ise yoksulluk, 1980 sonrasında yaşanan dönüşümden şüphesiz ki payını almıştır. 1970’lerin sonuna gelindiğinde, Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon ve döviz krizi ile karşılaşmıştır. Bu da büyüme rakamlarına negatif yansımıştır. Bu durum sonucunda Türkiye ekonomi politikalarını değiştirmiş, ithal ikameci politikaları terk ederek, ihracata dayalı büyüme politikasını seçmiştir. Bu seçim piyasayı serbestleştirmiş, ekonominin dışa açılımını sağlamış, devletin piyasa üzerinde etkinliğini azaltmıştır. Yaşanan bu iktisadi dönüşüm sosyal hayatta da köklü değişikliklere neden olarak zenginlerin servetini artırırken yoksulların da fakirliğini derinleştirmiştir (Arpacıoğlu, 2010: 57).

Ülkelerin kabul ettiği farklı yoksulluk tanımları mevcuttur. Yoksulluk oranları ise bu mevcut farklı tanımlara göre, ülkeden ülkeye farklılık arz edebilmektedir. ‘Mutlak yoksulluk’ insanların yaşamlarını idame ettirebilmesi için alması gereken minimum kalori düzeyinde beslenmeyi elde edebilecek geliri sağlayamaması olarak nitelendirilmiştir. ‘Görel yoksulluk’ ise, bireyin minimum kalori gereksinimine ilave olarak yaşadığı topluma bağlı olarak tüketme gereksinimi hissettiği mallara ulaşamamasını ifade eder. İki yoksulluk tanımını beraber incelediğimizde görel

yoksulluk mutlak yoksulluğa nazaran bir toplumdaki genel durumu ve olası eşitsizlikleri daha iyi gösterir(Gürses, 2007: 62).

Türkiye'deki yoksulluk hesaplamalarıyla ilgili olarak; TÜİK yoksulluk sınırı çalışmalarını iki başlık altında yapmaktadır. Bunlardan birisi yoksulluğun yalnız gıda harcamaları bakımından hesaplanması (açlık sınırı) bir diğeri de gıda ve gıda dışı zorunlu harcamalar ile hesaplanan yoksulluk sınırıdır.

TÜİK, yoksulluk ile ilgili yaptığı çalışmasında, yoksulluk sınırını fert başına alınması gereken kalori miktarına göre belirlemiştir ve bu miktarı günlük 2100 kalori olarak hesaplamıştır. Çalışmada, gıda yoksulluğunun temelini teşkil edecek olan gıda sepetinin belirlenmesinde 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılmıştır. Gıda harcamasına göre sıralı 3. ve 4. %10'luk dilimler, referans grup olarak alınmış ve bu hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 madde gıda sepeti olarak tespit edilmiştir. TÜİK'in yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin istatistiklerine göre söz konusu temel maddelerden bazıları şunlardır; Ekmek ve tahıllar (ekmek, bulgur, pirinç, makarna), et (Dana, koyun, tavuk eti), balık, süt, peynir, yumurta, katı ve sıvı yağlar, meyveler ve sebzeler, şeker, reçel, bal, çikolata, salça, çay, kahve, kakao alkolsüz içecekler (su, kola)(TÜİK, 2009).

Hazırlanan sepetin oluşturduğu maliyet gıda yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir. Gıda yoksulluk sınırının altında kalan nüfusun, toplam nüfus içinden almış olduğu pay da gıda yoksulluk oranı olarak tanımlanmıştır(Turgut, 2011: 35).TÜİK'ten alınan son veriler aşağıdaki Tablo 3.1'dek igibidir:

Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,46	0,01	0,02	0,04	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14	0,13	
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88	5,13	
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾⁽⁴⁾	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31	34,2	.	.	.	.	.

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2013 (www.tuik.gov.tr)

(1) 1 \$'ın SGP üzerinden TL karşılığı olarak ilgili yılın cari değerleri kullanılmıştır.

(2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

(3) 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

(4) 2010 yılından itibaren metodolojik revizyon çalışmaları nedeniyle hesaplanmamaktadır.

Tablo 3.1 incelendiğinde Satınalma Gücü Paritesi'ne göre yoksulluk oranında önemli bir değişimin olmadığını görmekteyiz. Kişi başı günlük harcaması, cari Satınalma Gücü Paritesine (SGP) göre 2,15 doların altında kalan fert oranı 2012 yılına göre değişmeyerek %0,06 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yoksulluk sınırı, cari SGP'ye göre 4,3 dolar olarak alındığında ise 2012 yılında %2,27 olan yoksulluk oranı, 2013 yılında %2,06 olmuş; kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerden fazla olmuştur.

Cari SGP'ye göre 2,15 dolar sınırı ele alındığında kentsel bölgelerdeki yoksulluk oranı 2012 yılına göre değişmeyerek %0,02 düzeyinde kalmıştır. Kırsal bölgelerdeki yoksulluk oranı ise 2012 yılından farklı olarak 2013 için % 0,13 düzeyinde tahmin edilmiştir. 2012 yılı için bu oran % 0,14 idi. 4,3 dolar seviyesini sınır kabul eden cari SGP için kentsel bölgelerdeki 2012 yoksulluk oranı % 0,60 iken; 2013 yılı için bu oran %0,64 olarak tahmin edilmiştir. Aynı yöntemle göre kırsal bölgelerdeki yoksulluk oranı 2012 için % 5,88 iken, 2013 için % 5,13 olarak hesaplanmıştır (TÜİK,2014).

TÜİK'in 2009 Yoksulluk Çalışması'na göre son veriler şu şekilde özetlenebilir:

a) Kırsal alanlar için yoksulluk 2009 yılı için % 1,4 olarak hesaplanmış ve bu yerlerde yoksulluk kentsel alanlara nazaran daha fazladır. Hane halkı büyüklüğündeki değişim de yoksulluğu etkilemektedir. Öyleki; hane halkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan

hanelerdeki bireylerin yoksulluk oranı 2009 yılında % 9,6 iken, 7 ve daha olan hanelerde ise bu oran % 40,5 düzeyindedir. 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde yoksulluk % 25.2 iken kırsal yerlerde bu oran % 54.6 seviyesindedir.

b) Yoksulluk oranını hanehalkının türüne göre incelediğimizde, çocuklu çekirdek ailelerdeki bireylerin yoksulluk oranı %15,9 iken, çocuksuz çekirdek ailelerde bu oran % 9.8 seviyesine inmektedir. Geniş aileler için bu oranın %24.4 düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir.

c) Bireylerin çalışma durumları, yoksulluk riskini etkilemektedir. Buna göre yoksulluk oranı ücretli-maaşlı çalışanlarda % 6.05, yevmiyeli çalışanlarda % 26.8, işverenlerde % 2.3, kendi hesabına çalışanlarda % 22.4 ve ücretsiz aile işçilerinde ise % 29.5 seviyesindedir.

d) Yoksulluk oranına sektörel açıdan baktığımızda yoksulluk oranı en yüksek tarım sektöründe karşımıza çıkmaktadır. Bu sektörde yoksulluk oranının yanı sıra yoksulluk riski de diğer sektörlerle nazaran daha yüksektir. Tarımda yoksulluk 2008 yılı için % 37.9, 2009 yılı içinse % 33.1 olarak hesaplanmıştır. Sanayi sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı 2009 yılı için % 9.6 iken, bu oran hizmet sektöründe çalışanlarda % 7.1 olmuştur. 2009 yılında ekonomik olarak aktif olmayan fertlerin yoksulluk oranı % 14.6 ve iş arayan bireylerin yoksulluk oranı % 19.5'dir.

e) Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin azaldığı görülmektedir. 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı % 29.8 iken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15.3, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5.3, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip bireylerde % 0.71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise % 24.4 düzeyindedir.

Yoksulluk kapsamlı ve farklı hesaplama yöntemlerine açık bir kavram olduğundan ülkemiz için hesaplanan açlık ve yoksulluk sınırları kimi kurum ve kuruluşlar tarafından farklı ölçülmektedir.

KAMU-SEN' in TÜİK'ten elde ettiği Mart 2015 fiyatlarına göre yaptığı çalışma neticesinde çalışan tek kişinin yoksulluk sınırı 2.076,39 Türk Lirası (TL) olarak

hesaplanırken, dört kişilik bir ailenin asgari geçim sınırı ise 4.219,20 Türk Lirası (TL) olarak belirlenmiştir. Çalışan tek kişinin açlık sınırı ise bir önceki aya göre %0,69 oranında yükselerek 1.603,56 Türk Lirası olmuştur(KAMU-SEN, 2015).

Yine Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş), Nisan 2015’de gıda harcamalarının yüzde 2.49 arttığını, dört kişilik ailenin açlık sınırınının 1.334 TL’ye, yoksulluk sınırınının ise 4.344 TL’ye yükseldiğini açıklamıştır. Türk-İş verilerine göre, Nisan 2014’de açlık sınırı 1.167 TL, yoksulluk sınırı 3. 801 TL düzeyindeydi. Böylece, dört kişilik ailenin açlık sınırı bir ayda 32 lira, yıllık olarak ise 166 lira artmıştır. Aynı dönemlerde yoksulluk sınırındaki artış ise, aylık 105 TL, yıllık olarak da 542 TL yükselmiştir(TÜRK-İŞ,2015).

Tablo3.2. 2014 Kasım Ayı İçin Açlık Sınırı(DİSK)

Zorunlu Gıda Harcamaları	
Yetişkin Kadın	10,67
Yetişkin Erkek	11,52
15-19 Yaş Erkek Çocuk	12,21
4-6 Yaş Kız Çocuğu	8,37
Toplam	42,77
AÇLIK SINIRI	1.283

Kaynak: DİSK, 2014. (www.disk.org.tr)

TÜİK Madde fiyatları ile DİSK-AR beslenme kalıbı üzerinden DİSK-AR tarafından hesaplanan DİSK’in 2014 Kasım ayı için açlık sınırı araştırma sonuçlarına göre; sağlıklı beslenmek için yetişkin bir kadının yapması gerekengünlük harcama tutarı 10,67 TL olurken, bu rakam yetişkin bir erkek için 11,52 TL, 15-19 Yaş erkek çocuk için 12,21 TL, 4-6 yaş bir kız çocuğu için 8,37 TL oldu. Buna göre 4 kişilik bir hanenin sağlıklı beslenmesi için yapması gereken günlük gıda harcaması 42,77 TL (DİSK, 2014).

Tablo3.3.Yoksulluk Sınırı(DİSK, 2014)

Harcama Kalemleri	Harcama Tutarı	Harcama Yüzdesi (%)
Gıda ve İçecekler	1283	31,63
Giyim ve Ayakkabı	254	6,25
Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	1.148	28,29
Mobilya, Ev Aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	232	5,73
Sağlık	90	2,23
Ulaştırma	396	9,76
Haberleşme	174	4,30
Eğlence ve Kültür	89	2,20
Eğitim Hizmetleri	79	1,96
Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	168	4,14
Çeşitli Mal ve Hizmetler	143	3,53
YOKSULLUK SINIRI	4.057	-

Kaynak: DİSK, 2014. (www.disk .org.tr)

Türkiye’de yoksulluk üzerine araştırmaları TÜİK dışında gerçekleştiren topluluklardan biri olan DİSK’in TÜİK Hane halkı Harcama Kalıbı, TÜİK madde fiyat ortalamaları ve 4 kişilik bir hanenin sağlıklı bir biçimde alması gereken kalori miktarı üzerinden hesaplanan beslenme kalıbı dikkate alınarak hazırladığı raporun sonuçlarına göre; 2014 Kasım ayı için açlık ve yoksulluk sınırının verileri 4 kişilik bir hane için açlık sınırı 1283, yoksulluk sınırı ise 4057 TL’dir (DİSK, 2014).

Aynı hesaplama göre 4 kişilik hanenin sağlıklı beslenmek ve insanca yaşayabilmek için yapması gereken asgari harcama tutarı ise aylık 4057 TL’dir. Söz konusu ailenin gereksinimlerini karşılamaında “gıda, içecek vb.” için ayırması gereken tutar 1283, giyim ve ayakkabı için ayırması gereken tutar 254 TL’dir. Diğer harcama kalemleri ve ayrılması gereken tutarlar ise şöyledir: kira, su, elektrik vb. için 1148, mobilya, ev bakımı vb. için 232, sağlık için 90, ulaştırma için 396, haberleşme için 174, eğlence ve kültür hizmetleri için 89, eğitim için 79, lokanta, yemek, otel vb. için 168, çeşitli mal ve hizmetler için 143 TL. Araştırmada, 2003 yılı Hane halkı Tüketim

Harcamaları araştırması sonuçları ile oluşturulan harcama kalıbı temel alınmaktadır. Bunun nedeni ise 2003 yılında gerçekleştirilen Hane halkı Tüketim Harcamaları araştırmasının en kapsamlı örnekleme dayanan çalışma olmasıdır(DİSK,2014).

Hane halkı büyüklüğü yoksulluğun şiddetini etkilemektedir. Haneye eklenen çocukların yoksulluk oranı daha yüksek olduğundan büyük hane halkları küçük hane halklarına göre daha yoksuldur. Tek çocuklu yahut hiç çocuğu olmayan ailelerin yoksulluk oranı ortalamanın altında seyretmektedir. Hanelerin yoksulluk oranını çocuklar gibi yaşlı fertler de etkilemektedir. İki ve daha fazla sayıda yaşlı bulunduran hanelerde yoksulluk riski artmaktadır. Çocuklar hane halkları arasında en yoksul kesimi oluştururken yetişkinler çocuklara göre daha az yoksuldur. Yaşlılar ise yetişkinlerden daha yoksul olmalarına rağmen çocuklara nazaran daha az yoksullardır(İbrişim, 2008: 53).

3.2. YOKSULLUĞUN ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE ETKİSİ

Yoksulluk içinde kalmış topluluklara baktığımızda kadınların ve çocukların, erkeklere nazaran yoksulluktan daha fazla etkilendiği görünmektedir. Yoksulluk içinde yaşayan çocukların büyümesi ve gelişmesi için ihtiyaç duyduğu birçok olanağa erişemedikleri gözlemlenmiştir. Bugüne kadar yapılan birçok araştırmaya göre de yoksulluk kısa bir dönem dahi sürse, yoksulluk çeken çocukların gelişimini negatif yönde etkilemiştir(Hatun, 2002; Lichter, 1997).

Çocukların çalışma ihtimali ile karşılaşması, yoksulluğun onlar üzerinde yaratabileceği en önemli risktir. Yoksulluk üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde görülecektir ki, çalışan çocuklar genellikle yoksul ailelerin çocuklarıdır. Çocukların iş piyasasına girme nedenlerine bakıldığında, babalarının geçim sağlayacak derecede gelir elde edememesi veyahut babasının işsiz olması ya da genel bağlamda yoksul olmaları görülmektedir. Ayrıca babaları çocuk yaşta çalıştırılmış olan çocukların da çalışma ihtimalinin yüksek olduğu yönünde bulgular ve araştırmalar söz konusudur. Bunların hepsi bir çerçevede incelendiğinde yoksulluk içinde bulunan bir çocuğun durumu kimi zaman birkaç kuşağı etkisi altına alabilmekte ve bir kısır döngü gibi, yoksulluk sarmalı yaratabilmektedir(Gün, 2010: 72).

Yoksulluğun negatif etkileri çocukların yaşına bağlı olarak da değişmektedir. Çocuk ne kadar küçükse yoksulluğun etkisi o kadar şiddetlidir(Avrupa Komisyonu, 2006; akt. Kurnaz, 2009: 27).UNICEF, “Dünya Çocuklarının Durumu 2005” raporunda yoksulluk içinde yaşayan çocuklara ilişkin şöyle demiştir(UNICEF, 2005: 18):

“Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşına, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam olarak geliştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamamaktadır.”

Burada, yoksulluğun çocuklukla sınırlı kalmayıp, etkisi altına aldığı çocukları yetişkinliklerinde de etkilediği ortaya çıkmaktadır(Demirtaş, 2013: 9).

Tablo3.4.Yardım Alan Hane Oranı,2010-2013(Türkiye)

Yıl	Başka kişi (komşu, akraba vb) kurum veya kuruluşlardan (sosyal yardım vakıfları vb) geçimine etki edecek düzeyde yardım alan hane oranı	Başka kişi (komşu, akraba vb) kurum veya kuruluşlardan (sosyal yardım vakıfları vb) geçimine etki edecek düzeyde yardım alan ve 6-17 yaşta en az bir fert bulunan hane oranı
2010	23,10	15,10
2011	20,90	13,50
2012	20,70	13,00
2013	20,70	12,60

Kaynak:TÜİK,2014 (www.tuik.gov.tr)

Tablo 3.4’ te 2010-2013 yıllarında yardım alan hane oranlarına yer verilmiştir. Tabloya göre geçimine etki edecek düzeyde kişi yahut kurumlardan yardım alan hane oranı 2010 yılında % 23,10 iken bu oran 2011 yılı için %20,90 düzeyindedir. Tablo 3.4’ te ayrıca 6-17 yaşta en az bir fert bulunan yardım alan hane oranlarına da yer verilmiştir. Buna göre hanesinde 6-17 yaşta en az bir fert bulunan ve yardım alan hane oranı 2010 yılında % 15,10 iken; 2011 yılında %13,50 seviyesindedir. 2012 ve 2013 yılında yardım alan hane oranı % 20,70 seviyesindedir. 6-17 yaşta fert bulunan hanelerde yardım alma oranı 2012 yılında % 13,00 ve 2013 yılında ise %12,60 seviyesindedir. Buna göre hanesinde 6-17 yaşta fert bulunan ailelerde yardım alma oranı, söz konusu yaşta fert bulunmayan hanelerin oranına göre oldukça düşüktür ve

yıldan yıla azalmıştır. Bu azalma bize, yardıma muhtaç ailelerin çocuklarının iş gücünden yararlanarak gelirlerini arttırdığını; dolayısıyla yardım alma oranlarının düştüğünü göstermektedir.

Tablo3.5. Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Yoksul Çocuk Sayısı ve Yoksulluk Oranı 2007-2013

Cinsiyet ve Yaş Grubu	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Türkiye														
Erkek	3.635,0	32,0	3.785,0	33,3	3.648,0	32,9	3.757,0	32,6	3.653,0	31,4	3.814,0	32,8	3.713,0	32,0
Kız	3.618,0	33,6	3.753,0	34,8	3.798,0	35,7	3.854,0	34,9	3.854,0	33,2	3.630,0	32,7	3.680,0	33,1
Yaş Grubu														
0-5	2.290,0	32,8	2.320,0	32,9	2.179,0	33,4	2.378,0	31,7	2.378,0	30,6	2.381,0	31,6	2.300,0	30,1
6-13	3.448,0	33,6	3.643,0	35,5	3.534,0	35,1	3.524,0	35,0	3.524,0	33,4	3.358,0	33,5	3.391,0	33,9
14-17	1.515,0	31,1	1.576,0	32,4	1.732,0	33,8	1.710,0	34,2	1.710,0	32,4	1.705,0	32,9	1.703,0	33,6
Kent														
Erkek	2.433,0	31,2	2.383,0	31,4	2.369,0	31,5	2.281,0	29,6	2.281,0	29,6	2.361,0	30,8	2.414,0	30,9
Kız	2.255,0	31,1	2.377,0	33,8	2.465,0	34,4	2.383,0	32,1	2.383,0	32,1	2.296,0	30,9	2.293,0	30,8
Yaş Grubu														
0-5	1.475,0	31,2	1.458,0	31,5	1.481,0	33,1	1.510,0	29,3	1.510,0	29,3	1.541,0	30,1	1.580,0	30,1
6-13	2.205,0	31,8	2.286,0	34,1	2.211,0	32,8	2.078,0	31,5	2.078,0	31,5	2.059,0	31,3	2.092,0	31,3
14-17	1.006,0	29,8	1.005,0	30,9	1.142,0	32,9	1.075,0	32,0	1.075,0	32,0	1.077,0	31,2	1.036,0	31,0
Kır														
Erkek	1.059,0	29,8	1.160,0	30,5	1.120,0	31,5	1.177,0	30,7	1.224,0	32,0	1.248,0	32,1	1.155,0	30,5
Kız	1.067,0	30,3	1.178,0	31,4	1.108,0	31,9	1.140,0	31,6	1.162,0	32,0	1.263,0	34,3	1.198,0	32,7
Yaş Grubu														
0-5	653,0	29,1	734,0	30,7	663,0	32,3	704,0	30,1	736,0	31,2	766,0	31,8	683,0	28,7
6-13	1.047,0	31,5	1.136,0	31,9	1.077,0	32,3	1.121,0	32,4	1.126,0	32,9	1.176,0	34,1	1.100,0	32,9
14-17	426,0	28,4	468,0	29,1	488,0	29,7	491,0	30,0	520,0	31,3	569,0	33,1	570,0	33,0

Kaynak: TÜİK,2014 (www.tuik.gov.tr)

Eş değer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirin %60 kriterine göre

A-Yoksul Çocuk Sayısı (Bin Kişi)

B-Yoksulluk Oranı

TÜİK'in yapmış olduğu "İstatistiklerle Çocuk 2014" adlı çalışmaya göre Türkiye'de 2012 yılında 3814 erkek, 3630 kız olmak üzere toplam 7444 bin yoksul çocuk bulunmaktadır. 2013 için bu sayılar sırasıyla 3713 ve 3680 olarak tespit edilmiştir. Yaş grubu bazında baktığımızda 2007 – 2013 yıllarının tamamında yoksul çocuk sayısı 6-13 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır. Bu yaş grubu çalışan çocukların da yoğunlaştığı yaş aralığı olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Yoksulluğun çocukları iş

hayatına sürüklemesi, çalışan çocukların da iyi koşullarda yaşamalarının önünü kesen şartlarda çalışmaları yoksullukla çocuk işçiliği arasında bir kısır döngü yaratmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu 2012 yılı Çalışan Çocuklar Anketi sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde, 6-17 yaş grubundaki çocukların ağırlıklı olarak hane halkı gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalıştıkları görülmektedir(%41.4). Bunu hane halkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak için çalışma durumu izlemektedir(%28.7). Gerek kent, gerekse kır için hane halkının gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma durumu çocukların çalışma nedenleri içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo3.6. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Gelire Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar,2012-2013

Yüzde 20'lik Fert Grupları	Türkiye		Kent		Kır	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
İlk Yüzde 20	5,9	6,1	6,4	6,4	6,1	6,7
İkinci Yüzde 20	10,6	10,7	10,9	10,9	11,2	11,4
Üçüncü Yüzde 20	15,3	15,2	15,3	15,2	15,9	16,1
Dördüncü Yüzde 20	21,7	21,4	21,3	21,1	22,8	22,6
Son Yüzde 20	46,6	46,6	46,1	46,4	44,0	43,3
Gini Katsayısı	0,402	0,400	0,391	0,392	0,377	0,365
Son Yüzde 20/İlk Yüzde 20 (P80/P20)	8,0	7,7	7,2	7,2	7,2	6,5

Kaynak:TÜİK, 2014 (www.tuik.gov.tr)

TÜİK'in ülkelerin yoksulluk düzeyleri hakkında bilgi veren gelir dağılımı ile ilgili yaptığı son araştırmaya göre yüzde 20'lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %46,6 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %6,1 olmuştur. Buna göre, son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik gruba göre (P80/P20 göstergesi) 7,7 kat olmuş, P80/P20 göstergesi kentsel yerlerde 7,2 kırsal yerlerde ise 6,5 olarak hesaplanmıştır.

Gini katsayısı gelir dağılımında adaletsizliği gösteren, 0 ile 1 arasında çeşitli değerler alan bir katsayıdır. Bu katsayı sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında adaletsizlik

azalmakta, 1'e yaklaştıka gelir dağılımlında adaletsizlik artmaktadır. Gelir ve yaşam koşulları 2013'e göre, gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,002 puan dşuş ile 0,400 olarak tahmin edilmiş ve katsayı, kentsel yerleşim yerleri için 0,392, kırsal yerleşim yerleri için ise 0,365 olarak hesaplanmıştır. Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere ülkemizde gelir dağılımlında ciddi bir adaletsizlik söz konusudur. Bu durum pek çok sosyal problemler doğurmaktadır. Aileler hayatlarını sürdürebilmek için çocuklarının çalışmasına ihtiyaç duymakta, bu durum da çocukların çok küçük yaşlarda çalışma hayatına girmesine yol açmaktadır.

3.3. TÜRKİYE' DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de kayıtdışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam gelişmekte olan diğer ülkelerde görüldüğü gibi önemli bir ekonomik gerçekliktir(Tekinarslan, 2011: 107). TK'e göre kayıt dışı istihdam, hiç bir sosyal güvenlikle ilişkili olmadan çalışma ve alıştırmadır.

Gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde, kayıt dışı istihdamın, istihdamın önemli bir ayağını oluşturduğu görülecektir. Kayıt dışı istihdam,ekonomik ve sosyal yapı içerisinde sosyal güvenliğin olması gerektiği ölçüde etkin olmadığı ülkelerde işsizlere, dşkcretli çalışanlara, emekli maaşı yeterli gelmeyen emeklilere vb durumdaki gruplara gelirini arttırabilmek için bir imkn yaratır ve adata işsizlik sigortası gibi işlev görür(adırcı, 2010: 28).Altuğ (1999) alışmasına göre Türkiye'nin kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu iş kolları aşağıdaki gibi sıranalabilir;

“

- *Tarım sektörü,*
  - *İkinci bir iste kayıtsız çalışanlar (yani devlet memuru kahvecilik yapabiliyor, ğretmen özel ders verebiliyor, şoförlük yapabiliyor vb.),*
  - *İnsaat, döviz ve altın sektöründe alışanlar,*
  - *Beslenme, barınma ve eğlence sektöründe çalışanları (gazino, gece klub, kumarhane, restaurant vb. Çalışanları gibi),*
  - *Özel ulaştırma kuruluşları çalışanları (şoför muavinleri, yazıhane çalışanları, okul ve servis taşıyıcıları vb.),*
  - *Hizmetçiler, ocuk bakıcıları, temizlikiler, otopark bekçileri ,*
  - *Terziler, berberler, kunduracılar, manavlar, bakkallar, ırac ve kalfaları*
  - *Atölye alışanları, tezghtarlar, pazarcılar, oto yıkayanlar, iekide çalışanlar, gazete dağıtıcılar, eve teslim türü çalışan ansiklopediciler ve tencereciler gibi aktif pazarlamacılar,*
  - *Evlerde imalat içi yapanlar genellikle kayıt dışı olarak çalışmaktadırlar”*
- (Altuğ, 1999: 456).

3.3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama Neden Olan Faktörler

Türkiye’de kayıt dışı istihdama neden olan faktörlere baktığımızda üç ana kaynaktan toplandığını görürüz. Bunlar ekonomik, idari ve yasal sistemden kaynaklı faktörlerdir.

a) İlk olarak sosyal faktörlere bakıldığında, işsizlik oranlarının ve nüfus artış hızının yüksekliği, kentleşme ve göçlerden kaynaklı sorunlar ve ülkeye kaçak yollarla girmiş yabancı kaçak işçiler görülmektedir

b) Ekonomik faktörler olarak emek piyasasındaki yapısal değişimler, işletmelerin yapısı, enflasyon görülür.

c) Son olarak yasal sistemden kaynaklanan faktörlere baktığımızda Türk vergi sistemi, çalışma yasaları vb. gibi olgulara rastlanır(Çadircı, 2010: 31).

Türkiye’deki iş gücü piyasası incelendiğinde istihdamın önemli bir kısmının kayıt dışı istihdamda olduğu görülebilmektedir. Bu şekilde çalışan işçiler, kayıt dışı ekonominin önemli bir kısmını oluştururken, kayıt dışı işçiliği yaygınlaştırarak, kayıtlı çalışanları, ücretlerini ve koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca endüstri ilişkilerinden kaçış süreçlerini hızlandırmaktadır(Ekin, 2000: 30).

Kayıt dışı istihdam, Türkiye’de konjonktürün durumuna göre dalgalanmalar gösterebilmektedir. Söz konusu dalgalanmalar, gerçekleşen ekonomik siyasal ve sosyal olaylardan önemli ölçüde etkilenebilmektedir.Ülkemizdeki kayıtdışı istihdam oranı bu dalgalanmaların ötesinde her zaman oldukça yüksektir(Kara ve Duruel,2005: 373)

3.3.2. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Biçimleri

Kayıt dışı istihdam içinde yer alan çalışanlar bu durumu birkaç farklı şekilde gerçekleştirebilmektedirler. Bu farklı şekillerin özetlenebileceği temel başlıklar şunlardır; çalışmalarını hiç bildirmeyenler, eksik çalışma bildirenler veya mevzuattan kaynaklanan kayıtlılık durumu talep edilmediği için kayıt dışı bırakılanlar(Yereli ve Karadeniz, 2004b: 60).Türkiye’ de kayıt dışı istihdamın yıllara, sektörelere ve cinsiyete göre tasnifi, Türkiye’deki kayıtlı ekonominin boyutunu anlamada önemlidir.

Tablo3.7. Yıllar İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
43,50	43,84	43,25	42,05	39,02	36,75	34,97	33,57

Kaynak: Sosyal Güvelik Kurumu (www.sgk.gov.tr)

Sosyal Güvelik Kurumu' nun 2008-2015 dönemini içeren verilerine baktığımızda Türkiye' de kayıt dışı istihdam 2008 yılı için % 43,50 iken 2009' da bu oran 0,34 puan artarak % 43,84 olarak hesaplanmıştır. 2010 yılı için %43,25 olarak hesaplanan kayıt dışı istihdam oranı, izleyen yıllarda düşüş seyretmiş 2014 için %34,97 ve 2015 için %33,57 olmuştur.

Tablo3.8. Yıllara Göre Sektörel Bazda Kayıt Dışı İstihdam Oranı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Hizmet	28,77	28,40	27,11	25,71	22,73	20,90	21,09	20,05
Sanayi	31,61	33,43	32,68	31,50	27,89	25,23	20,26	19,13
Tarım	87,84	85,84	85,47	83,85	83,61	83,28	82,27	81,16

Kaynak: Sosyal Güvelik Kurumu (www.sgk.gov.tr)

Türkiye' de Sosyal Güvelik Kurumu' nun 2008-2015 dönemi verilerine göre kayıt dışı istihdama sektörel bazda bakıldığında 2008 yılı için en yüksek oran % 87,84 ile tarımda, en düşük oran ise % 28,77 ile hizmet sektöründe karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yılda sanayi sektöründe kayıt dışı istihdam oranı % 31,61' dir. 2008' den 2014' e kadar tüm yıllarda en fazla kayıt dışılık tarımda en düşük hizmet sektöründe iken 2015 yılında bu durum sanayi sektörünün lehine değişmiştir. Söz konusu yıl için sektörlerin kayıt dışılık oranları tarım için %81,16, hizmet için %20,05 ve sanayi için %19,13 olarak hesaplanmıştır. Türkiye' de kayıtdışı istihdamı sektörel bazda incelediğimizde ele alınan yıllar farketmeksizin - en yüksek orana tarım sektöründe rastlamaktadır.

Tablo3.9. Yıllara Göre Cinsiyet Bazında Kayıt Dışı İstihdam Oranı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kadın	58,45	58,35	58,49	57,79	54,17	52,00	48,44	46,05
Erkek	38,15	38,31	37,20	36,65	32,70	30,22	29,29	28,15

Kaynak: Sosyal Güvelik Kurumu (www.sgk.gov.tr)

Türkiye' de Sosyal Güvelik Kurumu' nun verilerine göre 2008-2015 yıllarında Türkiye için kayıt dışı istihdamı cinsiyet bazında incelediğimizde karşımıza kadın

aleyhine gerçekleşmiş bir tablo çıkmaktadır. Öyleki ele alınan tüm yıllarda kayıt dışı istihdam oranı erkeklere göre kadınlarda daha yüksektir. Bu oran 2008 yılı için kadınlarda % 58,45 iken erkeklerde % 38,15' tir. Benzer şekilde bu oran 2011 yılında kadınlar için % 57,79 iken erkeklerde % 36,65 olarak hesaplanmıştır. 2015 yılında kadınlarda % 46,05, erkeklerde ise % 28,15 olarak hesaplanan kayıt dışı istihdam oranı, ele alınan yıllarda her iki cins için de dalgalı bir seyir izlemiştir.

3.4. TÜRKİYE' DE KAYITDIŞI İSTİHDAMIN ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE ETKİSİ

Kayıtdışı ekonomi ülkeleri iktisadi olarak olumsuz etkileyen bir faaliyettir. Çalışan çocuklar da bu faaliyetin farklı bir boyutudur. Toplumsal dönüşümlerin sonucunda yaşanan köyden kente göçler, hem nüfus artışına hem de buna bağlı olarak ekonomik yapının bozulmasına sebep olmuştur. Bu durum eğitim, sağlık gibi hayati ihtiyaçlara gereken bütçenin ayrılamamasına yol açmıştır. Bir diğer yandan ise istihdamın sektörlere dağılımını etkilemiştir. Bir bütün olarak istihdam incelendiğinde tarım istihdamının yaygın olduğu görülmektedir. Bu kesimdeki çocuklar çoğunlukla ailelerinin yanında ücretsiz işçi olarak çalıştırılmaktadırlar(Candan, 2007: 36).

Çocuk işçi çalıştırmak, işveren açısından düşük ücret ve sigortasız çalışma nedeniyle maliyetleri önemli ölçüde aşağı çektiğinden tercih edilebilmektedir. Bunun yanı sıra çocukların çalıştırılması ekonomik buhranların olduğu dönemlerde ailelerin ekonomilerine iyi gelmekte ve ayrıca toplulumuzda 18 yaşın altına sigorta yapılamaz yönündeki inanın var olması da çocuk işgücünün kayıt dışı istihdamın bir bölümünü meydana getirdiği gözlenmektedir (Yereli ve Karadeniz,2004b:73).

Toplumların az gelişmişliğinin göstergelerinden biri de ekonomi içinde çocuk emeğinin yoğun kullanımıdır. Gelişmiş toplumlarda kadın, fiziksel ve ruhsal yetersizliği bulunan bireyler ve çocuklar iş yaşamında korunmaktadırlar(Baştaymaz-TİSK, 1994: 83).

Çocuklar genellikle kayıtdışı çalıştırıldıkları için işverene maliyeti oldukça azdır. Bundan dolayı çocuklar iş hayatı için ucuz iş gücü niteliğindedir(Filiz, 1999: 47).Kayıtdışı çocuk istihdamına ilişkin veriye ulaşmak zor olsa da özellikle

küçükişletmelerde çocuk emeğinin yoğun olarak kullanıldığı bilinen bir durumdur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı' nın 1995 yılında yaptığı araştırmaya göre çocuk işçilerin %81.8' i çıraklık ve mesleki eğitim kanunu kapsamında olmasına rağmen, bu çocukların yalnızca %24,7' sinin çıraklık eğitimine devam ettiğini saptamıştır(Serter, 1994: 11). Çocukların herhangi bir olumsuz durumda kolay saklanma ve kaçma gibi fiziksel, daha kolay kandırılarak yasa dışı işlere sokulmasına olanak tanıyan psikolojik özelliklerinin oluşundan ve fiil ehliyetlerinin olmayışından; ayrıca kentlere doğru olan göç sebebiyle artan emek arzının pazarlık gücünü kırmasından ötürü çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri kayıt dışı sektörde karşımıza çıkmaktadır(Filiz, 1999: 50).

Yasal yükümlülüklerden kaçıp daha küçük ölçekte üretim yapan işyerleri, düşük ücretle işçi çalıştırdıkları ve vasıf gerektirmeyen tarz üretim yaptıkları için çocuk emeğini yoğun olarak kullanmaktadırlar. Çalışma mevzuatının ve düzenlemelerin uygulanabilmesi, işe dair kayıtların tutulması, iş denetimlerinin yapılması ve yapılan işin vasıf gerektirmesi gibi sebeplerden dolayı kayıtlı sektörde çocuk istihdam oranı oldukça düşük düzeydedir(ILO-ÇSGB, 1995: 3).

TÜSIAD (2002: 258)' a göre işgücü taleplerine olumlu cevap vermesi, işten kolayca çıkabilmesi ve işveren lehine çalışma ortamı yaratması çalışma hayatında çocuk emeğinin yoğun kullanılmasını etkileyen faktörlerdendir. Bu durum çocuk istihdamını süresiz kılmaktadır.

Düşük ücretle ve sosyal güvencesiz çalışmak çocuk emeğine olan talebin yegane sebebi değildir. Dokumacılık gibi daha fazla hız isteyen ve daha küçük parçalarla çalışmayı gerektiren sektörlerde çocuk işgücüne ihtiyaç duyulabilmektedir(Ekin, 2000: 258).

Tablo 3.10.İşyerlerinin Kayıtlılık Durumları ve Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar

İşyeri Kayıtlılık Durumu	Toplam	Ekonomik Faaliyetler Kolu			
		Tarım	Sanayi	Ticaret	Hizmetler
TÜRKİYE					
Toplam	1.635	942	355	167	170
Ticaret Odası	239	5	132	71	31
Mesleki Dernek	317	7	164	59	87
Bilmiyor	47	4	20	7	16
Kayıtlı Değil	1.032	926	40	30	36
KENT					
Toplam	552	26	265	136	125
Ticaret Odası	194	1	106	61	26
Mesleki Dernek	231	-	120	47	63
Bilmiyor	35	-	16	5	15
Kayıtlı Değil	92	25	24	23	21
KIR					
Toplam	1.083	916	91	31	45
Ticaret Odası	45	4	26	11	5
Mesleki Dernek	86	7	44	12	24
Bilmiyor	13	4	4	2	2
Kayıtlı Değil	939	901	17	6	15

Kaynak: TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi, 2007, (www.tuik.gov.tr)

TÜİK' in 2007 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına baktığımızda, Türkiye genelinde, ekonomik işlerde çalışan çocukların, çalıştığı 1635 işyerinin 317'sinin mesleki derneklere, 239'nun ise ticaret odalarına kayıtlı olduğunu görmekteyiz. İşyerlerinin 1032'si ise hiçbir yere kayıtlı değildir.

İşyerlerinin kayıtlılık durumlarını kent-kır özelinde incelediğimizde ise büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Herhangi bir yere kayıtlı olmayan işyerlerinin oranı kentsel yerlerde % 16,7 iken, bu oran kırsal yerlerde % 86,7 düzeyindedir. Kentsel yerlerde, mesleki derneklere ve ticaret odalarına kayıtlı işyerlerinin oranı % 76,9'dur. Kırsal yerlerde bu oran % 12,1'e düşmektedir.

Kırsal ve kentsel alanlardaki ticaret odalarına veya mesleki derneklere kayıt yaptırmayan iş yerlerinin sayısının kırsal alanlarda fazla olmasının temel nedeni olarak, çalışan çocukların kırsal alanda ağırlıklı olarak tarım sektöründe çalışmalarını

gösterebiliriz. Kırsal alanda faaliyet gösteren tarımsal iş yerlerinin herhangi bir mesleki derneğe yahut ticaret odalarında kayıtları yoktur(Günöz, 2007: 44).

3.5. TÜRKİYE’ DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), yapmış olduğu çalışmalar sonucunda çocuk işçiliğini uluslararası düzeyde gözetilmesi gereken bir konu olduğunu saptamış ve 1991 yılından itibaren “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programını (IPEC) başlatmıştır. IPEC’in uzun vadeli asıl hedefi çocuk işçiliğine son vermek, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir.

Türkiye için mutlak önem taşıyan bir husus olan çocuk istihdamı konusunda ILO ve Türkiye İstatistik Kurumu arasında imzalanan proje kapsamında çocuk istihdamı konusunda istatistiki verilerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi için 1994 yılında IPEC programı çerçevesinde ilk kez çocuk işgücü anketi uygulanmıştır. Ekim 1999’ a geldiğimizde ise İkinci çocuk işgücü anketi “Çocuk İşçiliğinin İzlenmesi ve İstatistiksel Bilgi Programı (SIMPOC)” çerçevesinde gerçekleştirilmiştir(Günöz, 2007: 25).

3.5.1. Türkiye’de Çocuk İşçiliğindeki Mevcut Durum

DİSK-AR, (2015)’a göre 1999-2006 yılları arasında istihdam edilen çocuk sayısı 2 milyon 270 binden, 890 bin seviyesine düşmüştür.1994-1999 yılları arasında istihdamdan çekilen çocuk işçi sayısı yıllık ortalama 128 bin iken, 1999-2006 yılları arasında yıllık ortalama 74 bin olarak gerçekleşmiştir. 2006-2012 yılları ise çocuk işçiliğinde azalma trendinin durduğu ve özellikle tarım kesimindeki artış ile birlikte çocuk işçi sayısının tekrar arttığı bir dönem olmuştur. 2012 yılında çocuk işçi sayısı 893 bin rakamına ulaşmıştır.

TÜİK’in Çocuk İşgücü Anketi (2006)’nde yer alan veriler detaylı olarak incelendiğinde, geçmiş yıllara nazaran umut vadeden bulgular görülecektir. Ancak bu bulgular Türkiye’nin çalışan çocuklar hususunda halen büyük ölçüde problemler yaşadığı gerçeğini değiştirmeyecektir. Avrupa konseyi istatistiklerine bakıldığında Türkiye’nin Avrupa’da en fazla çocuk çalıştıran ülke olduğu görülmektedir. Bu

çocuklar özelde incelendiğinde sayıları binleri bularak çalışma hayatının ortasında ve eğitim hayatından koparıldığı gözlenmektedir. Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine göre çalışması yasak olmasına rağmen, çalışma hayatının içerisinde bulunan 6-14 yaş arası çocukların binlerle ifade edilen sayısı göz önüne alındığında, problemin büyüklüğü bir kat daha artmaktadır (Şahin, 2009: 51).

Çocuk İşçi Anketi, Türkiye’de çalıştırılan, sayıları binlerle ifade edilen çocukların hem elde ettikleri ücret konusunda, hem de fiili çalışma süresi açısından büyük bir sömürü altında yaşadıklarını göstermektedir. TÜİK-ILO, (2006: 21-25)’e göre, 2006 yılında 6-14 yaş arası çocukların ortalama aylık net geliri 162 TL, 15-17 yaş arası çocukların ise 254TL’ dir. Buna göre istihdam edilen çocukların % 80’ini asgari ücret düzeyinin altında gelir elde etmektedir. Fiili çalışma sürelerine bakacak olursak, ortalama çalışma süresi 6-14 yaş arası çocuklar için haftada 25,4 iken, 15-17 yaş arası çocuklar için 48.5 saattir.

Tablo 3.11. Aylık Gelir Grubu,Cinsiyet ve Ekonomik Faaliyet Koluna Göre Gelir Elde Eden Çocuklar (2012)

Aylık Gelir Grubu (TL) ve Cinsiyet (Ücretli,Yevmiyeli veya Kendi Hesabına)	Ekonomik Faaliyet Kolu (Bin)			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	480,00	62,00	198,00	220,00
0-100	41,00	4,00	13,00	24,00
101-200	62,00	7,00	19,00	36,00
201-300	80,00	7,00	28,00	45,00
301-400	67,00	10,00	30,00	27,00
401-500	63,00	14,00	29,00	20,00
501-600	62,00	13,00	29,00	20,00
601+	105,00	7,00	50,00	48,00
Erkek	363,00	40,00	154,00	169,00
0-100	30,00	3,00	12,00	14,00
101-200	46,00	3,00	19,00	25,00
201-300	60,00	4,00	23,00	34,00
301-400	53,00	7,00	23,00	24,00
401-500	44,00	10,00	19,00	15,00
501-600	46,00	9,00	20,00	17,00
601+	82,00	4,00	38,00	40,00
Kadın	118,00	21,00	44,00	52,00
0-100	11,00	1,00	1,00	9,00
101-200	16,00	4,00	-	12,00
201-300	20,00	3,00	6,00	12,00
301-400	14,00	3,00	7,00	3,00
401-500	18,00	4,00	10,00	5,00
501-600	16,00	4,00	9,00	2,00
601+	23,00	3,00	12,00	8,00

Kaynak:TÜİK, 2014 (www.tuik.gov.tr)

4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. Maddesinde belirtildiği üzere, 15 yaş altı çocuklar kanunun belirlediği istisnalar dışında çalıştırılmaz. Fakat Türkiye'de yapılan araştırmalara göre 14 yaşın altında binlerce çocuk kanun hükmü yok sayılırcasına haftada ortalama 25,4 saat çalışmaktadır. Aynı kanunun aynı maddesine göre okula devam eden çocuklar, okulun açık olduğu dönemlerde haftalık azami 10 saate kadar çalışabilecekleri düzenlenmiştir. Fakat Türkiye'de 2006 yılında okula giden çocukların haftalık ortalama 18,3 saat çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu da kanunun ön gördüğü sınırın neredeye iki katıdır. Okul ile çalışmayı beraber sürdüren çocukların yaklaşık %

40'ının haftalık çalışma süresi ise 16 saat ile 30 saat arasında değişmektedir(Şahin, 2009: 52).

Tablo 3.12' incelendiğinde, ekonomik işlerde çalışan çocukların %52.6'si ücretli veya yevmiyeli olarak, %46.2'si ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Çalışan çocukların işteki durumları 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan çocukların toplam istihdam edilenler içindeki payı 4.1 puan azalırken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payı 5.5 puan artmıştır.

Aynı tabloya göre 2006 yılında istihdam edilen 6-17 yaş grubundaki 890 bin çocuğun 490 bini erkek 400 bini kız çocuğudur. Sektörel bazda ise 326 bin ile en fazla tarım sektöründe istihdam söz konusudur. 2012 yılı değerlerini incelediğimizde ilgili yaş grubunda istihdam edilen 893 bin çocuğun 614 binini erkek 279 binini kız çocukları oluşturmaktadır. Sektörel bazda ise 2006 yılında olduğu gibi çocuk işgücüne 399 bin ile en fazla tarım sektöründe rastlanmaktadır. Bunu 277 bin ile hizmet sektörü takip etmektedir.

Tablo3.12. Temel Çocuk İşgücü Göstergeleri(6-17 Yaş), 2006-2012

Göstergeler	2006		2012	
	Ekim-Kasım-Aralık		Ekim-Kasım-Aralık	
	Bin Kişi	Yüzde %	Bin Kişi	Yüzde %
6-17 yaş grubu nüfus	15.025,00	-	15.247,00	-
İstihdam (6-17 yaş)	890,00	100,00	893,00	100,00
Yaş grubu				
6-14	285,00	32,00	292,00	32,70
15-17	605,00	68,00	601,00	67,30
Cinsiyet				
Erkek	490,00	67,50	614,00	68,80
Kadın	400,00	32,50	279,00	31,20
Yerleşim Yeri				
Kent	490,00	5,10	400,00	44,80
Kır	400,00	44,90	493,00	55,20
Sektör				
Tarım	326,00	36,60	399,00	44,70
Sanayi	275,00	30,90	217,00	24,30
Hizmet	289,00	32,50	277,00	31,00
İşteki Durum				
Ücretli veya Yevmiyeli	505,00	56,70	470,00	52,60

Kendi Hesabına	24,00	2,70	10,00	1,10
Ücretsiz aile işçisi	362,00	40,70	413,00	46,20
İstihdam oranı (6-17 yaş)	-	5,90	-	5,90
6-14	-	2,50	-	2,60
15-17	-	16,60	-	15,60

Kaynak: TÜİK, 2012 (www.tuik.gov.tr)

DİSK-AR'ın TÜİK verilerinden yararlanarak çocuk işgücüne dair elde ettiği veriler sonucunda çocuk emeği ev içine kayması hızlanmıştır. İstihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 1999 yılında 4 milyon 447 bin iken, 2006 yılında bu sayı 6 milyon 540 bine ulaşmıştır. 2012 yılı için ise bu rakam yaklaşık 1 milyon kişi artarak 7 milyon 503 bine yükselmiştir. Böylelikle 5-17 yaş arası toplam çalışan çocukların (istihdama katılan ve ev içinde çalışan) sayısı 8 milyon 397 bine ulaşmıştır. Toplamda çalışan çocukların tüm çocuklara oranı 1999'dan bu yana % 41'den % 56'ya çıkmıştır.(DİSK, 2015)

TÜİK Çocuk işgücü istatistiklerine göre ev işleri, hane halkının kendi evlerinde yaptıkları ve iktisadi faaliyet haricindeki faaliyetlerdir. Bu faaliyetler, hane halkı üyelerince (çocuklar da dâhil olmak üzere) ücretsiz olarak gerçekleştirilir ve evle ilgili işleri kapsamaktadır. Hane halkı için alışveriş yapma, yemek pişirme, çamaşır yıkama, ütü yapma, hanede bulunan hasta yahut küçük fertlere bakma, evi temizleme, hanede bulunan eşyaların tamiri vb. faaliyetler bu kapsamda değerlendirilmektedir.(TÜİK, 2012)

Tablo 3.13. Çalışma Nedenlerine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar,2012 (%)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Toplam	Çalışma Nedenleri					
		Hane Halkının Gelirine Katkıda Bulunmak	Hane Halkının ekonomik Faaliyetlerine yardımcı olmak	İş Öğrenmek, Meslek Sahibi Olmak	Ailenin İsteği	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	Diğer
Toplam	100	41,4	28,7	15,2	6	6,8	1,8
6-14	100	29,8	48,6	5,5	12	3,1	1
15-17	100	46,9	19	20,1	3	8,7	2,2
Kent	100	45,5	10,5	25,3	4,5	11	2,2
6-14	100	39,2	29,1	13,9	8,9	7,6	0
15-17	100	46,9	5,9	28,3	3,1	11,8	3,7
Kır	100	37,9	43,4	7,1	7,3	3,4	0,8
6-14	100	26,2	56,1	2,3	13,1	1,4	0,9
15-17	100	47	33,7	10,8	2,9	5	0,4

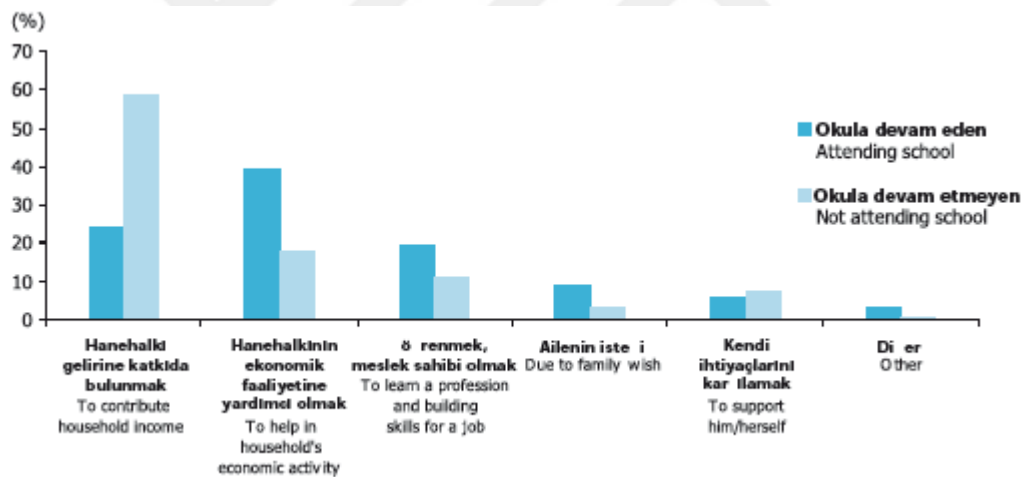
Kaynak: TÜİK, 2012 (www.tuik.gov.tr)

Türkiye’de çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde, Tablo 3.13’ te de görüldüğü gibi 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinin başında %41.4 ile hanehalkı gelirine katkıda bulunmak, ikinci sırayı %28.7 ile hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, üçüncü sırayı ise %15.2 ile iş öğrenmek, meslek sahibi olmak almaktadır. Ailenin isteği nedeniyle çalıştığını belirten çocukların oranı %6, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışan çocukların oranı ise %6.8’dir. Çalışma nedenleri arasında ilk sırada kentsel yerlerde %45.5 ile ‘hane halkı gelirine katkıda bulunmak’ yer alırken kırsal yerlerde %43.4 ile ‘hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak’ almaktadır. Kentsel yerlerde çalışma nedenleri arasında ikinci sırada %25.3 ile ‘iş öğrenmek, meslek sahibi olmak’ yer alırken, kırsal yerlerde ise %37.9 ile ‘hane halkı gelirine katkıda bulunmak’ gelmektedir.

Diğer taraftan Tablo 3.13’de çalışma nedenleri yaş gruplarına göre bakıldığında da, 6-14 yaş grubunda ilk sırayı ‘hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak’, 15-17 yaş grubunda ise ilk sırayı ‘hane halkı gelirine katkıda bulunmak’ almaktadır. 6-14 yaş grubunda ‘ailenin isteği ile’ ve ‘hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı

olmak' nedeniyle çalışan çocukların oranının, 15-17 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Buna karşılık 'iş öğrenmek meslek sahibi olmak', 'hanehalkı gelirin e katkıda bulunmak' ve 'kendi ihtiyaçlarını karşılamak' amacıyla çalışan çocukların oranı da 15-17 yaş grubu için daha yüksektir. Şekil 3.1 'de 6-17 yaş grubundaki çalışan çocukların çalışma nedenleri okula devam eden ve etmeyen ayırımına göre bakıldığında, çalışma nedeni olarak ilk sırada, okula devam eden çocuklar için %39.3 ile 'hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak', okula devam etmeyen çocuklar için ise %58.7 ile 'hane halkı gelirin e katkıda bulunmak' gelmektedir. Okula devam eden çocukların %24'ü 'hane halkı gelirin e katkıda bulunmak', %19.1 ise 'iş öğrenmek, meslek sahibi olmak' amacıyla çalışmaya devam etmektedir (TÜİK –ILO Çalışan Çocuklar: 2012).

Şekil 3.1.Çalışma Nedenine Göre Okula Devam Eden ve Etmeyen Çocuklar, 2012

Kaynak:TÜİK, 2012

Tablo 3.14. Türkiye’de Yaş Grubu,Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Çocuk Sayısı ve Oranı, 2012 (Bin)

Yaş Grubu	Çalışma Durumu							
	Toplam Çocuk Sayısı		İstihdam Edilen		Ev İşlerinde faaliyette bulunan		Çalışmayan	
	Sayı	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Sayı	Yüzde %
Türkiye								
Toplam	15.247,00	100,00	893,00	5,90	7.503,00	49,20	6.850,00	44,90
Erkek	7.775,00	100,00	614,00	7,90	3.243,00	41,70	3.917,00	50,40
Kız	7.472,00	100,00	279,00	3,70	4.261,00	57,00	2.933,00	39,30
6-14	11.386,00	100,00	292,00	2,60	5.290,00	46,50	5.804,00	51,00
Erkek	5.794,00	100,00	185,00	3,20	2.401,00	41,40	3.208,00	55,40
Kız	5.592,00	100,00	430,00	7,70	2.889,00	51,70	2.596,00	46,40
15-17	3.861,00	100,00	601,00	15,60	2.213,00	57,30	1.047,00	27,10
Erkek	1.961,00	100,00	430,00	21,70	842,00	42,50	710,00	35,80
Kız	1.880,00	100,00	171,00	9,10	1.372,00	73,00	337,00	17,90
Kent								
Toplam	10.139,00	100,00	400,00	3,90	5.479,00	54,00	4.259,00	42,00
Erkek	5.157,00	100,00	302,00	5,90	2.460,00	47,70	2.395,00	46,40
Kız	4.382,00	100,00	98,00	2,00	3.020,00	60,60	1.864,00	37,40
6-14	7.567,00	100,00	79,00	1,00	3.888,00	51,40	3.600,00	47,60
Erkek	3.845,00	100,00	57,00	1,50	1.829,00	47,60	1.960,00	51,00
Kız	3.722,00	100,00	22,00	0,60	2.059,00	55,30	1.640,00	44,10
15-17	2.572,00	100,00	322,00	12,50	1.591,00	61,90	659,00	25,60
Erkek	1.312,00	100,00	246,00	18,80	631,00	48,10	436,00	33,20
Kız	1.260,00	100,00	76,00	6,00	960,00	76,20	224,00	17,80
Kır								
Toplam	5.108,00	100,00	493,00	9,70	2.024,00	39,60	2.591,00	50,70
Erkek	2.618,00	100,00	312,00	11,90	783,00	29,90	1.523,00	58,20
Kız	2.491,00	100,00	181,00	7,30	1.241,00	49,80	1.069,00	42,90
6-14	3.819,00	100,00	214,00	5,60	1.402,00	36,70	2.203,00	57,70
Erkek	1.948,00	100,00	128,00	6,60	572,00	29,40	1.249,00	64,10
Kız	1.870,00	100,00	86,00	4,60	830,00	44,40	955,00	51,10
15-17	1.290,00	100,00	279,00	21,60	622,00	48,20	388,00	30,10
Erkek	669,00	100,00	184,00	27,50	211,00	31,50	274,00	41,00
Kız	620,00	100,00	95,00	15,30	411,00	66,30	114,00	18,40

Kaynak:TÜİK, 2012 (www.tuik.gov.tr)

TÜİK’in 2012 yılının 4.döneminde gerçekleştirilen Çalışan Çocuklar Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de kurumsal olmayan nüfus 73 milyon 950 bin kişi, 6-17 yaş

grubundaki nüfus 15 milyon 247 bin kişidir. 6-17 yaş grubundaki çocuklar, kurumsal olmayan nüfusun %20,6'sini oluşturmaktadır. Kentte yaşayan çocuk sayısı 10 milyon 139 bin iken , kırdaki bu sayı 5 milyon 108 bin çocuktur. Çalışmak zorunda kalan 893 bin çocuğun 400 bini kentte yaşamaktadır. Bunun 302 binini erkek, 98 binini ise kız çocukları oluşturmaktadır. Kırdaki çalışan yaklaşık 493 bin çocuğun 312 bini erkek, 181 bini ise kız çocuğudur. Kırsalda her iki cinsteki çalışan çocuk sayısı kente oranla daha fazladır. Çalışma durumuna baktığımızda ev işlerinde faaliyette bulunan toplam 7 milyon 503 bin çocuğun 5 milyon 479 bini kentte, 2 milyon 24 bini ise kırdaki yaşamaktadır. Kentteki 5 milyon 479 bin çocuğun 2460'ını erkek 3020'sini kız çocuğu oluşturmaktadır. Kırdaki 2024 çocuğun 783'ü erkek, 1241'i ise kız çocuğudur. Buna göre gerek kentte gerekse kırdaki ev işlerinde faaliyette bulunan çocuk sayısı kız çocuklarında daha fazladır(TÜİK,2012).

Çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payı, 2014 yılında %29,4'dir. Nüfus projeksiyonları sonuçlarına göre, çocuk nüfus oranının 2023 yılında %25,7, 2050 yılında %19,1 ve 2075 yılında %17,6'ya düşeceği tahmin edilmektedir. Son dönemdeki toplam nüfus ve çocuk nüfusun artış hızlarına bakıldığında, nüfus artış hızlarında düşme görülmektedir(TÜİK, 2014).

3.5.2. Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Analizi

Tüm dünya da olduğu gibi Türkiye'de de var olan çocuk işçiliği yaşa, cinsiyete, sektörel duruma, çalışma saatlerine, kayıtlılık ve okula devam edip etmeme durumuna göre incelenecektir.

3.5.2.1. Yaş Durumuna Göre

Tablo 3.15' e göre 2012 (Ekim-Kasım-Aralık) yılında 6-14 yaş grubu için toplam çocuk sayısı 11.386'dır. Bunlardan 292 bin çocuk ekonomik işlerde çalışmaktadır. Bu rakamlar 2006 (Ekim-Kasım-Aralık) yılı için sırasıyla 11.378 ve 285 bin olmuştur.

Yine Tablo 3.15'e göre ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı %5,9'dur. Bu yaş grubundaki istihdam oranı 2006 yılı

sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik artış gerçekleşmiştir. Çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda %2,6, 15-17 yaş grubunda ise %15,6'dır. TÜİK'in Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları (ÇİA, 2012)'na göre Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların %44,8'i kentsel, %55,2'si kırsal yerlerde yaşamakta olup, 15-17 yaş aralığında ise toplam çocuk sayısı 2006 yılı için 3647, ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısı ise 605 bin olmuştur. Burada dikkat çeken nokta ekonomik işlerde çalışan çocuklar daha çok 15-17 yaş aralığında iken ev işlerinde faaliyette bulunan çocuklar ise ağırlıklı olarak 6-14 yaş grubundadır. Yaş aldıkça çocukların ekonomik işlerde çalışma oranları artmaktadır.

Tablo 3.15. Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Çocuklar,2006-2012 (Bin)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Çocuk Sayısı		Ekonomik İşlerde Çalışanlar		Ev İşlerinde faaliyette bulunanlar		Çalışmayan	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
TÜRKİYE								
Toplam	15.025,00	15.247,00	990,00	993,00	6.450,00	7.503,00	7.596,00	6.950,00
6-14	11.378,00	11.386,00	285,00	292,00	4.504,00	5.290,00	6.590,00	5.804,00
15-17	3.647,00	3.861,00	605,00	601,00	2.036,00	2.213,00	1.006,00	1.047,00
Erkek	7.677,00	7.775,00	601,00	614,00	2.599,00	3.243,00	4.496,00	3.917,00
6-14	5.809,00	5.794,00	190,00	185,00	1.864,00	2.401,00	3.755,00	3.208,00
15-17	1.868,00	1.961,00	411,00	430,00	725,00	842,00	732,00	710,00
Kadın	7.349,00	7.472,00	299,00	279,00	3.950,00	4.261,00	3.109,00	2.933,00
6-14	5.569,00	5.592,00	95,00	106,00	2.639,00	2.889,00	2.835,00	2.596,00
15-17	1.780,00	1.880,00	194,00	171,00	1.311,00	1.372,00	274,00	337,00
KENT								
Toplam	10.160,00	10.139,00	490,00	400,00	4.672,00	5.479,00	4.997,00	4.259,00
6-14	7.599,00	7.567,00	120,00	79,00	3.226,00	3.888,00	4.254,00	3.600,00
15-17	2.560,00	2.572,00	370,00	322,00	1.446,00	1.591,00	743,00	659,00
Erkek	5.294,00	5.157,00	362,00	302,00	1.990,00	2.460,00	2.952,00	2.395,00
6-14	3.926,00	3.845,00	88,00	57,00	1.413,00	1.829,00	2.425,00	1.960,00
15-17	1.367,00	1.312,00	274,00	246,00	566,00	631,00	527,00	436,00
Kadın	4.966,00	4.992,00	128,00	98,00	2.693,00	3.020,00	2.045,00	1.864,00
6-14	3.673,00	3.722,00	32,00	22,00	1.813,00	2.059,00	1.828,00	1.640,00
15-17	1.193,00	1.260,00	96,00	76,00	880,00	960,00	216,00	224,00
KIR								
Toplam	4.966,00	5.108,00	400,00	493,00	1.967,00	2.024,00	2.599,00	2.591,00
6-14	3.779,00	3.819,00	165,00	214,00	1.278,00	1.402,00	2.336,00	2.203,00
15-17	1.087,00	1.290,00	235,00	279,00	590,00	622,00	263,00	388,00
Erkek	2.383,00	2.618,00	239,00	312,00	610,00	783,00	1.534,00	1.523,00

6-14	1.883,00	1.948,00	103,00	128,00	451,00	572,00	1.329,00	1.249,00
15-17	500,00	669,00	137,00	184,00	159,00	211,00	205,00	274,00
Kadın	2.493,00	2.491,00	161,00	181,00	1.258,00	1.241,00	1.065,00	1.069,00
6-14	1.896,00	1.870,00	63,00	86,00	827,00	830,00	1.007,00	955,00
15-17	587,00	620,00	98,00	95,00	431,00	411,00	58,00	114,00

Kaynak: TÜİK, 2014 (www.tuik.gov.tr)

3.5.2.2. Cinsiyete Göre

Tablo 3.16' ye verilere göre 2006 ve 2012 (Ekim-Kasım-Aralık) yılları için 6-17 yaş aralığındaki kurumsal olmayan nüfusu cinsiyet ölçeğinde inceleyecek olursak, 2006 yılı için 68.378 olan kurumsal nüfusun 15.025'lik kısmını 6-17 yaş grubu oluşturmaktadır. Bunların ise 7.677 sini erkek 7349 unu kız çocuğudur. İlgili yıl ve yaş grubunda 890 bin kişilik istihdamın 601 bin kişisini erkekler, 289 bin kişisini ise kız çocukları oluşturmaktadır.

6-17 yaş grubunda nüfusa ve istihdama 2012 yılı için baktığımızda 73.950.000 olan kurumsal nüfusun 15.247.000' ini 6-17 yaş grubu oluşturmaktadır. 893 bin kişilik istihdamın 614 binini erkeklerden, 279 binini ise kız çocuklarından meydana gelmektedir. Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların %68,8'i erkek ve %31,2'si ise kız çocuklarıdır. Her iki yıl için ilgili yaş grubunda çalışan erkek çocuk sayısı çalışan kız çocuk sayısından fazladır ve artma eğilimindedir.

Tablo 3.16. Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve İstihdam, 2006-2012 Ekim Kasım Aralık (Bin)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Kurumsal Olmayan Nüfus		İstihdam Edilenler		İstihdam Oranı	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012
TÜRKİYE						
Toplam	68.378,00	73.950,00	20.980,00	25.584,00	34,50	38,50
0-5	7.519,00	7.481,00	-	-	-	-
6-17	15.025,00	15.247,00	890,00	893,00	5,90	5,90
6-14	11.378,00	11.386,00	285,00	292,00	2,50	2,60
15-17	3.647,00	3.861,00	605,00	601,00	16,60	15,60
18-24	7.987,00	7.734,00	2.990,00	3.073,00	37,40	39,70
25-34	11.680,00	12.683,00	6.485,00	7.688,00	55,50	60,60
35-54	16.935,00	19.488,00	8.839,00	11.337,00	52,20	58,20
55+	9.231,00	11.317,00	1.776,00	2.593,00	19,20	22,90
Erkek	33.914,00	36.760,00	15.603,00	18.009,00	51,90	54,70
0-5	3.853,00	3.834,00	-	-	-	-

6-17	7.677,00	7.775,00	601,00	614,00	7,80	7,90
6-14	5.809,00	5.794,00	190,00	185,00	3,30	3,20
15-17	1.868,00	1.981,00	411,00	430,00	22,00	21,70
18-24	3.801,00	3.762,00	2.009,00	2.019,00	52,90	53,70
25-34	5.845,00	6.363,00	4.935,00	5.448,00	84,40	85,60
35-54	8.505,00	9.776,00	6.748,00	8.068,00	79,30	82,50
55+	4.233,00	5.251,00	1.310,00	1.860,00	30,90	35,40
Kadın	34.464,00	37.189,00	5.377,00	7.576,00	17,50	22,60
0-5	3.666,00	3.648,00	-	-	-	-
6-17	7.349,00	7.472,00	289,00	279,00	3,90	3,70
6-14	5.569,00	5.592,00	95,00	108,00	1,70	1,90
15-17	1.780,00	1.880,00	194,00	171,00	10,90	9,10
18-24	4.186,00	3.972,00	981,00	1.054,00	23,40	26,50
25-34	5.836,00	6.320,00	1.550,00	2.240,00	26,60	35,40
35-54	8.430,00	9.713,00	2.091,00	3.270,00	24,80	33,70
55+	4.998,00	6.065,00	466,00	733,00	9,30	12,10

Kaynak:TÜİK,2014

3.5.2.3. Sektörel Bazda Çocuk İşçiliği

Türkiye'deki sektörel bazda çocuk işçiliğine baktığımızda 2006 (Ekim-Kasım-Aralık) Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre; 890 bin çalışan çocuğun; 326 bini tarım sektöründe, 275 bini sanayi sektöründe, 289 bini hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların % 57,2'si tarım, % 15,7'i sanayi, % 20,4'ü ticaret ve % 6,6'sı hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektöründe çalışan 6-14 yaş grubundaki çocukların; % 90'ı kırdaki, % 10'u ise kentte çalışmaktadır(Günöz, 2007: 39).

Tablo 3.17'de TÜİK'in Çocuk İşgücü Anketi (2012) sonuçlarına göre toplam 893 bin çocuğun %44,7'si (399 bin kişi) tarım, %24,3'ü (217 bin kişi) sanayi ve %31'i (277 bin kişi) hizmet sektöründe yer almıştır. Yaş gruplarına baktığımızda 15-17 yaş için ağırlık tarım sektöründe iken; 6-14 yaş grubu için hizmet sektöründedir.15-17 yaş grubunda erkek çocukları hizmet sektöründe daha çok çalışırken kız çocuklarında bu sektör tarım olmaktadır. Kentte yaşayan çocuk işçiler %52.0'lık (208 bin) pay ile hizmet sektöründe çalışırken kırdaki bu sektör %74.6 (368 bin) ile tarım olmaktadır.

Sektör bazındaki sonuçlar, 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payı 8,1 puan artmış, sanayi sektörünün payı 6,6 puan ve hizmet sektörünün payı ise 1,5 puan azalmıştır. İşteki duruma göre; çalışan çocukların %52,6'sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli, %46,2'si (413 bin kişi) ise ücretsiz aile işçisidir(TÜİK,2012).

DİSK, (2015)' in araştırmasında, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri en çok ücretsiz aile işçisi olan çocuklarda görülmektedir. Türkiye' de 2006' dan bu yana ücretsiz aile işçisi olan çocuk işçilerin, toplam çocuk işçiler içindeki payı % 41'den % 46'ya, sayısı ise 362 binden 413 bine yükselmiştir. Yine aynı kapsamda değerlendirilen tarım sektöründe çalışan çocukların sayısı da 73 bin kişi artış göstererek 326 binden 399 bine, toplam çocuk işçilere oranı ise % 37'den % 45'e yükselmiştir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise, tarımda görülen %66'lık istihdam artışının ve ücretsiz aile işçilerindeki artışın % 90' ının 6-14 yaş arası çocuklar olduğudur. Denilebilir ki çocuk işçiliğinin artma sebebi 6-14 yaş çocuk işçi sayısının artmasıdır.

Tablo 3.17. Yaş Grubu, Cinsiyet ve Sektöre Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuk Sayısı ve Oranı,2012

Yaş Grubu	Toplam Çocuk Sayısı		Ekonomik Faaliyet Kolu						
			Tarım		Sanayi		Hizmet		
	Sayı	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	
TÜRKİYE									
Toplam	A	893,00	100,00	399,00	44,70	217,00	24,30	277,00	31,00
	B	614,00	100,00	236,00	38,40	168,00	27,40	210,00	34,20
	C	279,00	100,00	163,00	58,40	49,00	17,60	67,00	24,00
6-14	A	292,00	100,00	200,00	35,50	40,00	13,70	52,00	17,80
	B	185,00	100,00	117,00	63,20	30,00	16,20	37,00	20,00
	C	108,00	100,00	83,00	76,90	9,00	8,30	15,00	13,90
15-17	A	601,00	100,00	198,00	32,90	176,00	29,50	225,00	37,40
	B	430,00	100,00	118,00	27,40	138,00	32,10	173,00	40,20
	C	171,00	100,00	80,00	46,80	40,00	23,40	52,00	30,40
KENT									
Toplam	A	400,00	100,00	31,00	7,80	162,00	40,50	208,00	52,00
	B	302,00	100,00	19,00	6,30	127,00	42,10	156,00	51,70
	C	98,00	100,00	11,00	11,20	35,00	35,70	51,00	52,00
6-14	A	79,00	100,00	11,00	13,90	30,00	38,00	38,00	48,10
	B	57,00	100,00	8,00	14,00	23,00	40,40	25,00	45,60
	C	22,00	100,00	3,00	13,60	7,00	31,80	12,00	54,50
15-17	A	322,00	100,00	20,00	6,20	132,00	41,00	170,00	52,80

	B	246,00	100,00	12,00	4,90	104,00	42,30	130,00	52,80
	C	76,00	100,00	8,00	10,50	28,00	36,80	40,00	52,60
KIR									
Toplam	A	493,00	100,00	368,00	74,60	56,00	11,40	69,00	14,00
	B	312,00	100,00	216,00	69,20	42,00	13,50	54,00	17,30
	C	181,00	100,00	152,00	84,00	14,00	7,70	15,00	8,30
6-14	A	241,00	100,00	189,00	88,30	10,00	4,70	15,00	7,00
	B	128,00	100,00	109,00	85,20	7,00	5,50	11,00	8,60
	C	86,00	100,00	80,00	93,00	2,00	2,30	3,00	3,50
15-17	A	279,00	100,00	179,00	64,20	46,00	16,50	55,00	19,70
	B	184,00	100,00	107,00	58,20	34,00	18,50	43,00	23,40
	C	95,00	100,00	72,00	75,80	11,00	11,60	12,00	12,60

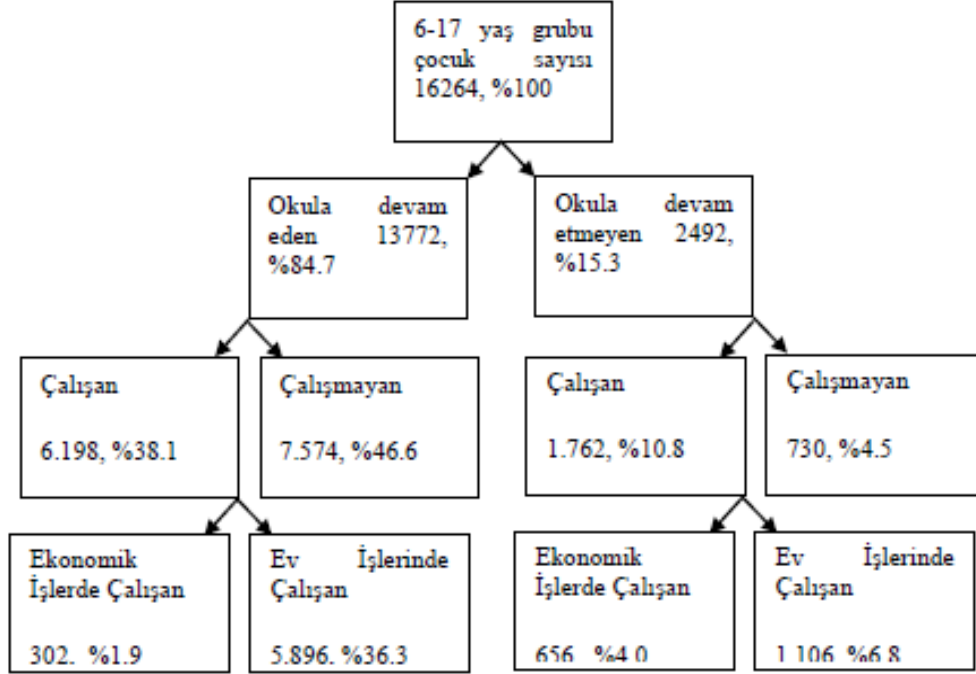
Kaynak:TÜİK,2014

A.Toplam ,B.Erkek, C.Kız (Bin)

3.5.2.4.Çocuk İşçilerin Okul Durumları

Çocuk işçiliğiyle mücadele bağlamında çocukların okula devam durumu önemli göstergelerden biridir. Okul, çocukları çalışma hayatından uzaklaştıran unsurların önde gelenlerindedir. Her ne kadar bu unsur çocukları çalışma hayatından uzak tutmada etkin olsa da, okula devam ettiği halde çalışma hayatında bulunan çocuklar da mevcuttur.Şekil 3.2' de bu duruma ilişkin veriler yer almaktadır.

Şekil 3.2. 6-17 Yaş Grubu Çocukların Okula Devam ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı (Bin)

Kaynak: TÜİK,2006 (www.tuik.gov.tr)

Şekil 3.2’de TÜİK’in Çalışan Çocuklar – 2006’ya göre; 6-17 yaş grubunda yer alan 16.264.000 çocuğun 13.772 000’ inin okula devam ettiği görülmektedir. Okula devam etme oranı ise %84.7’dir. 2.492.000 okula devam etmeyen çocuk bulunmaktadır. Yüzde olarak ise yaklaşık % 15.3’ tür. Okula devam ettiği halde çalışan çocuk sayısı 6.198.000 kişi ile %38.1’e ulaşmakta iken, okula devam ettiği halde çalışmayan çocuk sayısı 7.574.000 ile %46.6 civarında olduğu gözlemlenmiştir. Okula devam etmeyip çalışan çocuk sayısı 1.762.000 (%10.8) iken, okula devam etmediği halde çalışmayan çocuk sayısı 730.000 (%4.5)’ dir. Okula devam ettiği halde çalışan çocuklardan 302.000’ i (%1.9) ekonomik işlerde çalışmaktayken, 5.896.000 kadarı (%36.3) ev işlerinde çalışmaktadır. Okula devam etmediği halde çalışan çocuklardan 656.000’ i (%4.0) ekonomik işlerde çalışmaktayken, 1.106.000’ i (%6.8) ev işlerinde çalışmaktadır.

Şekil 3.2’den çıkan diğer bir sonuç ise, okula devam etmediği halde ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısının okula devam ettiği halde ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısından yaklaşık 2 kat fazla olduğudur. Benzer şekilde okula devam etmediği halde

ev işlerinde çalışan çocuk sayısı okula devam ettiği halde ev işlerinde çalışan çocuk sayısından yaklaşık 6 kat fazladır. Bu oranların gösterdiği sonuç ise çalışmanın okula devamının önünde bir engel olabileceğidir(Acaroğlu, 2010: 47).

Tablo 3.18. Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre Okula Devam Etme Oranları 1994-1999-2006 (Bin)

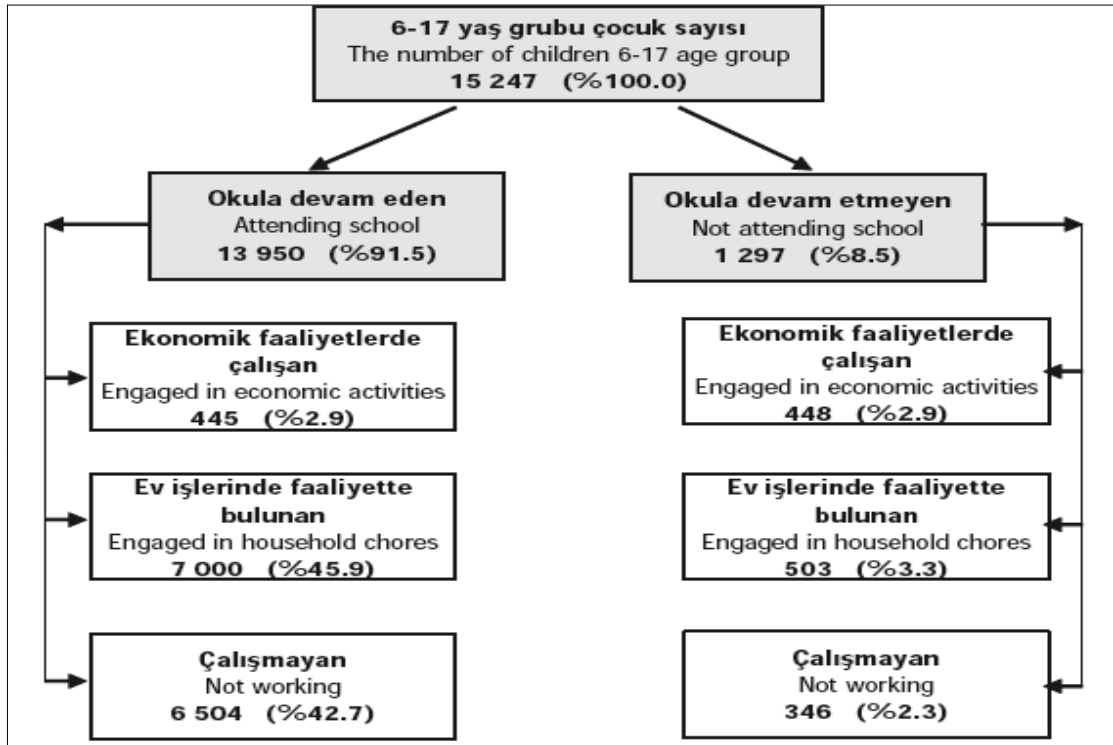
Yerleşim yeri ve cinsiyet	Çocuk sayısı			Okula devam eden			Oran (%)		
	Ekim 1994	Ekim 1999	Ekim Kasım Aralık 2006	Ekim 1994	Ekim 1999	Ekim Kasım Aralık 2006	Ekim 1994	Ekim 1999	Ekim Kasım Aralık 2006
Türkiye									
Toplam	14.968,0	15.821,0	16.264,0	11.279,0	12.526,0	13.772,0	75,4	79,2	84,7
Erkek	7.628,0	8.021,0	8.192,0	6.120,0	6.686,0	7.165,0	80,2	83,4	87,5
Kız	7.340,0	7.800,0	8.071,0	5.159,0	5.839,0	6.607,0	70,3	74,9	81,9
Kent									
Toplam	7.858,0	9.010,0	9.902,0	6.400,0	7.438,0	8.636,0	81,4	82,6	87,2
Erkek	4.021,0	4.585,0	5.100,0	3.392,0	3.906,0	4.504,0	84,4	85,2	88,3
Kız	3.837,0	4.425,0	4.802,0	3.008,0	3.531,0	4.132,0	78,4	79,8	86,0
Kır									
Toplam	7.110,0	6.812,0	6.364,0	4.879,0	5.087,0	5.136,0	68,6	74,7	80,7
Erkek	3.607,0	3.436,0	3.095,0	2.728,0	2.779,0	2.661,0	75,6	80,9	86,0
Kız	3.503,0	3.375,0	3.269,0	2.152,0	2.308,0	2.475,0	61,4	68,4	75,7

Kaynak: TÜİK 2006. (www.tuik.gov.tr)

Tablo 3.18' ye göre ele alınan dönem fark etmeksizin kız çocukların okula devam etme oranları erkek çocuklara kıyasla daha düşüktür. 2006 yılı için kentte okula devam eden erkek çocuk oranı %88,3 iken kız çocuk oranı %86,0' dır. Kırdada ise bu oranlar erkek çocuklar için % 86,0 iken kız çocukları için %75,7' dir.

Şekil 3.3. Çocukların Okula Devam ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı(6-17 Yaş),2012

Kaynak:TÜİK,2012 (www.tuik.gov.tr)

TÜİK'in 2012 yılında yaptığı 'Çalışan Çocuklar' başlıklı çalışmaya göre, 6-17 yaş grubundaki okula devam eden ve etmeyen çocukların dağılımı Şekil 3.3 ve Tablo3.19'da verilmiştir. Buna göre; Okula devam eden 13 milyon 950 bin çocuğun; %2.9' u ekonomik işlerde, %45.9' u ev işlerinde faaliyet gösterirken, %42.7'si çalışmamaktadır. Okula devam etmeyen 1 milyon 297 bin çocuğun; %2.9' u ekonomik işlerde, %3.3' ü ev işlerinde faaliyet gösterirken, %2.3' ü çalışmamaktadır.

2012 yılında okula devam eden çocukların %51.2'sini erkek, %48.8'ini kız çocuklar oluşturmaktadır. 2006 uygulamasında okula devam eden çocuklar içinde erkeklerin oranı %52.7, kızların oranı %47.3'dür(TÜİK Çalışan Çocuklar, 2012: 11).

Tablo 3.19. Cinsiyet ve Yerleşim Yeriine Göre Okula Devam Etme Oranları,2006-2012

Yerleşim Yeri ve Cinsiyet	Çocuk Sayısı		Okula Devam Eden		Oran	
	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)	2012 (Ekim - Kasım-Aralık)	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)	2012 (Ekim -Kasım-Aralık)	2006 (Ekim -Kasım-Aralık)	2012 (Ekim -Kasım-Aralık)
Türkiye						
Toplam	15.025,00	15.247,00	12.712,00	13.950,00	95,60	91,50
Erkek	7.677,00	7.775,00	6.694,00	7.146,00	87,20	91,90
Kadın	7.349,00	7.472,00	6.018,00	6.804,00	81,90	91,10
Kent						
Toplam	10.159,00	10.139,00	8.848,00	9.500,00	87,10	93,70
Erkek	5.293,00	5.157,00	4.664,00	4.818,00	88,10	93,40
Kadın	4.866,00	4.982,00	4.184,00	4.682,00	86,00	94,00
Kır						
Toplam	4.866,00	5.109,00	3.864,00	4.451,00	79,40	87,10
Erkek	2.383,00	2.617,00	2.031,00	2.329,00	85,20	89,00
Kadın	2.483,00	2.490,00	1.833,00	2.122,00	73,80	85,20

Kaynak:TÜİK,2012

TÜİK Çalışan Çocuklar, 2012' ye göre çalışan çocuklar anketinin uygulandığı dönemler itibariyle bakıldığında, 6-17 yaş grubunun eğitime devam etme oranları 2006 için % 84.6 iken 2012 için bu oran %91.5' e yükselmiştir. 6-14 yaş grubunda eğitime devam etme oranı ise 2006 yılı için %92.5 iken 2012 yılı için bu oran %97.2' ye yükselmiştir. 15-17 yaş grubunda eğitime devam etme oranına bakacak olursak 2006' da %60.1'den 2012 yılında %74.7'ye yükselmiştir. Eğitime devam etme oranları hem kentsel, hem kırsal yerlerde artmış olmakla birlikte kırsalda bu artış daha fazladır.

Tablo 3.20. Cinsiyet, Yerleşim Yeri ve Yaş Grubuna Göre Okula Devam Etme Oranları, 2006-2012

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Türkiye		Kent		Kır	
	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)	2012 (Ekim -Kasım-Aralık)	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)	2012 (Ekim -Kasım-Aralık)	2006 (Ekim -Kasım-Aralık)	2012 (Ekim -Kasım-Aralık)
Toplam	84,60	91,50	87,10	93,70	79,40	87,10
6-14	92,50	97,20	94,00	98,00	89,40	95,70
15-17	60,10	74,70	66,60	81,10	44,80	61,90
Erkek	87,20	91,90	88,10	93,40	85,20	89,00
6-14	94,10	97,70	94,60	98,00	92,90	97,10
15-17	65,80	75,00	69,40	79,90	56,20	65,50
Kadın	81,90	91,10	86,00	94,00	73,80	85,20
6-14	90,80	96,70	93,30	97,90	85,80	94,20
15-17	54,10	74,30	63,50	82,40	35,10	58,10

Kaynak: TÜİK, 2012

Tablo 3.20' ye göre, okula devam eden çocukların oranını yaş gruplarını esas alarak incelediğimizde; 2012 yılında 6-14 yaş grubu için %97.2 olan bu oranın, 15-17 yaş grubunda %74.7'ye düştüğünü görmekteyiz.

Kentsel yerlerde 6-14 yaş grubu için okula devam eden çocukların oranı %98, kırsal yerlerde %95.7'dir. 6-14 yaş grubunda erkek çocuklar açısından okula devam etme oranlarında kent ve kır arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Buna karşın, kentsel yerlerde 6-14 yaş grubundaki kız çocukların %97.9'u eğitime devam ederken, kırsal yerlerde kız çocuklar için bu oran %94.2'ye düşmektedir.

2006 yılından 2012 yılına kadar geçen süreçte; 6-17 yaş grubu için okula devam oranı kentsel yerlerde erkek çocuklarda 5.3 puan, kız çocuklarda 8 puan artarken, kırsal yerlerde erkek çocukların okula devam oranı 3.8, kız çocukların okula devam etme oranı ise 11.4 puan artmıştır. 6-14 yaş grubundaki çocukların okula devam oranları tüm uygulama dönemleri itibariyle, gerek kız gerekse erkek çocuklar için artış göstermektedir.

15-17 yaş grubundaki çocukların eğitime devam etme oranlarında da yıllar itibariyle dikkat çekici artışlar söz konusudur. 2012 yılında kentsel yerlerde, 15-17 yaş grubundaki çocukların okula devam oranı erkek çocuklar için 10.5, kız çocuklar için 18.9 puan artmıştır. Kırsal yerlerde 15-17 yaş grubundaki çocukların okula devam oranı, erkek çocuklar için 9.3 puan, kız çocuklar için 23 puan artmıştır.

TÜİK, 2012'ye göre, 2012 yılı itibariyle 15 milyon 247 bin kişi olan 6-17 yaş grubundaki çocukların %91.5'i (13 milyon 950 bin kişi) okula devam ederken, %8.5'i (1 milyon 297 bin) herhangi bir öğrenim kurumuna devam etmemektedir. Alt bileşenlerine bakıldığında 6-17 yaş grubundaki çocukların;

-%2.9'u ekonomik bir işte çalışırken aynı zamanda okula devam etmektedir. %45.9'u okula devam etmekte ve ev işlerinde faaliyette bulunmaktadır. %42.7'si sadece okula devam etmekte olup, ne herhangi bir ekonomik faaliyette ne de ev işlerinde faaliyette bulunmamaktadır. %2.9'u okula devam etmemekte ve ekonomik bir işte çalışmaktadır. %3.3'ü okula devam etmemekte olup ev işlerinde faaliyette

bulunmaktadır. %2.3'ü okula devam etmemekte olup, ne herhangi bir ekonomik faaliyette ne de ev işlerinde faaliyette bulunmamaktadır.

-6-17 yaş grubundaki çocukların kentsel yerlerde %93.7'i, kırsal yerlerde ise %87.1'i eğitime devam etmektedir. 2012 yılı itibariyle, 6-17 yaş grubundaki erkek çocuklarda okula devam etme oranı %91.9 iken, kız çocuklarda %91.1'dir(TÜİK Çalışan Çocuklar, 2012: 13).

3.5.2.5.Çocuk İşçilerin Çalışma Saatleri

Tek başına yeterince önemli bir sorun olan çocuk işçiliği, uzun çalışma süreleriyle içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Uzun süreli çalışmalar, fiziksel ve zihinsel yorgunluğa ve akabinde dikkatsizliğe sebep olduğundan meslek hastalıklarına yakalanma riski ve iş kazalarının olma olasılığı artmaktadır.

TÜİK tarafından 2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanan Çalışan Çocuklar Anketi sonuçlarına göre, 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık fiili çalışma süresi yedi saat ve daha az olanların oranı %15.5' tir. Bununla birlikte çalışan çocukların %46.7'sinin anketin referans haftasında 40 saat ve daha fazla süreyle çalıştığı saptanmıştır.

Ekonomik işlerde çalışan 6-17 yaş grubu erkek çocukların %52'si, kız çocuklarının ise %35.1'i haftada ortalama 40 saat ve daha fazla süreli çalıştığı görülmektedir. Kentsel yerlerde 40 saat ve daha fazla süreyle çalışan çocukların oranı kırsal yerlere kıyasla daha yüksektir. Kentsel yerlerde çalışan çocukların %62.5'i, kırsal yerlerde ise %33.9'u 40 saat ve daha fazla süreli çalışmaktadır. Kentsel yerlerde 40 saat ve daha fazla süreli çalışan erkek çocukların oranı da %66.2, kız çocukların oranı ise %51'dir.

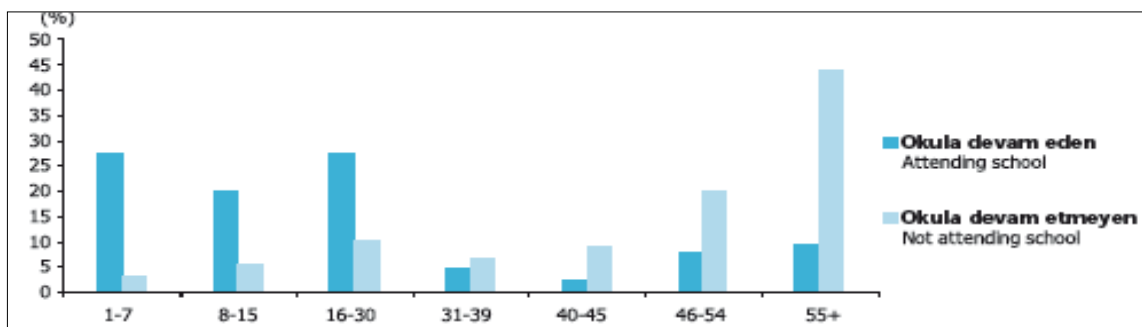
Tablo 3.21. Haftalık Fiili Çalışma Süresi,Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre Çocuklar,2012

Haftalık Fiili Çalışma Süresi (saat)	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1-7	15,50	12,70	21,50	6,00	5,00	8,20	23,10	20,20	28,20
8-15	12,80	12,40	13,60	7,50	7,30	8,20	17,00	17,30	16,60
16-30	18,90	17,60	21,50	20,00	17,50	27,60	18,10	17,90	18,20
31-39	5,70	4,70	7,90	3,50	3,30	4,10	7,50	6,40	9,90
40-45	5,90	5,20	7,50	7,00	7,30	7,10	5,10	3,50	7,70
46-54	14,00	16,30	9,00	22,30	23,80	16,30	7,30	8,70	5,00
55+	26,80	30,50	18,60	33,30	35,10	27,60	21,50	26,30	13,30
İşbaşında olmayanlar	0,40	0,50	0,40	0,80	1,00	0,00	0,40	0,30	0,60
40+	46,70	52,00	35,10	62,50	66,20	51,00	33,90	38,50	26,00

Kaynak:TÜİK,2012 (www.tuik.gov.tr)

Ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık çalışma süresine göre dağılımı okula devam eden ve etmeyen çocuklar ayrımında incelediğimizde; anketin yapıldığı dönem için, okula devam eden çocukların %27.6'sı, okula devam etmeyen çocukların ise %3.3'ü haftada 7 saat ve daha az çalıştıklarını belirtmişlerdir. Okula devam eden çocukların %75.1'i haftada 30 saatten daha az süreli çalışmıştır. Haftada 55 saat ve daha fazla süre çalışan çocukların oranı okula devam eden çocuklar için %9.4 iken, okula devam etmeyen çocuklar için %44'tür. 40 saat eşiği dikkate alınarak bakıldığında; okula devam eden çocukların %20'sinin, okula devam etmeyen çocukların ise %73.2'sinin haftada 40 saat ve daha fazla süreli çalışmış olduğu görülmüştür.

Şekil 3.4. Haftalık Fiili Çalışma Süresi ve Okula Devam Etme Durumuna Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar,2012

Kaynak:TÜİK,2012

Şekil 3.4' e göre ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süreleri incelendiğinde; 6-17 yaş grubundaki çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 40 saattir. Ortalama haftalık fiili çalışma süresi, 6-14 yaş grubundaki çocuklar için 27.9 saat iken, 15-17 yaş grubundaki çocuklar için 45.8 saattir. Erkek çocuklar haftada ortalama 43.2 saat çalışırken, kız çocuklar 33 saat çalışmıştır. Okula devam etmeyen çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 54.3 saat iken, okula devam eden çocuklarda bu süre 25.6 saattir.

3.5.3. Türkiye' de Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk işçiliği başlı başına bir sorun olmakla birlikte ülkelerin ekonomik ve sosyal parametrelerinden doğrudan etkilenmektedir. Çocuk işçiliği tek başına önemli bir sorun olmakla birlikte ülkelerin ekonomik, sosyal gelişmişliği ve eğitim düzeyleriyle doğru orantılıdır. Çocukların çalışması, iş hayatının sorumluluğunu üstlenmesi, görece bir çevre edinmeleri çocukların sosyalleşmeleri bakımından kıymetli görülürken, bazı durumlarda ise çocuğa tamamen bir iş gücü, gelir kaynağı gözüyle bakıldığından hayati önemde olabilmektedir(Kılıç, 2009: 52).

Türkiye'de çocukların çalışmasının ana nedenleri ile çalışan çocuklar hakkında uluslararası yapılan çalışmanın sonuçları benzerdir. Buna göre çocuk işçiliğinin önemli nedenlerinden bazıları; yoksulluk, eğitim imkanlarının yetersizliği, göç ve geleneksel bakış açısıdır. Bu nedenlerin her biri bir diğerinin hem nedeni hem sonucu olabilmesi kısır döngü yaratmaktadır(Tor, 2010: 32).

Bu sebeplerden yoksulluğa değinmek gerekirse; çocuk işçiliği bünyesinde pek çok faktörü barındıran, ebeveyn işsizliğinin, yetişkin yoksulluğuna, onun da çocuk yoksulluğuna dönüştüğü bir problemdir. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki işsizlik de çocuk işçiliğinin sebeplerindendir. İşsiz kalan ebeveyn çocuğunun işgücüne ihtiyaç duymakta sonuç olarak da çocuklar çalışmaya başlamaktadır(Efe ve Uluoğlu, 2015: 52).

Türkiye'de çocukların çalışma hayatına girmesinin ana sebebi yoksulluktur. Yoksulluk ise birden fazla soruna bağlı olarak doğmaktadır. Bunlardan bazıları: gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik, kayıtdışı ekonomi, göç, ve bölgesel gelişmişlik farkıdır(Karaman ve Özçalık, 2007: 33).

Çocukları çalışma hayatına iten sebeplerin başında olan yoksulluk, en genel anlamda insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur.

Tablo 3.22. Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar(2006)(%)

Yerleşim Yeri ve Yaş Grubu	Çalışma Nedeni					
	Hane Halkı Gelirine Katkıda Bulunmak	Hane Halkının Ekonomik Faaliyetlerine Yardımcı Olmak	İş Öğrenmek, Meslek Sahibi Olmak	Ailenin İsteği	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	Diğer
Türkiye	51,10	12,90	17,40	18,00	4,70	3,00
6-14	46,30	18,80	12,80	16,60	1,90	3,80
15-17	53,40	10,00	19,70	7,80	61,00	2,80
Kent	52,10	8,50	24,30	4,20	7,40	3,50
6-14	50,90	14,70	19,00	8,60	4,30	2,60
15-17	52,50	6,70	26,10	2,60	8,20	3,80
Kır	50,30	17,00	11,20	16,80	2,20	2,80
6-14	43,60	21,10	9,30	21,10	0,50	4,40
15-17	54,90	14,10	12,50	13,50	3,40	1,70

Kaynak: TÜİK- ILO Çalışan Çocuklar İstatistikleri, 2006

2006 yılı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına bakıldığında 6-17 yaş grubundaki ekonomik işlerde çalışan çocukların %51,1'i hane halkı gelirine katkıda bulunmak, %17,4'ünün iş öğrenmek, meslek sahibi olmak, %12,9'unun hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, %10,8'inin ailesin isteği için, %3,0'ünün ise diğer nedenlerden dolayı çalıştığını görmekteyiz.

Tablo 3.23' e bakıldığında toplam 893 bin çocuğun 370 bini hane halkı ihtiyaçlarına katkıda bulunmak, 138 bini iş öğrenmek, meslek sahibi olmak, 54 bini ailesi istediği için ve 16 bini de diğer sebeplerden dolayı çalışmaktadır. Her iki çalışmada da çocuk işçiliğinin ana nedeni olarak yoksulluk gösterilmiştir.

Tablo 3.23. Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar(2014)

Yaş Grubu	Toplam(Bin)	Çalışma Nedenleri				
		HaneHalkının İhtiyaçlarına Katkıda Bulunmak	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	İş Öğrenmek, Meslek Sahibi Olmak	Ailenin İsteği	Diğer
Türkiye	893	370	61	138	54	16
6-14	292	87	9	16	35	3
15-17	601	282	52	121	18	13
Kent	400	182	44	101	18	12
6-14	79	31	6	11	7	-
15-17	322	151	38	91	10	12
Kır	493	187	17	35	36	4
6-14	214	56	3	5	28	2
15-17	279	131	14	30	8	1

Kaynak: TÜİK- İstatistiklerle Çocuk, 2014: 101 (www.tuik.gov.tr)

TÜİK'in 2004 Yoksulluk Çalışması sonucuna göre ülke fertlerinin % 25,6' sı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu oran 2008 yılı için % 17,11 dir(TÜİK, 2004).

TÜİK' in 2009 Yoksulluk Çalışması sonuçlarına baktığımızda eğitim sorunu, çocuk işçiliğinde önemli bir rol üstlenmiş olup yoksulluğu tetikleyen etmenler arasındadır. Türkiye'de okur yazar olmayan nüfusun yoksulluk oranı 2009 yılı için % 29.84 iken, ilkokul mezunu nüfus için bu oran %15.34 olarak hesaplanmıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk riski azalmaktadır. Nitekim lise ve dengi okul mezunlarında yoksulluk oranı %9.76 seviyesindeyken, yüksekokul, fakülte ve üstü eğitilmiş nüfusta bu oran % 0.71 düzeyindedir.

TÜİK Yoksulluk Çalışması (2010)'na göre, kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü paritesine göre 2,15 doların altında kalan fert oranı 2009 yılı için % 0,22; 2010 yılı içinse % 0,21 olarak tahmin edilmiştir. 4,3 dolar sınırına göre ise 2009 yılında % 4,35 olan yoksulluk oranı, 2010 yılında % 3,66'ya düşmüştür. Araştırmalar çocuk işçiliğinin temel nedeninin yoksulluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Ailedeki yetişkin fertlerin gerekli eğitim düzeyine erişememeleri, yeterli gelire sahip olmak için aranan bilgi ve beceriye sahip olamayışları iş bulamamalarına yahut vasıfsız işçi statüsünde düşük ücretle çalışmalarına sebep olmaktadır. Bu durum da ailenin çocuğun kazancına ihtiyaç duymasına ve çocuğun eğitim masraflarını karşılayamamasına sebep olmaktadır(Tor, 2010: 33). TÜİK 2012 Çalışan Çocuklar çalışmasına göre, çocukların % 19,6' sının okula devam etmeme nedeni okul masraflarının karşılanamamasıdır.

Çocuk işçiliğine daha çok ekonomik nedenler sebep olsa da geleneksel bakış açısı bu konuda önemli bir yer işgal etmektedir. Ülkemizde kırsal alanda hakim olan geleneksel bakış açısında çocuk işçiliği normal karşılanmakta, kimi durumda ise gerekli görülmektedir. Bu alanlarda çocuklar çoğunlukla aileleriyle birlikte tarım sektöründe çalışmaktadır. Kentlerde ise çocukların çalışmaya ve meslek öğrenmeye itilmesinin sebebi eğitim masraflarının yüksekliğidir. Her iki durumda da aileler çalışma hayatının çocuklarını olumsuz etkilediğinin bilincinde değillerdir. Bu da çocuk işçiliğinin sürmesine sebep olmaktadır (Tor, 2010: 33).

Çocuk işçiliğinin önemli nedenleri arasında sayılan ve insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan göç, toplumları neticeleri itibariyle, ekonomik, sosyolojik kültürel ve psikolojik olarak etkiler. Göç kavramını kaba taslak olarak tanımlandığında, bir kitlenin belli bir yerden başka bir yere yapmış olduğu harekettir. Göç, her ne kadar coğrafi bir yer değiştirme olarak görülse de, aslında toplumların yapısını her açıdan değiştiren kapsamlı bir nüfus eylemidir(Sağlam, 2006: 34).

Ailelerin çocuk işgücüne yönelmesinin bir diğer nedenleri de şehirlerin büyümesi ile zorlaşan ekonomik şartlar, evin geçimini ailedeki yetişkinlerin yeterince karşılayamaması, çalışma deneyimine uygun iş olanaklarının yetersizliğidir. Ayrıca ailelerin bu şartlar altında yaşadıkları ortamın ve şartların getirmiş olduğu stres vs gibi unsurların sonucunda oluşabilecek aile içi şiddet alkol, uyuşturucu madde kullanımı gibi etkenler, ailelerin parçalanmasına yol açabilmektedir. Bunun sonucunda bu ailelerin çocukları da çalışma hayatına bir şekilde atılmaktadır(Kılıç, 2009: 58).

Yasalardaki çocuk işçiliği ile ilgili düzenlemelerdeki noksanlıklar, mevzuatın etkili bir şekilde uygulanamaması ya da denetimdeki eksiklikler ve mevcut cezaların

çaydırıcılıktan uzak olması gibi nedenler, çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine engel teşkil eden diğer nedenlerdir. Buna ek olarak çocukların kişisel olarak okuldaki başarısızlıkları, para kazanmanın vermiş olduğu güç vb nedenlerde çocukların işgücü piyasasında var olmasına neden olmaktadır(Efe ve Uluoğlu, 2015: 56). Ayrıca, yetişkinlerin hakir gördüğü bilet-jeton satış, ayakkabı boyacılığı, temizlik gibi işlerde çocukların kolayca çalıştırılabilmeleri çocuk işçiliğine neden olan faktörler arasındadır(Filiz, 1999: 51).

3.5.4. Türkiye’ deki Suriyeli Sığınmacılar ve Çocuk İşçiliği

Ülkemiz toprakları gerek coğrafi konumu gerekse bulunduğu jeopolitik konum gereği tarih boyunca birçok çatışmaya, karışıklığa ve savaşa şahit olmuştur. Tüm bu savaşlar sonucunda ülkemiz zaman zaman göç hareketlerine de maruz kalmıştır. İşte bu göç hareketlerinin en kapsamlısı 2011 yılında başlayan Suriye iş savaşı sonucunda oluşan göç dalgasıdır. Mart 2011 itibariyle Suriye’den ülkemize mülteci girişleri başlamıştır. Ekim 2011 tarihine geldiğimizde ise Türkiye’nin Suriyeli mülteciler için, açık kapı politikasına başladığı ve mültecilere geçici koruma statüsü verdiği görülmektedir. İlk etapta kamplarda barınan mülteciler, sonraları şehirlerde de ikamet etmeye başlamışlardır. Mayıs 2014 itibariyle 22 kampta 220.000 Suriyeli sığınmacı barınmıştır. 2014 sonu itibariyle toplam sığınmacı sayısı 1,5 milyona yaklaşmıştır. Aralık 2015 tarihinde, mülteci sayısı 2.291.900’e ulaşmıştır (Harunoğulları, 2016: 33). 2016 yılı sonuna gelindiğinde ise bu sayı 2.823.987’e ulaşmıştır (Sirkeci,2017: 22). Bunların 1 milyon 358 bin 904’ü 18 yaşın altındadır ve 709 bin 526’sı erkek, 649 bin 378’i kız çocuğudur. Bu çocukların neredeyse yarısı eğitim imkanlarına erişemedikleri için kayıt dışı sektörlerde çalışmaktadır(DİSK/GENEL-İŞ: 2017, 7).

Ülkemize gelen Suriyeli sığınmacıların ekonomik olarak yarattığı birçok etki vardır. Bu etkilerden işgücü piyasasındaki ücret düzeyleri göze batmaktadır. İş gücü talebi sabitken, mültecilerin gelmesiyle beraber artan işgücü arzı –ki burada mültecilerin genel olarak kayıt dışı sektörlerde çalıştığını unutmamak lazım- özellikle kayıt dışı sektörlerdeki ücret düzeylerini aşağı çekmiştir. Bu konuda yapılabilecek yasal düzenlemelerin tamamlanıp hayata geçmesi işsizliği azaltmasa dahi ücret seviyelerini aşağı çeken unsurların etkisini azaltabilir(Öztürkler ve Göksel:2015,34)

Türkiye'ye göç eden ailelerin yapılarına baktığımızda genelde fazla çocuklu kalabalık ailelerin olduğunu görmekteyiz. Kamu kurumlarının ve halkın yaptığı insani yardımlara rağmen Suriyeli sığınmacılarda geçim sıkıntısı baş göstermekte ve bunun sonucunda ailedeki çocuklar da çalışma hayatına itilmektedirler. Bunun yanı sıra ilk etapta çocuklar için gerekli eğitim alt yapısının oluşmaması ve ailelerde bilhassa kız çocuklarını okutmama eğiliminde olmaları da sığınmacılar arasında çocuk işçiliğini yaygın hale getirmiştir. Olayın işveren boyutuna baktığımızda ise, işverenlerin tüm diğer çocuk işçilere bakmış olduğu gibi Suriyeli mültecilere de ucuz iş gücü olarak baktığı gözlenmektedir. Suriyeli çocuklar gerek inşaatlarda gerek tekstil atölyelerinde gerekse sanayi gibi ağır işlerde çalıştırılmaktadır. Bu sebepten dolayı her çalışan çocuk gibi Suriyeli çocuklar da çocuk işçi olmanın olumsuz sosyal ve psikolojik yönünü tatmaktadırlar(Erdoğan ve Ünver, 2015:21).

Suriye'deki bu kanlı savaş sürdükçe, ülkemizde gerek göç yoluyla gerekse doğum yoluyla çoğalmaya devam eden Suriyeli sığınmacıların, hem kendilerinin yaşayabileceği hem de ülkemize yaşatacağı sıkıntılardan biri de çocuk işçiliği olacaktır(Harunoğulları,2016: 38).

3.5.5. Asgari Ücret Düzenlemesi ve Çocuk İşçiliği İlişkisi

Çalışma hayatımızın bir gerçeği olarak yer alan asgari ücret, 1 Ağustos 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanıp yürürlüğe giren, Asgari Ücret Yönetmeliği'nin 4/d maddesine göre;

“ İşçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret”

şeklinde tanımlanır.

4857 sayılı iş kanununun 39. Maddesi Asgari ücreti belirlemeye yetkili organın “Asgari Ücret Tespit Komisyonu” olduğunu, ve bu komisyonun ücretlerin asgari sınırlarını en geç iki yılda bir belirleyeceğini belirtmiştir. Aynı maddede Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun üyelerinin kimler olduğu, komisyonun hangi zamanlarda toplanacağı ve nasıl karar alacağı da belirlenmiştir.

Asgari Ücret Yönetmeliği'nin 7.Maddesinin mülga 1.fikrasına göre;

“Ücret en geç iki yılda bir olmak üzere işçilerin 16 yaşını doldurmuş olup olmadıklarına göre ayrı ayrı belirlenir.”

Şeklinde bir ifade yer alır. Fakat 2014 yılında yönetmelikte yer alan değişikliğe göre 16 yaş sınırı kaldırılmış olup, tüm yaş grupları için tek asgari ücret uygulamasına geçilmiştir. Bu değişikliklerden önce, Kutal (1969:172)’a göre on altı yaşından küçükler açısından daha düşük bir asgari ücret uygulaması uygun değildir. Centel (1988:191)’e göre ise gençler için ayrı bir asgari ücret belirlenmesi, hem gençler hem de uluslararası sözleşmeler açısından uygun bulunmuştur(Bozkurt Gümrükçüoğlu, 2014:56).

Asgari ücrette yapılan son düzenleme her ne kadar emek üzerinde yer alan yaş ayırımı kaldırılmış olsa da, ileriye dönük çocuk işçiliğinin seyri açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Daha net bir ifadeyle, asgari ücret tutarı 15 yaşındaki bir çocuk işçi için yeterli olurken yetişkin bireylerde tatmin edici değildir. Yaşa bağlı ücret eşitsizliğinin kalkmış olması çocukları çalışma hayatına çeken bir unsur olacak ve çocuk işçiliğiyle mücadelede zorlaştırıcı bir etki yaratacaktır.

3.5.6. Çıraklık Kavramı Ve Çocuk İstihdamı İlişkisi

Çıraklık kavramı, 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’nun 3/c maddesine göre ;

“çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştirilen kişi;”

olarak tanımlanır.

Çıraklık kavramının toplumsal yansımaları ele alırsak, birçok geleneksel toplumda olduğu gibi, Türkiye gibi tarihi çok uzun yıllara dayanan toplumlarda da çıraklığın geçmişten günümüze ulaşmış bir kavram olduğunu görürüz. Çıraklık kavramının Türk kültüründe doğuşu Osmanlı Devleti döneminde var olan ahi kurumlarına dayanır. Ahi kurumu, Osmanlı Devleti’nin son dönemleri olan 20. Yüzyılın başlarına kadar esnaf-sanatkarların denetimi ve bu işyerlerinde bulunan elamanların yetiştirilmesi noktasındaki teftişleri düzenleyen kurumdur. Bu dönemde ahi kurumu sayesinde çocukların usta-çırak ilişkisi üzerinden mesleki eğitimler alarak belirli sanatlarda uzmanlaşması sağlanıyordu(Kılıç:2009,21)

Geçmişten beri geleneklerimizde var olan usta-çırak ilişkisi çocuk istihdamını etkileyen önemli bir parametredir. Birçok kaynakta, çocuk işçiliğinin temel nedenleri

sayılırken yoksulluk vb ekonomik nedenler ön plana çıkar. Fakat bu ve benzeri kaynaklarda fazla yer almayan nedenlerden biri ise, ailelerin çocuklarını iş öğrenmek maksadıyla çalıştırmak istemesidir. Bu bağlamda birçok çocuk, gerek küçük işletmelerde, gerekse marangoz, elektrikçi, su tesisatçısı vs gibi sanatkarların yanlarında meslek öğrenmek amacıyla çırak olarak çalıştırılmaktadır. Ayrıca toplumumuzda yaygın olan bir diğer inanış ise, hayatın meşakkatini, çilelerini bilmeyen çocukların adam olamayacağı ve okuyup meslek edinemeyeceği anlayışıdır. Aileler bu güdüyle hareket ederek, çocuklarını bir işletmeye çırak olarak verip, çocuklarının hayatı öğrenmesini amaçlamaktadırlar(Karaman ve Özçalık: 2007, 33).

Çıraklık maalesef suistimal edilebilecek bir durumdur. Ülkemiz gibi geleneksel toplumların çıraklığa olumlu bakması neticesinde, çocuklar bu isim altında çalışma hayatına kolayca girmekte dolayısıyla çocuk işçiliğinin önü açılmaktadır. Bu gibi durumlarda işverenlerin meslek öğretmek amacıyla mı yoksa çocuk emeğini sömürmek amacıyla mı çocuk çalıştırmak istediğini saptamak çok güçtür(Erder ve Lordoğlu: 1993,12).

1930'dan 1980'li yıllara kadar çıraklık sistemi ile ilgili devlet, çırakların istihdamı, eğitimi, dinlenme ve oyun saatlerini organize edip koruyorken; 1980' li yıllarda başlayan neo- liberal politikalar sebebiyle çıraklara yönelik uygulamalarda değişiklik yaşanmıştır. Çıraklık kanununda yapılan değişikliklerle birlikte, çırakların özlük haklarında belirsizlikler ve yetersiz düzenlemeler söz konusu olmaya başlamıştır. 'Aday çırak' statüsü yaratılarak daha küçük yaşlarda çocukların çalıştırılmasının önü açılmış ve bu da çocuk emeğinin sömürsünü derinleştirmiştir. Öyle ki 17 yaşına kadar çalıştırılan çırak sayısı 2015 yılında 401 bin 464 iken, bu veri 2016 yılı için 1 milyon 170 bin'dir. Bu veriler çocuk emeğinin sömürüye açık olduğunu kanıtlar niteliktedir(DİSK/GENEL-İŞ: 2017, 4).

Çıraklık müessesesi çeşitli nedenler ışığında, geçmişten günümüze, kültürümüzde ve çalışma hayatının içinde varlığını korumaktadır. Çıraklık her daim, ister meslek öğrenmek için isterse de ailenin isteği üzerine olsun, çocuk işçiliğini etkileyen unsurlar arasında yer alacaktır. Bu noktada devlete düşen görev, ilgili yasal düzenlemeleri yaparak işyerlerine gerekli denetim ve teftişleri düzenli bir şekilde

gerçekleştirip çalışma hayatındaki çocukların farklı amaçlarla sömürülmesine engel olmaktadır.

3.5.7. Türkiye’ de Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Çalışmalar

Milyonlarca çocuğu fiziksel, ruhsal, zihinsel ve sosyal açıdan olumsuz etkileyen çocuk işçiliği günümüz dünyasının çözüm bekleyen sorunları arasındadır. ILO’ ya göre dünya üzerindeki çocuk işçilerin sayısı kesin olmamakla birlikte 5-14 yaş grubunda 190 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. 12-17 yaş grubunda ise yaklaşık 283 milyon çocuk çalıştığı için okul hayatına devam edememektedir(Günöz, 2007: 66).

“Çocuk işçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)” 1992 yılında ILO tarafından aralarında Türkiye’nin de bulunduğu bir çok ülkede başlatılmıştır. Bugün tam 87 ülkede bu program çerçevesinde bir çok çalışma yürütülmektedir (TİSK ve TÜRK-İŞ, 2007).

IPEC programı temelde iki hedefe yönelmiştir. Bunlardan ilki uzun dönemde çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi, diğeri ise kısa vadede çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve zor şartlar altında çalışan çocukların okula yönlendirilmesidir. Fakat çocuk işçiliğinin sosyal ve ekonomik nedenlerinin kısa vadede çözümü mümkün olmadığından IPEC programında öncelik ILO’nun 182 Sayılı sözleşmesi doğrultusunda, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesine verilmiştir(Şahin, 2009: 55).Avşar ve Öğütoğulları, (2012: 32) çalışmasında ILO’ya göre IPEC çerçevesinde çocuk işçiliği ile etkili bir mücadele için milli bir plan oluşturulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bunu yaparken dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“

Tüm ulusal eylemler için bir çerçeve çizmek, nihai amaçlı bir eylem planı yapmak,Hükümet, işçi ve işveren kuruluşlarına düşen görevleri belirleyerek etkin bir iş bölümü yapmak, sivil toplum kuruluşları ve diğerlerinin rollerini belirlemek,zaman sınırlı projeler geliştirmek, izleme ve değerlendirme için planlama yapmak, son olarak da Finansman”

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) kapsamında, aralarında üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve resmi kuruluşların da bulunduğu geniş bir grupla bugüne dek toplam 101 proje yapılmıştır. Bunlardan 11

tanesi devam etmektedir. Yürütülen bu çalışma, çalışan çocuk sorunuyla ilgili farklı kesimlerde bilinç oluşturmuştur. Çalışmalar sonunda zorunlu eğitim süresinin uzatılması, sokakta yaşamak zorunda kalan çocuklar için bakım merkezlerinin ve meslek edindirme kurslarının açılması ve özellikle küçük iş yerlerini mercek altına almak üzere iş yeri danışma ve denetleme grubu'nun hayata geçirilmesi gibi önemli sonuçlara varılmıştır(Tor, 2010: 38).

Türkiye’de bazı kurum ve kuruluşların yanı sıra sivil toplum kuruluşları da çalışan çocukların korunmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmaların daha çok Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından yürütüldüğü görülmektedir. STK’lar, çalışan çocukların korunması mevzusunu hem ulusal hem de küresel boyutta ele alıp çocukların sömürülmesini engellemek adına çalışmalar yapmaktadır(TİSK ve TÜRK-İŞ, 2007: 30–32).

Ülkemizde yer alan hukuk sisteminde çocukların korunmasına dair bir çok düzenleme mevcuttur. Bu düzenlemelerin içindeki en esaslı olan ise Anayasa’mızdır. Anayasa ile beraber olarak İş, Borçlar, Umumi Hıfzıssıhha, Polis Vazife ve Salahiyet ve Çiraklık ve Mesleki Eğitim Kanunlarında da çocukların korunması için bir çok hüküm ve düzenlemeler yer almaktadır(Akyüz,2012:5).

Çocuk ve gençlerin korunmasına yönelik olarak T.C Anayasası’nın 50. maddesinde "Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" hükmü yer almaktadır.

10/06/2003 tarihli, 25134 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan 4857 Sayılı İş Kanunu, çocukların çalışma yaşlarına, ücretli izinlerine ve sağlık kontrollerine ilişkin özel düzenlemeler getirmiştir. Söz konusu düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

4857 Sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine göre,

“on beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır.

Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez. Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Ancak, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir. Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir.”

Aynı kanununun 72. maddesine göre,

“maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibiyer altında veya su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır. İş Kanunu’ nun 73. maddesine göre ise sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır.”

İş Kanunu’nun 85. Maddesinde ise on altı yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmayacağı belirtilmiştir. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı da sağlık bakanlığının görüşü alınarak çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığınca ilgili yönetmelikte açıklanmıştır.

On sekiz ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamayacağı ve yıllık izin sürelerinin iş sözleşmeleri ve toplu iş sözleşmeleriyle artırılabilceği 4857 sayılı İş Kanunu’nun 53. Maddesinde yer almaktadır.

İlgili kanununun 87. Maddesinde;

“On dört yaşından on sekiz yaşına kadar (on sekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların on sekiz yaşını dolduruncaya kadar altı ayda bir defa aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarına bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde saklanarak yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur. Sosyal Sigortalar Kurumu işe ilk giriş muayenesini yapmaktan kaçınmaz.”

İfadesine yer verilmektedir. Bu hükümle çalışan çocukların beden ve ruh sağlıklarının çalışma hayatının olumsuzluklarından korunması amaçlanmıştır. Türkiye’ de çocuk işçiliğine yönelik hukuki metinlerden olan 6/5/1930 tarihli, 1489 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu’nda çocuk

çalıştırılması ile ilgili hükümler, Kanunun “İşçiler Hıfzısıhhası” adlı bölümünde yer almaktadır.

1593 Sayılı Kanun’un 173. Maddesinde on iki yaşından küçük çocukların fabrika, imalathane ve gibi her türlü sanat müesseseleri ile maden işlerinde çalıştırılması yasaklanmış, on iki yaş ile on altı yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklarının günde azami sekiz saat çalıştırılabileceği ve bu çocuklara saat yirmiden sonra gece çalışması yaptırılmayacağı belirtilmiştir. Umumi Hıfzısıhha Kanunu ayrıca mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda on sekiz yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasını yasaklamıştır.

1986 yılında yürürlüğe konulan 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki ve Eğitim Kanunu’ nun amacı; çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir. Bu Kanuna göre; on dört yaşını doldurmuş on dokuz yaşından gün almamış olup, en az ilköğretim mezunu olmak çıraklık için aranışartlardır.

05.01.1961 tarihli, 10705 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 59. maddesi çalışan çocuklarla ilgili düzenlemeler içermektedir. Bu maddeye göre;

“İlköğretim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel iş yerinde veya her ne surette olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmazlar. İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabilirler.”

14.07.1934 Tarihli, 2751 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu’nun 12. maddesi ile eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde on sekiz yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmıştır.

07.05.1983 tarihli, 18040 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu’nun 20. maddesine göre, On altı yaşını doldurmuş olup da Sendikalar Kanununa göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilirler. Onaltı yaşını doldurmamış olanların üye olmaları yasal temsilcilerinin iznini gerektirir.

29.04.1926 tarihli, 359 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu’ nun 330. Maddesine göre ise, 18 yaşın altındakilerin gece süresinde ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk kavramı, insanlığın geçirdiği değişime bağlı olarak hemen her toplumda farklı algılanmıştır. Öyle ki yerleşim yerlerinde hakim olan toplumsal anlayışa ve hanehalklarının beşeri ve ekonomik yapısına göre çocuğun ailedeki ve toplumdaki yeri değişiklik göstermiştir. Örneğin kırsal kesimde hakim olan geleneksel anlayışta çocuk; aileye ekonomik işlerinde yardımcı olan ücretsiz bir işçi ve ailenin bakımını üstlenen bir sosyal güvenlik aracı olarak görülürken; daha çok kentte hüküm süren modern anlayışta maddi ve manevi tüm ihtiyaçları aile tarafından güvence altına alınmış bir duygusal varlıktır.

Çocuk kavramı tanımlanırken yararlanılan parametreler ülkeden ülkeye değişmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi; toplumların sosyolojik, ekonomik ve hukuki ölçütlerinin farklı oluşu genel geçer bir çocuk kavramının oluşmasını engellemiştir. Ergenlik belirtilerinin başlaması bir sınır olarak görülse de her bireyin biyolojik gelişimin farklı oluşu kesin bir yaş belirlenmesini güçleştirmiştir. Kabaca bu yaş sınırı 11 ile 15 yaş olarak saptanmıştır.

Çocuk kavramına hukuki açıdan bakacak olursak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 20 Kasım 1989 yılında yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme' ye göre istisnalar mevcut olmakla birlikte 18 yaşına kadar her birey çocuk kabul edilmiştir. Yine Türkiye Cumhuriyeti Medeni Kanunu'na göre bir kişinin ergin sayılabilmesi için - istisnalar olsa da- 18 yaşını tamamlamış olması gerekmektedir. İş hayatını düzenleyen 4857 Sayılı İş Kanunu'da 18 yaşını sınır olarak kabul etmiştir.

Erginliğe henüz erişmemiş, fiziksel ve ruhsal gelişimi tamamlanmamış, içinde buldukları dönemin özelliklerinden ötürü duygusal ve fiziksel sömürüye oldukça açık durumda olan çocuklar, ailelerin beşeri ve iktisadi özelliklerinin yanı sıra işverenlerin kar güdülerinin hedefi olmaktan kaçamamış ve tüm dünyada var olan çocuk işgücü sorunu doğmuştur.

Çocukları çalışma hayatına sürükleyen nedenlerin başında yoksulluk gelmekle birlikte, artan nüfus, ailelerin eğitim masraflarını karşılayamaması, yaşanan göç sonrası

ebeveynlerin geçim yükünü tek başlarına sırtlayamaması, işverenlerin ucuz işgücü talepleri ve yasal açıklıklar da çocuk işçiliğinin diğer nedenlerindedir.

Çocuk işçiliğiyle mücadelede aktif kuruluşlardan ILO (International Labour Organization)' nun 2006 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre dünya genelinde 218 milyon çocuk işçi mevcut olup, bu çocukların ise 126 milyonu tehlike arz eden işlerde çalışmaktadırlar. ILO 2008 yılında yaptığı çalışmada ise çocuk işçilerin dünya genelindeki sayısını 215 milyon olarak tespit etmiş ve bu çocukların 115 milyonunun tehlike arz eden işlerde çalıştıklarını dile getirmiştir.

Çocuk işçiliği realitesine Türkiye ölçeğinde baktığımızda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2012 yılında yapılan Çalışan Çocuklar adlı çalışma karşımıza çıkar. Bu anketin sonuçlarına göre ülkemizde toplam 15 milyon 247 bin çocuk nüfusunun 893 bini çalışma hayatında yer almaktadırlar. 2012 verilerine göre istihdam içinde değerlendirilmeyen ve ev işlerinde çalışan çocuk sayısı yaklaşık 7 milyon 503 bindir.

2012 yılında 601 bin olan 15-17 yaş arası çocuk işçi sayısı, 2016 yılına gelindiğinde 709 bin olmuştur. Çalışırken yaşamını yitiren çocuklara dair araştırmalar yapan İşçi Sağlığı İş Güvenliği Meclisi verilerine göre 2012 yılında 32 çocuk, çalışırken yeterli önlemlerin alınmayışı sebebiyle hayatını kaybetmiştir. 2016 yılı için bu sayı 56' dır(DİSK/GENEL-İŞ SENDİKASI: 2017, 9).

Çocuk işçiliğine ilişkin yapılan araştırmalar yoksulluğun çocuk işçiliğinin temel nedeni olduğunu göstermektedir. Ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak geliri elde edememeleri çocuğun elde ettiği geliri aile ekonomisi içinde önemli kılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu' nun 2012 yılında yapmış olduğu Çalışan Çocuklar adlı çalışmanın sonuçlarına baktığımızda, 6-17 yaş grubundaki ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri arasında ilk sırada %41.4' lük bir oranla hane halkı gelirine katkıda bulunmak yer almaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun İstatistiklerle Çocuk 2014 adlı çalışmasına göre Türkiye'de 2012 yılında 3814 erkek, 3630 kız olmak üzere toplam 7444 bin yoksul çocuk bulunmaktadır. 2013 için bu sayılar sırasıyla 3713 ve 3680 olarak tespit

edilmiştir. Yaş grubuna baktığımızda ise yoksul çocukların 6-13 yaş aralığında yoğun olduğu gözlemlenmektedir.

Gini katsayısı gelir dağılımı adaletsizliğini 0 ila 1 arasında bir değer vermek suretiyle ölçen bir katsayıdır. Bu katsayı 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı adaletsizliği artmakta, 0'a yaklaştığında ise azalmaktadır. TÜİK'in yaptığı gelir ve yaşam koşulları 2013 çalışmasına göre, gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,002 puan düşüş ile 0,400 olarak tahmin edilmiş ve katsayı, kentsel yerleşim yerleri için 0,392, kırsal yerleşim yerleri için ise 0,365 olarak hesaplanmıştır. Görüleceği üzere ülkemizde gelir dağılımı adaletsizliği oldukça yüksek seyretmektedir. Bunun sonucunda gerek kırsal kesimde gerekse de kentlerde yoksul aileler çocuklarını aile bütçelerine katkı yaptırmak adına çalışma hayatına yönlendirmektedirler.

Yoksulluk sebebiyle çalışma hayatına sürüklenen çocukların iyi şartlarda yaşamaları pek mümkün görünmemektedir. İşte bu iki faktör birbirini peşi sıra takip ettiği sürece, yoksullukla çocuk işçiliği arasında kısır bir döngü her daim süre gelecektir.

Üretim faaliyetleri içinde yer almasına rağmen, ilgili merciler tarafından tutulan kayıt ve istatistiklere eksik dahil edilen yahut dahil edilmeyen istihdam olarak karşımıza çıkan kayıtdışı istihdam, çalışan çocuklar gerçeğinde de rol oynamaktadır. Ülkemizde kayıtdışı istihdam en çok tarım sektöründe mevcuttur. Tarımda çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaları kayıtdışı istihdam ve çocuk işçi ilişkisini kuvvetlendirmektedir. Bu sebepten ötürü çalışan çocuklar, kayıtdışı istihdamın boyutlarından biridir. Pek çok belirleyicisi olması yanında iktisadi sebeplerin daha büyük rol oynadığı göçler sonunda ailelerin yeni yerleşim yerinde geçim sıkıntısından kurtulamamaları çocukların çalışmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Kayıtdışı istihdam ile çalışan çocuklar arasındaki ilişkiye işveren açısından baktığımızda karşımıza daha acımasız bir gerçek çıkmaktadır. Maliyet minimizasyonu güden işverenler, çocukları sigortasız ve düşük ücretle çalıştırabildikleri için tercih etmektedirler. Vasıf gerektirmeyen nitelikte üretim yapan işyerlerinde çocuk emeğine daha yoğun olarak rastlanmaktadır. Çocuk emeğine daha çok küçük ölçekte üretim yapan işyerlerinde rastlanmasının nedenlerinden biri yasal yükümlülüklerden

kaçabilmeleridir. Çalışma mevzuatının ve ilgili düzenlemelerin uygulandığı, nitelikli işgücü gerektiren üretimin olduğu ve işe dair kayıtların tutulduğu büyük ölçekli işyerlerinde çocuk emeğine rastlanma oranı oldukça düşüktür. Çocukların, işverenin taleplerine yetişkinlerden daha kolay cevap verebilmesi ve olası olumsuz durumda gözden çıkarılabilmeleri de işverenlerin çocuk emeğine yönelmesinin sebeplerindedir.

TÜİK' in 2006 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların, çalıştıkları işyerlerinin % 19,3'ü mesleki derneklere, % 14,6'sının ise ticaret odalarına kayıtlı olduğu; İşyerlerinin % 63,1'i ise hiçbir yere kayıtlı olmadığı saptanmıştır. İşyerlerinin kayıtlılık durumu kırsalda % 86.7 gibi oldukça yüksek bir orana sahiptir. Bunun nedeni ise kırsalda daha çok tarımsal işletmelerin varlığıdır. Tarımda çocuk emeğinin ücretsiz aile işçisi olarak karşımıza çıktığını hatırladığımızda ise kayıtdışı istihdam ile çocuk işçi ilişkisinin en yoğun gözlemlendiği sektörün tarım olduğunu görürüz.

Sonuç olarak, çalışan çocuk sayısını azaltabilmek ve son tahlilde ortadan kaldırmak için öncelikle ekonomik sorunlara çözüm bulmaya çalışılmalıdır. Zira hiçbir sonuç tek bir nedene bağlı değildir. Gelir dağılımdaki adaletsizlik toplumlara sosyo-ekonomik yönde etkilemektedir. Adaletsizlik arttıkça zengin daha çok zenginleşip; fakir ise daha çok fakirleşerek bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Bu döngünün yarattığı yoksulluk, kişileri niteliğine bakmaksızın ek gelir getirecek; çoğunlukla da vasıf gerektirmeyen kayıt dışı nitelikte iş arayışına sürüklemektedir. Bu durum başta çocuklar olmak üzere aile bireylerinin genelini etkileyerek onları çalışma hayatına itmektir. Tüm bu etmenleri tek bir potada analiz ettiğimizde, karşımıza yoksulluktan kayıt dışılığa, kayıt dışılıktan da çocuk işçiliğine doğru bir sarmalın çıktığı görülmektedir. Bu sarmal bize aslında bu üç olgunun birbirinin hem nedeni hem de sonucunu olduğunu apaçık göstermektedir. Bu bağlamda cevap bekleyen soru; bu sarmalı kırabilmek adına neler yapılabilir? Bu noktada iş büyük oranda devlete düşmektedir. Devlet ihtiyaç duyulan noktalarda denetimlerini arttırmalı ve gerekirse de yoksul ailelerin çocuklarına yönelik ekonomik ve sosyal politikalara ayrı bir önem vermelidir. Zira ekonomik nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar hayata geçirilmezse çocuk emeğine duyulan ihtiyacın sona erdirilmesi zor görünmektedir. Yoksulluk noktasında ailenin yoksulluktan kurtulabilmesi adına ailedeki yetişkin

bireylere meslek edindirme kursları vasıtasıyla mesleki eğitimler verilmesi, kadın istihdamının teşvik edilmesi vb. sosyal ve ekonomik tedbirler alınabilir. Kadın istihdamının artırılması çocuk emeğinden sağlanacak gelire duyulan ihtiyacı azaltacaktır. Denetim noktasında; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın görevlendirdiği denetmen ve müfettişler, kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlere denetimlerini arttırabilir. Çocukların korunmasına yönelik yasal düzenlemeler de bu sarmalın kırılmasında etkin rol oynayacak adımlardan biridir. Sosyal politika noktasında ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı öncülüğünde gerekirse mahalle mahalle yoksul aile çocukları belirlenip, bu çocuklara burs vs gibi eğitim destekleri verilerek çalışma hayatından uzak tutulabilir. Zira eğitim, çocuk işçiliğinin önlenmesinde oldukça etkili bir araçtır. Bu konuda zorunlu temel eğitim süresinin arttırılması seçeneklerden bir diğeridir.

Görüldüğü üzere bu sarmalı kırabilmek için günlük genel geçici politikalar değil; zamana yayılan sabır gerektiren uzun vadeli politikalar belirlenmelidir. IPEC çerçevesinde oluşturulan çocuk işçiliği ile etkili bir mücadele için ulusal düzeyde nihai amaçlı bir eylem planı yaparak, bu planda Hükümet, işçi ve işveren kuruluşlarına düşen görevleri yalın ve anlaşılabilir düzeyde belirleyerek etkin bir iş bölümü tasnifi oldukça önemlidir. Öte yandan bu plan çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının ve diğerlerinin rollerinin belirlenmesi, zaman planlaması yapılmış projelerin geliştirilmesi, planın uygulama süresince izleme ve değerlendirme ve denetleme işlevlerinin hassasiyetle yapılması çocuk işçiliği ile mücadelede etkinliği arttıracaktır. Bu bağlamda, Türkiye özelinde yapılan projelerde zorunlu eğitim süresinin uzatılması, sokakta yaşamak zorunda kalan çocuklar için bakım merkezlerinin ve meslek edindirme kurslarının açılması ve özellikle küçük iş yerlerini mercek altına almak üzere iş yeri danışma ve denetleme grubu'nun hayata geçirilmesi gibi hususlara dikkat çeken önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Acaroğlu, H. (2010). “Türkiye’de Çocuk İşgücüne İnsan Sermayesi Açısından Bir Yaklaşım: Yoksulluk, Çocuk İşgücü Ve İnsan Sermayesi Döngüsü” Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir.
- Akyüz, E. (2012). Çocuk Hukuku, Pegem Akademi, Ankara.
- Ala, M. (2009) “Yoksulluk Ve Küresel Çözumsuzlük” Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji Ve Politika Dergisi, (E-Dergi), [Http://Www.Paradoks.Org](http://www.Paradoks.Org), Issn 1305-7979, Yıl:5 Sayı:2 (Temmuz), ss.1-8.
- Altuğ, O. (1999), “Kayıtdışı Ekonomi” , Türkmen Kitapevi, İstanbul
- Arpacıoğlu, Ö. (2012). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”; Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Avşar, Z. ve Öğütoğulları, E. (2012). “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri” , Sosyal Güvenlik Dergisi, Sayı: 1, s. 9 – 40.
- Kurnaz, Avşar Ş. (2009). “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu”T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Azıklı, S. B. (2009).“Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu” Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Başkaya, F,(2004).“Az gelişmişliğin Sürekliliği”, Özgür Üniversite Kitaplığı:43, Ankara, 2004.
- Baştaymaz, T,(1994)“Formel ve Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar ve Sanayiye Etkileri” , TİSK Yayın No: 138, Ankara.
- Bildirici, Z. (2011). “Avrupa Birliği’nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Candan M. (2007). “Kayıt Dışı İstihdam,Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Aktan, Ç.C ve Vural, İ.Y.(2002). “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Çadircı, Ç.(2010). “Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri: Şanlıurfa Uygulaması” Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,Şanlıurfa.
- Bozkurt Gümrükçüoğlu, Y.(2014),” Mevzuatımızda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Yaşamında Korunmasına İlişkin Düzenlemelere Genel Bir Bakış”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Özel S., 2013, S.481-545
- Centel, T.(1988). “İş Hukukunda Ücret”, Türkiye Denizciler Sendikası Yayını, No:9, İstanbul,
- Çelik, A.(2007).“Dünden Bugüne Çocuk İşçilik”, Tes-İş Dergisi, Haziran, ss.51-57.
- Demirtaş, Ö.(2013). “Yoksulluk Döngüsünde Çocuklar”,Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://ozkandemirtas.com/blog/wp-content/uploads/2015/04/YOKSULLUK_DONGUSUNDE_COCUKLAR.pdf, Erişim: 08.06.2015
- Dinç, M. (2008). “Çocuk ve Genç İşçilerin İş Güvenliği Yönünden Korunması”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya
- DİSK, (2014). “ Açlık ve Yoksulluk Sınırı Raporu”, <http://disk.org.tr/2014/12/disk-ar-aclik-siniri-1283-yoksulluk-siniri-4057-tl/> Erişim: 06.02.2015
- DİSK, (2015).“ Türkiye’ de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu”, <http://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/> Erişim: 24.06.2015
- DİSK/GENEL-İŞ SENDİKASI, (2017) “Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak”, <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/14918.pdf> Erişim Tarihi: 06.07.2017
- Doğan E. (2014). “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi” Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara
- Efe H. ve Uluoğlu,S.A. (2015). “Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler” Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt:13 Sayı:51, ss. 46-72.
- Ege, T. (2016). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği ve Ekonomiye Etkileri”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

- Ekin, N. (2000). “Türkiye’ de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları”, İTO Yayınları, İstanbul
- Erdoğan, M. Ünver, C. (2015). Türk İş Dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No: 353. Ankara.
- Erder,S ve Lordoğlu,K (1993),”Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması”. Frederich Ebert Vakfı. İstanbul.
- Erdut,Z. (2007), “Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri” Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı: 12, ss. 53–82.
- Eroğlu E. (2010). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğu Önlemeye Yönelik Uygulanan Kamusal Politikaların Değerlendirilmesi “Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Fidan, F. (2004). “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo- Psikolojik Bakış” . Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4 (1), ss. 30-49.
- Filiz, N. (1999). “Türkiye’de Kayıt Dışı Çocuk İstihdamı” Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Gün, S. (2010). “Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Gündoğan N. (2007). Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss.75-83
- Günöz M. (2007). “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gürses, D. (2007). “ Türkiye’ de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları” Balıkesir Üniveritesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 17(I), ss. 59-74.
- Harunoğulları, M.(2016).” Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği”, Göç Dergisi, cilt. 3 , sayı.1(Mayıs), s. 29-63

- Hatun, Ş. (2002). “Çocuk Hakları Sözleşmesinin 13. Yılında Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri”, Türk Tabipler Birliği yayınları, Ankara.
- ILO-ÇSGB, (1995). “Uluslararası Çalışma Örgütü; Daha Alınacak Çok Yol Var: Günümüz Dünyasında Çocuk İşgücü”,ILO-ÇSGB Yayını Ankara.
- ILO – TÜİK, (2013). “Çalışan Çocuklar – 2012”,ILO – TÜİK yayını Ankara.
- ILO, (2013). “Marking Progress Against Child Labor,Global Estimates and Trends”2000-2012.http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipecc/documents/publication/wcms_221513.pdf, Erişim: 08.07.2015.
- İbrişim, N. (2008). “Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Analizi,” Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.
- Kabaş,T.(2009).” Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.
- KAMU-SEN, (2015). “ Mart Ayı Asgari Geçim Sonuçları Açıklandı” , https://kamusen.org.tr/icerik_goster.php?Id=9448, Erişim: 22.05.2015
- Kara, M. ve Duruel, M. (2005). “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu”, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 50, ss. 368-396.
- Karakaş E. ve Köksal,E.(2003), “İnsani Kalkınma ve Türkiye” , Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, İstanbul.
- Karaman, B. ve Özçalık, M. (2007). “ Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü” Yönetim ve Ekonomi Dergisi Cilt:14 Sayı:1, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa.
- Kılıç, F. (2009). “Çocuk İşçiliği ve Ailenin Rolü (Kütahya Örneği)” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Komşu, U.C. (2005). “İnformal Ekonomik Faaliyetler ve Türkiye’de Kent Yoksulluğu”, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, ss. 130-158.
- Lichter, D. (1997). “Poverty and Inequality Among Children”. Annual Review of Sociology, Issue:23, pp.121-145

- May, J. (2011). “An Elusive Consensus: Definitions, Measurement and Analysis of Poverty”, www.undp.org/dpa/publications/choicesforpoor/English/Chap02.pdf, ss. 25-54. Erişim: 10.06.2015
- Murat, S. (2000). “Gençlerin İşsizliğine Genel Bir Bakış”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 40, ss.175-194. Erişim: 23.01.2015
- Özcan, K.M. (2003). “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi:2001”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:14, Sayı:49.
- ÖZTÜRKLER, H. ve GÖKSEL, T. (2015). “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme”, ORSAM Rapor No: 196.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye’de iç Göç Olgusu ve Kentleşme. Türkiye Araştırmaları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006; 5, ss.33-44.
- Sarı, C. (2006). Formel ve Enformel Arasında: Ankara’da Atık Kâğıt Toplayıcılarının Deneyimine Eleştirel Bir Bakış, Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak. Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Serter, N.(1994). Türkiye’nin Sosyal Yapısı. Filiz Kitapevi.İstanbul.
- Sönmez, İ. (2007). “Concentrated Urban Poverty: The Case of Izmir Inner Area”, European Planning Studies, Volume: 15, pp. 319 – 338.
- SETA, (2012). Türkiye’ nin Gençlik Profili. SETA Yayınları, Ankara.
- Sirkeci, İ. (2017). “Bir Güvensizlik Ülkesi Olarak Türkiye’nin Mültecileri, Suriyeliler ve Türk Mülteciler” , Göç Dergisi, cilt. 4, sayı 1(Mayıs), s.21-40
- Sosyal Güvenlik Kurumu-SGK, (2016). “Kayıtdışı İstihdam Oranı”,http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani, Erişim: 16.09.2016.
- Sunal, O. (2011). “Gelir Düzeyi ve Çocuk Emeği Arasındaki İlişki: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 66, Sayı: 1, ss. 117 – 128.
- Şahin, B. (2009). “Çocuk İşçilerin Korunması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Şenses, F.(2001).Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İletişim Yayınları, İstanbul,
- Şenses, F.(2009). Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma.İletişim Yayınları, İstanbul,

- Tekinarslan, M. (2011). “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Kamu Politika Ve Stratejileri” , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- TİSK ve TÜRK-İŞ. (2007). “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar”. TİSK ve TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar İçin Toplumsal Destek Merkezi, Yayın No: 281, Adana.
- Tokatlıoğlu, İ. ve Başaran, A. (2003): “Türkiye’de Yoksulluğun Dağılımı, Yapışkanlığı ve Transfer Politikaları”, Ekonomik Yaklaşım,Cilt:14,Sayı:49, ss. 111-129
- Tor, H. (2010). “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları” Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, Vol.2 No.2. ss.25-42
- Traş, M,F.(2010), “Türkiye’de Çocuk İstihdamının Belirleyicileri”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010.
- Tunçcan N. (1999). “Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tunçcan, N. (2000). “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, ss. 43-44.
- Turgut,A,E, (2011).“Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutu” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- TÜİK, (2004). “Yoksulluk Çalışması Sonuçları– 2004”, TÜİK Haber Bülteni, Aralık Dönemi, Ankara.
- TÜİK - ILO, (2006). Çalışan Çocuklar – 2006. TÜİK Yayınları, Ankara
- TÜİK, (2007). “Çocuk İşgücü Araştırması – 2006”, TÜİK Haber Bülteni, Nisan Dönemi, Ankara.
- TÜİK, (2009). “Yoksulluk Çalışması Sonuçları– 2009”, TÜİK Haber Bülteni, Ocak Dönemi, Ankara.
- TÜİK, (2010). “Yoksulluk Çalışması Sonuçları– 2010”, TÜİK Haber Bülteni, Mart Dönemi, Ankara.
- TÜİK - ILO, (2012). Çalışan Çocuklar – 2012. TÜİK Yayınları, Ankara
- TÜİK, (2013).Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları – 2012. TÜİK Haber Bülteni, Nisan Dönemi, Ankara.
- TÜİK – ILO, (2014).İstatistiklerle Çocuk- 2014.TÜİK Yayınları, Ankara

- Türkay, İ.(2009),“Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı Hakkında Değerlendirme” , İşveren Dergisi, Mayıs, Cilt 47, Sayı 8.
- TÜRK-İŞ, (2015). Açlık ve Yoksulluk Sınırı- 2015. TÜRK-İŞ Haber Bülteni Nisan Dönemi , Ankara.
- TÜSIAD, (2002). “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik”. TÜSIAD Yayınları, İstanbul.
- UNESCO.(2011). “About the youth programme”
<http://www.unesco.org/new/en/socialand-human-sciences/themes/social-transformations/youth/> Erişim: 08.04.2015
- UNICEF (2005). “Zengin Ülkelerde Çocuk Yoksulluğu”, Innocenti Report Card No.6.Innocenti Araştırma Merkezi, Floransa.
- Us, V. (2004).Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:17.
- Yereli, A.B. ve Karadeniz, O. (2004a) “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi”,Yaklaşım Dergisi, Yıl:12, Sayı:138, ss. 835-852
- Yereli, A.B. ve Karadeniz, O. (2004b). ”Kayıt Dışı istihdam.” Odak Yayınevi,1.Baskı, Ankara.
- Yıldız, Ö.(2007). Çalışan Çocuklar: ‘Sorun’ mu? ‘Çözüm’ mü? , Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 6(2): 134-143.
- Yörükoğlu,A.(1992),Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Özgür Yayınları,İstanbul.
- WorldBank,(2011). OVC Core Definitions. <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/164047/howknow/definitions.htm> Erişim: 08.04.2015

YARARLANILAN KANUNLAR

- 29.04.1926 Tarihli ve 818 Sayılı Borçlar Kanunu.
- 06.05.1930 Tarihli ve 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu.
- 14.07.1934 Tarihli ve 2559 Sayılı Polis Vazife Ve Selahiyet Kanunu.
- 05.01.1961 Tarihli ve 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu.
- 07.05.1983 Tarihli ve 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu.
- 19.06.1986 Tarihli ve 3308 Sayılı Çıraklık Ve Mesleki Ve Eğitim Kanunu.
- 10.06.2003 Tarihli ve 4857 Sayılı İş Kanunu.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Sevda BERİGEL

Doğum Yeri ve Tarihi: Tokat, 1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Samsun Ondokuzmayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 2012.

Yüksek Lisans: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Devam ediyor.

Yabancı Dili: İngilizce

İş Deneyimi : TGS (Turkish Ground Services), Yolcu Hizmetleri Memuru, (Mayıs 2015- Devam Ediyor) Atatürk Havalimanı/ İstanbul

İletişim

E-Posta Adresi: sevdacaki2002@hotmail.com